

I gamle fotefar

ØYER OG TRETTEN HISTORIELAG 1994

I gamle fotefar

Redaksjon:

Ola T. Rybakken   Johan Kraabøl

Lars Holmen

ØYER OG TRETTEHISTORIELAG

1994

Dale-Gudbrands Trykkeri a.s, Tretten.
ISBN 82-7275-085-6

Innhold

Forord	5
Ola T. Rybakken: Gammelvegen gjennom Øyer	7
Johannes Arnesen	21
Johan Kraabøl: Tretten Musikkforening – 90 år	25
Ola T. Rybakken: Henrik Ibsen på Tretten	35
Marit Kramprud: Losje Kolbein Sterke – 100 år	37
Steinar Skåden: Bjøylla	39
Reidar Johannessen: Barndomsminner	40
Johan Kraabøl: Dr. philos. Ola Olstad	41
Lars Holmen: Dei gamle kyrkjebøkene II	44
Reidar Johannessen: På ei slette inni skogen	47
Ola T. Rybakken: Dynamo vart det, men inga elektrisk kraft	48
Jakthistorier	50
Ola T. Rybakken: Hallvard Johanson frå Dokken i Øyer	54
Lars Holmen: Øyer lærerlag – 100 år	59
Ola T. Rybakken: Skuletoget	66
Ola T. Rybakken: Knud Knudsen på gjennomreise	69
Oddvar Stensrud: Gamle buer/hytter i Øyerfjellet	70
Liste over bøker og hefter som laget har å selja	74

Forord

Enda ein gong har vi rusla i gamle fotefar og funne og fått stoff langs vegen. Vi håpar at alle som får tak i heftet , kan finne noe av interesse. Dette er sjuande året «I gamle fotefar» kjem ut, og det står ikkje til å nekte at det etter kvart blir vanskelegare å fylle sidene – naturleg nok. Skal årsheftet vera liv laga, må fleire bidra med stoff.

Vi har likevel alt nå tenkt på neste hefte. Til våren er det 50 år sidan andre verdskrigen var slutt, og innhaldet vil bli prega av det. Vi er derfor serleg ute etter tekster og bilder frå krigen og frigjeringa. Men har du noe anna stoff, så er du hjerteleg velkomen med det; dess før, dess betre .

Hjerteleg takk til dei som har sendt oss bidrag, og til Dale-Gudbrands Trykkeri for velvilje og godt samarbeid.

Redaksjonen

Forsidebilde:

Den gamle kongevegen ved Ensby sett sørover mot Fåberg.
(Foto: Ola T. Rybakken).

Ola T. Rybakken:

Gammelvegen gjennom Øyer, – «den kongelige Kjørewej»

Den første kjørevegen gjennom Øyer er omlag 300 år. Men namnet i dag – Gammelvegen, er berre snaut 150 år. Før heitte den Kongevegen, eller Kongsveigen på Øyer-dialekt, og i gamle papirer «den kongelige Kjørewej». Da den nye kjørevegen kom på midten av 1800-talet, tok den over både gjennomgangsferdsla og «kongenamnet». Den eldre vegen vart da Gammelvegen. Sjølv om den så langt frå var den eldste. Det var Tjodvegen som var det, – sjølvle folkevegen. Ingen kjerreveg riktig nok, men gang- og ridevegen gjennom hundrevis av år. Vinterferdsla gjennom dalen den tida gjekk mest på islagt elv og vatn, over jorder og ope terreng, der det var mogeleg.

Gammelvegen i dag

I dag er det berre delar av den gamle Kongevegen som framleis er i bruk. På stuttare og lengre strekningar er den helt, eller delvis, borte. Det kan skyldast ny vegbygging, nydyrking eller ny busetting. Om vi skulle prøve å gå den gamle kongevegen frå Isakstuen (Lillehammergrensa) og nordover, er det ikkje mye att av den før vi kjem nordover til Aasletten. Ved Ensby er det att eit par stubbar av Kongevegen, slik den var. Likeeins på utsida av jernbana, der Hunder stasjon låg, frå Midtskog og nordover til Hunderbrua. Frå jernbaneovergangen der, og opp mot den nye riksvegen, nord for Langsvea, er den nok framleis synleg. Derifrå og til vegskiljet ved Aasletten er Kongevegen mest heilt borte. Den gjekk forbi Nestingrud, nå Fossegarden, og over nedst på Måkerud-jordet, ned dei berykta Måkerudbakkane, forbi Måkerudstuen (Elvebakken), og like fram mot brua over Mosåa, rett forbi der Navet nå ligg. Millom Brua (Lognseth) og nordover mot gamle riksvegen ved Aronsveen, gjekk Kongevegen på vestsida av Mosåa. Da framhaldsskulen vart bygd i 1960 vart masse fylt over vegen, heilt ut til åa. Ved Brua er det ennå att ein stubb av vegen, slik den var.

I samband med OL -94 og Hafjell-utbygginga vart det bygd ny veg frå Aaslett-krysset

og til Nermo, parallellveg med den gamle, fram til «Nermo-korsen». På denne strekninga er Gammelvegen nå berre å rekne som gangveg.

Frå «Nermo-korsen» og heilt til Østerhaug er vegen gammel-lik seg, og i dagleg bruk, nå som lokalveg. Det er denne delen av Kongevegen som nå har namnet Gammelvegen. Over Haugsjordet og fram til Moshus er vegen heilt borte. Men frå Moshus og vidare nordover er den framleis synleg, og tildels i bruk. Også som fin turveg gjennom skogen, nordafor gamle kyrkjevegen. Frå nedpå Kramprudjordet og vidare fram til Tolstad/Rinheim, har Kongevegen vore riksveg heilt til den siste nye vegen kom langs elvkanten for ein del år sidan. Frå Rinheim gjekk Kongevegen forbi to gardsbruk: Skarsmoen og nordre Skarsmoen, og fram til Rinheim, – i 1820-åra kalla Sverrestuen. Frå rett opp for Hovdefossen og rakt bortover mot jordet på Holmen ligg den gamle Kongevegen urørt, fint plassert millom riksvegen og elva.

Millom Holmen og Stav går både den nye og den eldre riksvegen, tildels i same veglina som Kongevegen. Men frå Stav og nordover til Ringebugrensa går Kongevegen høgare opp enn riksvegen i dag. Store delar av vegen er framleis i bruk, som lokalveg, så langt nordover som til Sagodden. Den siste strekninga mot Ringebugrensa er ikkje lenger i bruk.

Kongevegen gjekk her. Moshus 1839, etter litografi av franskmannen A. Mayer.

Men både over Ledumsåa og Rolla finns det kraftige steinbruer. Dei fekk gjort nytte for seg berre i 25–30 år i Kongevegen, men står att som fine minnesmerkjer om det som eingong var.

Da vi fekk Kongevegen

Den første kjørevegen her i landet vart bygd i 1620-åra, millom Vestfossen og Hokksund, og vidare til Bragernes. Det var kongen sjøl, Christian 4., som gav ordren på Akershus slott 2. mai 1624. Og det skulle bli fleire kongevegar med tida. Millom dei vegen frå Kristiania til Trondhjem, som ein av dei viktigaste. Det var kongen og hans menn, stattholdaren, den militære leidinga og postdirektøren, som stod mest på for å få gjennomfartsveggar, vil ein tru. Det vart utpeikt general-vegmeistrar, både sør og nord. Men dei hadde ingen etat under seg, – ikkje noko som kunne liknast på eit vegvesen. Amtmannen og futen hadde også eitt og anna å seia om vegstellet. Bygdefolket hadde lite dei skulle ha sagt, og lita interesse av vegen. Men

det var just dei som, til sjuande og sist, fekk både kostnadene, vedlikehaldet og ulempa med vegen og ferdsla. Den ferdsla dei sjølve hadde utanom bygda, transport av varer for salg og kjøp, – varebyte, gjekk mest berre på vinterføre, med slede. Slede vart brukt sommarstid også, både i høyyonn og ellers, – «trestongsledan» glei fint på grasmarka. Kjerrar og anna hjulreidskap fanns mest ikkje på gardane på den tida. Skulle folk avstad, var det anten å gå eller ri. Både karfolk og kvinnfolk rei. «Bønderfolk rider kuns,» skreiv ein prest som kjørte Kongevegen gjennom Øyer, for eit par hundre år sidan.

Kongevegen gjennom Gudbrandsdalen vart bygd på slutten av 1600-talet. Den var kjørbar da kong Frederik 4. med følgje reiste ned gjennom dalen her, sommaren 1704. Han brukte karjol, eller rettere «chaise», heile vegen. Da Christian 5. reiste nordover dalen 19 år tidlegare, måtte han halde seg på hesteryggen, for det meste. Han kom med hjulskyss sørfrå, om Kongsvinger og Elverum, veit vi.

Det var militære embetsmenn som hadde ansvaret for vegane. Og det var offiserar som stod for kartteikning, planlegging og leidde arbeidet. Militære mannskap var også med på sjølve vegarbeidet. Tidleg på 1800-talet heiter det at mye vegarbeid vart gjort av «en gevorben Commando og under ledelse af officerer».

Milsteinar og pålar

I ein instruks frå 1674 til general-vegmeisteren heiter det millom anna, at han skal ha serleg tilsyn med landevegane, bruer og gjestgjeveria, og sørge for at det vert set opp milsteinar, der det ikkje alt er gjort.

Det ser ut til at dette med milmerkjer var svært viktig den tida. Dei var truleg dei einaste skilt langs vegane som dei reisande hadde å halde seg til. Etter dansk mønster vart det innført her i landet da vi fekk kongevegane. Milsteinane hadde faste mål. Dei skulle vere 4 alen høge og 1 alen breie. Og halvmila skulle merkjast med ein trepåle, – «halv-Miil-Pæle». Det skal finnast att enkelte milsteinar, m.a. i Vang i Valdres, og på museum i Oslo, – fine steinar med kongemonogram og krone.

Kongevegen oppover dalen her hadde nok slike milsteinar også, etter det museumsleiar Paulsrud i Norsk vegmuseum fortel. Det finst att ein milstein på Fron. Den er litt spesiell, ettersom den har to kongemonogram, både C5 og C7, og årstala 1687 og 1791. Det først talet kan passe godt på at Kongevegen kom i bruk det året. Christian 5. var konge da. Årstalet 1791 har så klart samband med Ofsen-katastrofa. Den forferdelege flomulykka i 1789 som ramma Fron og heile Gudbrandsdalen i 1789. I Fron omkom 20 mennesker, 120 dyr, og over 1000 hus vart øydelagd. Mange mil med vegar vart vaska bort, eller øydelagd på annan måte. Militære mannskap vart med på oppattbygginga av vegen, og årstalet 1701 markerer at da var Kongevegen bygd på nytt.

Om det finns att milsteinar i sør-dalen er ukjend. Men ta ein tur på Vegmuseet. Det finst ein der.

I eit brev frå sorenskrivaren i Sør-Gudbrandsdalen til kanselliet i København i 1744, heiter det, som svar på spørsmål: «Gjennem

heele Gudbrandsdalen, fra Lillehammer til Dofre, hvor den Almindelige Kongevej mellem Christiania og Trondhjem gaar, er Vejen forsynet med Miile-Pæler. Men i Gusdal Præstegjeld saavel som i de andre Afdaler, hvor saa Almindelig Vey Falder, findes ingen opmaalet Vej, følgelig ei heller Miile-Pæler.» Legg merke til at det berre nemnes «pæler» – pålar, ikkje steinar. Soknepresten i Øyer den gongen, Wielsgaard, sendte liknande svar: «Her gjen-nem Sognet gaaer Kongevejen, og er paa sine behørige Steder sat Miile-Pæle.»

På vegkartet frå 1819, som følgjer denne artikkelen, kan ein sjå milpålane merka av.

Rodemeisteren og pliktarbeid

Etter kvart som Kongevegen var ferdig, vart vedlikehaldet lagt på bøndene. Vegen vart delt inn i roder, og den enkelte gard fekk sin strekning å halde ved like. Amtmannen fastsett tida på året da vedlikehaldet skulle gjerast. Den som hadde oppsynet med at arbeidet vart gjort, var rodemeisteren, Han stod midt millom øvrigheita og bøndene. Sikkert ei vanskeleg stilling til sine tider. På 1700-talet heiter det i ein instruks: «Rodemesteren er en Directeur for sit Rode-Stykke», og han skulle sjølv «paa passe den for hans Rode-Mandskab, efter Aarstiden, beleiligste Tid til Vej-Arbejdet, slik at ikke kostbare Dage og Tider bortdrives til unyttig og uregelmæssigt Arbejde, eller Drik, Spøg eller Dovenskab ...»

Dette med at gardane hadde pliktarbeid på offentlege vegar, stod ved lag heilt inn i dette århundret.

Her kjem eit par småstubbar om pliktarbeid frå vår tid, og som eg sjølv kjenner til:

Frå gammalt var vegen frå sundstaden neda-for Jevne, Nothusvika, og oppover til Kongevegen ved Haug, offentlig veg, der baklivværingane hadde vedlikehaldet. Ein vinter ved årshundreskiftet hadde nordavind tetta mest heile Haugsgutua med svære snøskavlar. Andreas Strøm, som var rodemeister, hadde kalla inn til pliktarbeid, millom andre bestefar min. Men han var utabygds på arbeid, så ho bestemor sende dei to eldste gutane sin i sta-

den. «Vi møtte opp med snø-roko og spade, men det vart inte så mye vi fekk gjort, veit du. Det fekk vi høre og. Dette var inte arbeid for onger, sa Andreas, og var riktig sur og grinete.» fortalde John, onkelen min.

Som smågut kan eg hugse eg fekk vera med far min på vegarbeid i den same Haugsgutua. Det var om våren. Vi rodde over elva, og far hadde med trillebår, rive og spade i båten. Det einaste eg hugsar frå arbeidet, var at det gjekk føre seg like opp for innkjøringa til Haug. Eg kan og hugse, at like attmed der far arbeidde, stod det ei steinhelle på skrå ved vegkanten. På den stod det måla med svart skrift «VIGSVE-EN». Eg kunne nok lese såpass, men spurde far kva det var. «Det er det såmmå som Skrivua, det», svara far. Namnet Viksvea var ukjend for meg, – det vart ikkje brukt i dagleg tale heime.

Kongereiser på Kongevegen

På landevegane fór all slags folk. Kongar, tigarar, fut og fant, og dei som verre var. Etter eit par hundre år, og meir, er mest alt og alle gløymt. Kongar og storfolk vart det skrive om. Andre som reiste her, og var «pennføre», skreiv sjølve. Dei som stod lågare på rangstigen høyrer vi lite, eller ingen ting, om, – dei trødde varsamt, – sette ikkje fotefar ...

Kongar, ja. Tre av dei dansk-norske kongane reiste gjennom dalen her. Den første var Christian 5. i 1685. Kongevegen var ikkje ferdig enda, for kongen og føljet hans rei heile vegen opp-over Gudbrandsdalen. Tjodvegen var nok framleis i bruk.

Den første kongen som vi sikkert veit kjørte Kongevegen, var Fredrik 4. i 1704. Han reiste

Vestlandet oppover til Trondheim. General-Admiral Gyldenløwe, som følgde kongen på ferda, skreiv «Dag-Register» under reisa, – på fransk. (!) Frå den danske omsetjinga tar vi med dette frå turen nedover dalen:

8. (juli)? Vi havde Natte-Herberge hos een Præst paa Froen, hvoer vi foretraf Mr. Ahlenfeldt; han sagde os at den Forrige Dag, havde været een forvorpen Dag for mange af Kongens Følge, i det Mr. Wibe havde gjort et Fald, med sin Hæst, at han selv og Mr. Schestedt havde siddet sammen i en Cariol, hvor Hestene blevne løbske; og at det ikke meget havde feylet, at jo Felt-Marchallen og eendel andre havde brækket deres Halse for Hesternes skyld. Jeg havde lært af Erfarenhed paa denne Norske Reise; at det er Slet bestilt naaer man lar sig føre af Dyr, derfor jeg ikke meget forundret mig hvad Moncieur Ahlenfeldt fortalte os.

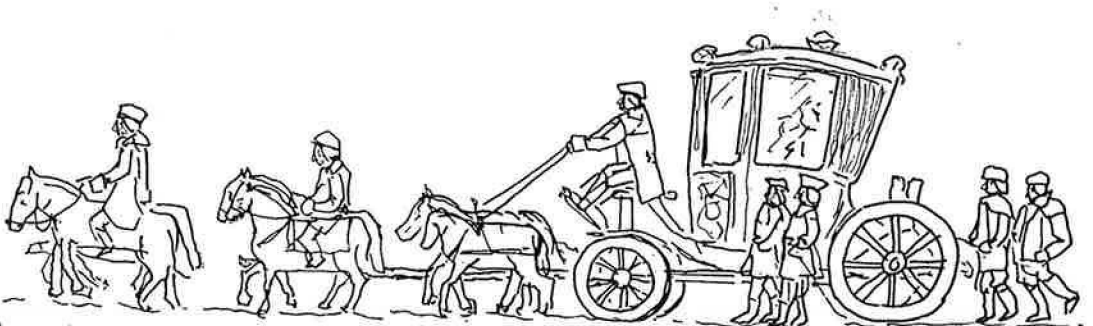
9. Reyste vi 5 Miile om Formiddagen, og spiste til Middag hos een Præst. (Hos sokneprest Monrath på Øyer prestegard). Om Eftermiddagen reyste vi ligesaa langt for at tage Natte-Herberge hos en Vært af samme slag. (Ringsaker prestegard).

10. Kongen var i Kirke om Formiddagen, og forble den ganske Dag hos Præsten.»

Med dette tar vi avskil med kong Frederik 4., og hopper raskt fram i tida, til året 1733, og ny kongeferd:

Kong Christian og dronning Sophie overnatta på Øyer prestegard

Den mest storslagne av alle kongereiser her i landet, må vera reisa som kong Christian 6. og

dronning Sophie Magdalene gjorde i 1733. Reisa varte i meir enn fire månader, frå 12. mai til 23. september. Under reisa vart det skrivne dagbok, teikna skisser og kart. Tanken var at det skulle kome ut i bokform etter at reisa var gjort. Men det varte og rakk. Det kom truleg ut berre 7 eksemplar. Sidan har materialet vore i H.M. Dronningens Håndbibliotek i København. I 1992 gav dronning Margrethe lov til at det kunne gjevast ut ei faksimilieutgåve. Det vart ei fantastisk bok i stort format, med fantasifulle teikningar og kart i farger. Det vesle som kjem med her, og som kan ha lokal interesse, er henta frå den boka.

Frå fem, seks flaggpriyda skip gjekk dei kongelege og dei andre prominente gjestane i land i Christiania. Der var det reist to praktfulle æres-portar, ein ved Tollbua og ein ved kyrkja. Musikk, flagg og blomster. Det gjalla i trompetar. Militære avdelingar var oppstilte. Det var ei storslagen mottaking, som det skulle bli mange fleire av på rundreisa rundt i landet. Frå Christiania gjekk turen vidare på landevegen til bl.a. Moss, Horten, Kongsberg, for så å vende attende til Christiania.

Ferda mot Gudbrandsdalen gjekk om Kongsvinger og Elverum, som tidlegare kongeferder. Vegene over Morskogen var enda ikkje farbar. Eit par dagar seinare var kongeferda framme på Elverum, der han inspiserte festningen. Og der sparte dei ikkje på kruttet. Tre gonger 27 skot. Etter overnatting på Hamar, var kongen ein tur over Mjøsa, til Toten, der han inspiserte militære avdelingar. Søndagen den 12. juli var kongen til høgmesse, soknepresten Niels Dorph forretta. Så bar det vidare til Ringsaker prestegard, og overnatting der. Neste dag nordover til Lillehammer. Her tar vi med ordrett frå boka:

d. 13. Juli. Spiste Deres Majestet paa et Sted Lysgaard kaldet, Sorenskriver Windenes tilhørende, som er fra Ringsaker Præstegaard,

til Lands ..... 2 1/2 M.
Derfra afreiste om Aftenen og ankom Øyer i Gulbrandsdalen, hvor de Store Klipper og Bierge begynder, som ungeferlig kan sees af hosfølgende situasjons og Land-Carter
er til Lands ..... 4 M.

(Det står ikkje i originalteksta frå reisedagboka at kongen og dronninga overnatta på Øyer prestegard, men indirekte kjem det fram. Dessutan er det merka av på kartet, «Øyer Kongel. Nat Qvarter». Det var C. W. Monrath som var soneprest i Øyer den tid, og kyrkja var omtrent ny, berre 8 år. Det er ikkje utenkjeleg, at presten tok med kongen og dronninga og synte fram det nye gudshuset. Truleg kan måleri av kongeparet som framleis heng i kyrkja, ha samanheng med besøket?)

d. 14. Juli. Derfra til Ringeboe Præstegaard hvor Middags Taffel blev holden

er til Lands ..... 3 1/2 M
Underveis hertil Forefalder en Sten Precipice (dvs. bratter og avgrunder) Bekkers Klev kaldet (Elstad-kleiva) hvorover herhos et Prospect Cart, videre efter Taffelet avreiste til Froen Præstegaard
er til Lands ..... 1 1/2 M

Dette får bli alt om kongereiser. Men det var da andre som reiste også ...

Kjente og ukjente kjørte Kongvegen, og skreiv ...

Ein engelsk teolog, Thomas Robert Malthus, kom hit til landet frå Sverige, sommaren 1799. Frå Christiania reiste han oppover til Lillehammer i juli månad. Her er eit lite utdrag frå boka han skreiv, men der manuskriptet vart liggande i nesten 200 år før det kom på trykk:

«Efter at vi hadde forlatt Lillehammer, passerte vi under et svært pent skogkledd fjell på vår høyre side, og kom utfor en bratt bakke til en sving av elven, som var uforlignelig vakker, og førte oss inn i den mest henrivende dal man kan tenke seg. Veien hang utover elven som var oversådd med øer¹⁾. Etter å ha fortsatt 2–3 mil (engelske) opp gjennom denne herlige dal, med elven somme tider strømmende for våre føtter, kom vi til et mer åpent parti²⁾ hvor det bedrøvet meg å se at trærne var sterkt herjet av skogbrann. Slikt hender når man hugger sine grantrær for å få sin avling av rug.»

Historikaren professor Gerhard Schøning, som

gjesta Øyer i 1775, skreiv at «Veien mellem Løsnæs og Staf var meget bakket og steenet, liigesom foromtalte, og for Resten i slet Stand».

Ein engelskmann, mineralog Dr. Edvard Clarke, reiste nedover dalen på slutten av 1700-talet. Han nemner ingen ting om vegen, men skriv at i Gudbrandsdalen treffer han «de høyeste folk, de smukkeste hester og kreaturer», og lovpriser dalen og den vakre naturen.

Ivar Aasen reiste rundt i landet i åra 1842–46. Han hadde fått stønad frå Kgl. Norske Viten-skapers Selskab, for å samle materiale om bygdemåla. Den 29. august 1849 kom han kjørande Kongevegen gjennom Øyer, og overnatta på Holmen. Han skreiv at «reisen gik ellers heldigst, hvorvel meget sent, hvilket sædvanlig kom af den lange Venten paa Skuds. Paa et skifte ³⁾ havde jeg Valget imellem at bie nogle Timer, eller at kjøre alene med en liden Skind-

mær, den saae ud som et Føl; jeg valgte det sidste og kom ogsaa frem med Mærren, skjønt det gik i Sneglefart ...

I 1843 reiste statsråd J. H. Vogt nordover dalen. Sonen hans var kjørekar, og ein fullmek-tig frå departementet, Collet, skreiv dagbok på turen. Det var ikkje mange orda han fekk med frå Øyer, berre dette: «Øyer er en ret smuk Bygd. Man bliver efterhaanden kjed af at see sig omkring. Statsraaden var saaledes falden i Søvn.»

Elles skriv han at vegane var dårlige, og skulda for det får amtmannen. Han hadde fast-set vegarbeidet det året til den 19. juni. Statsrå-den kjørte gjennom Øyer fem dagar tidlegare.

Fyrdirektør C. F. Diriks reiste mye rundt i landet i førre århundre. Den tida var det eit utal med grindar i kjørevegen oppover dalen. Ungane fann ut at her var det ei inntektskjelde. Diriks, som var ein dyktig teiknar, illustrerte situasjonen på ein humoristisk måte i teikninga «Grind-stormen i Gudbrandsdalen».

«Grindstorm i Gudbrandsdalen» heter denne tegningen, som forteller både om veiforholdene i gamle dager og om en egen form for «bompenger». Tegningen er laget av Carl F. Diriks (1814–95) som var fyrdirektør 1855–81. Fra sine mange reiser laget han en rekke humoristiske pennetegninger.

Språkmannen og læraren Knud Knudsen, som også reiste mye, var ikkje fullt så humoristisk. Han skreiv i ei skyssbok, der han «bad de rejsende la være å gi noget, så vi kan bli kvitt denne stygge vane». – I tretti år hadde han føre gjennom dalen av og til, og elles vidt og breitt om i landet, uten at han «noget andet sted på landsbygden å ha råket på slikt ustel ...»

Frederich Metcalfe, ein engelsk pastor som reiste gjennom landet, heilt opp til Aust-Finnmark, skreiv: «En ting som i høy grad forbau- ser den reisende i Norge, er hvor liten trafikk man møter på hovedveiene. Om vinteren når elven Lågen er islagt, og man kan kjøre på fin, jevn bane fra Laurgård til Lillehammer, og på Mjøsen er trafikken meget livligere ...»

Da det vart steinbruer i Kongevegen

Frå slutten av 1700-talet og utover i heile det neste hundreåret, vart det gjort store framsteg i alt som hadde med vegar å gjera. Under leiding

av generalvegmeistrane vart det gjennomført ei rekke med store veganlegg.

I veglova frå 1824 heiter det, at frå da skulle alle bruer i offentlig veg byggjast i stein, om det ikkje var naturlege hindringar mot det. Som ei følgje av dette, vart dei fleste, gamle trebrue- ne i Øyer rivne ned, og erstatta med fine kvolv- bruer i stein. Dette arbeidet gjekk føre seg i åra frå 1829 til 1832. Her er dei lista opp, med byggeår, byggmeister og kostnad/speciedaler):

Søre Brynsåa	1831	Torger Vedum	173
Nordre Brynsåa	1832	Bernt Anker Dorph	218
Prestbekken	1832	Peder Ringen	79 (?)
Mobekk			
(Lybekk)	1832	Peder Holmen	145
Moksa			
(Søre Stav)	1832	Johannes Haug	186
Moksa			
(Nordre Stav)	1829	Peder Holmen	435
Ledumsåa	1832	Jens Hjelmsstad	124
Rolla (Mageli)	1829	Peder Holmen	435

Steinbru over Prestbekken (Hovsåa).

Foto: Ola T. Rybakken.

Berre 30 år etter at desse bruene var ferdige, hadde Kongevegen tent ut som hovudveg. Den nye «horisontalvegen» hadde teke over.

Etter at nyvegen var ferdig oppover dalen, omkring 1860, skreiv Aasmund Olavson Vinje: Den nye vegen, som i desse tri-fire åra er lagd frå Vesle-Hamar, er den slettaste veg eg har køyrt på, til at liggja so langs lidi oppetter ein djup dal. Det er som at rulla på golvet, og det tykkjast vera utfyr bakki, anten du ferer upp elder ned. Det er støtt med og aldri mot, upp som ned. Det som er godt, er alltid slikt; og våre vegmeistrar, «store Bergh» elder kven det er, hava ogso reist seg og det norske styri eit afminne.»

Kva skulle ikkje Vinje ha sagt, om vegsjef Søylen og folka hans, om han nå hadde fått kjørt ein tur på den nye E6, Kongevegen, i dag?

- 1) Ved Sundgarden i Fåberg.
- 2) På Ensbymoen. Brannen er omtala av Tor Ile i Bygdaboka, bd. 1, side 411.
- 3) I eit tillegg til Aasens «Erindringer af mine Reiser» skreiv Halvdan Koth at skysskiftet er Moe i Øyer. Det skal truleg vera Moshus.

Kjelder:

Mentz Schulerud: Kongevei og fantesti.

Dag-Register

over kong Fredrich den Fierdes Reise i Norge, 1794.

Norske Reise Anno 1733.

Beskrivelse af Kong Christian 6. og Dronning Sophie Magdalenes Reise til Norge.

Faksimilieudgave København 1992.

Tormod Røyne: Veglova frå 1824 og gamle steinbruer i Gudbrandsdalen. Årbok for Gudbrandsdalen 1991.

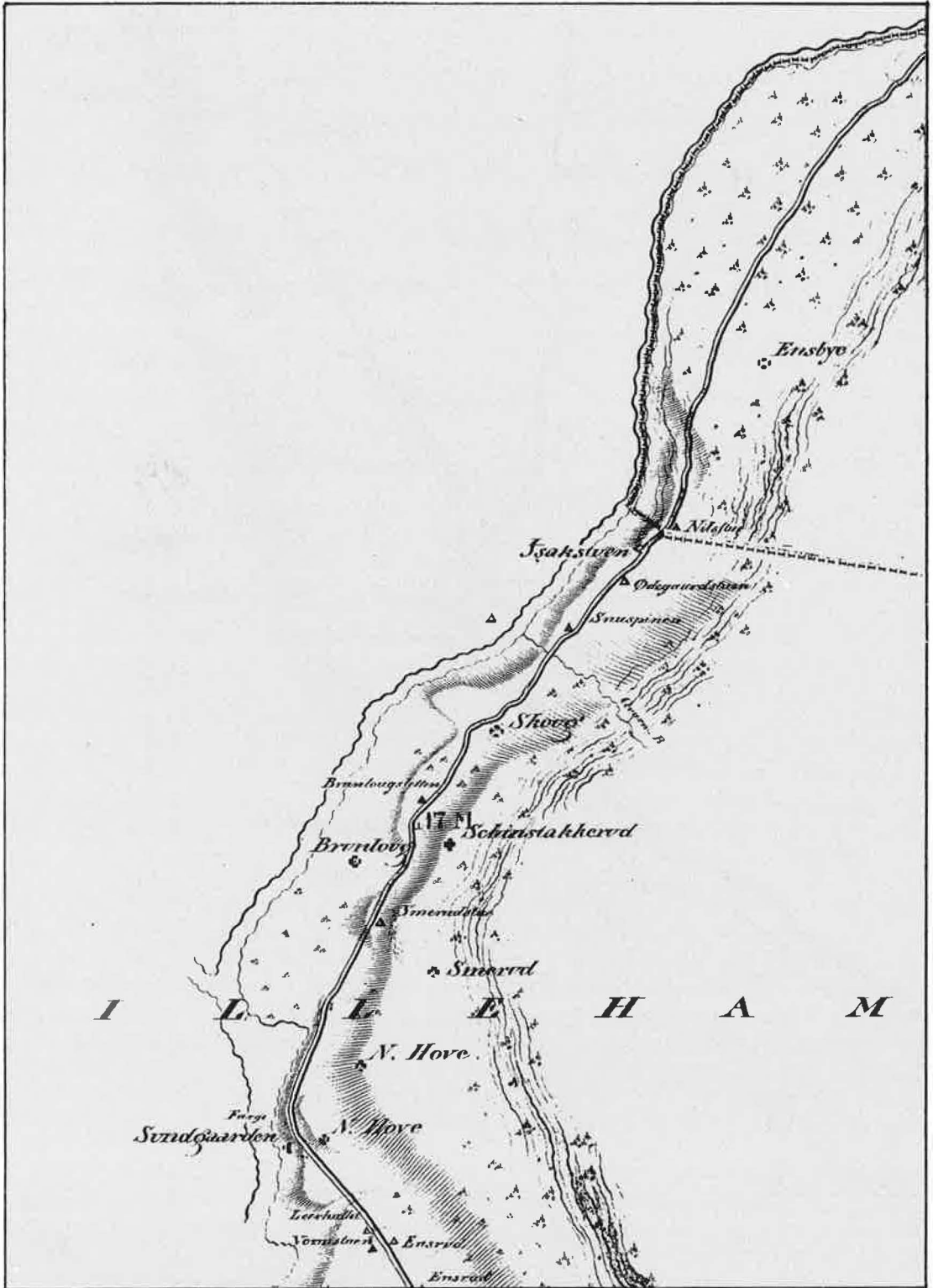
Kartmaterialet: Statens kartverk.

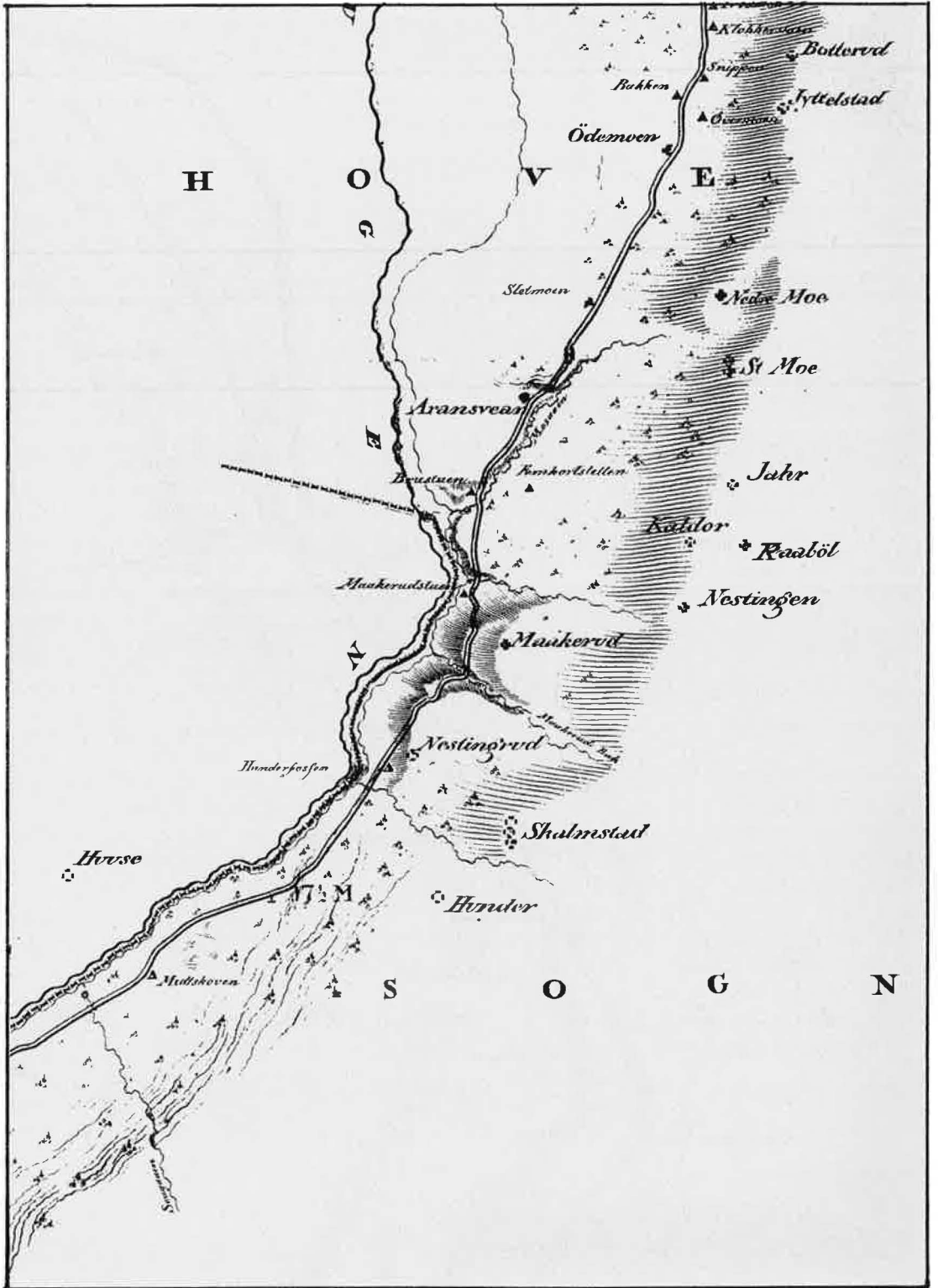
Kongevegen gjennom Øyer 1819

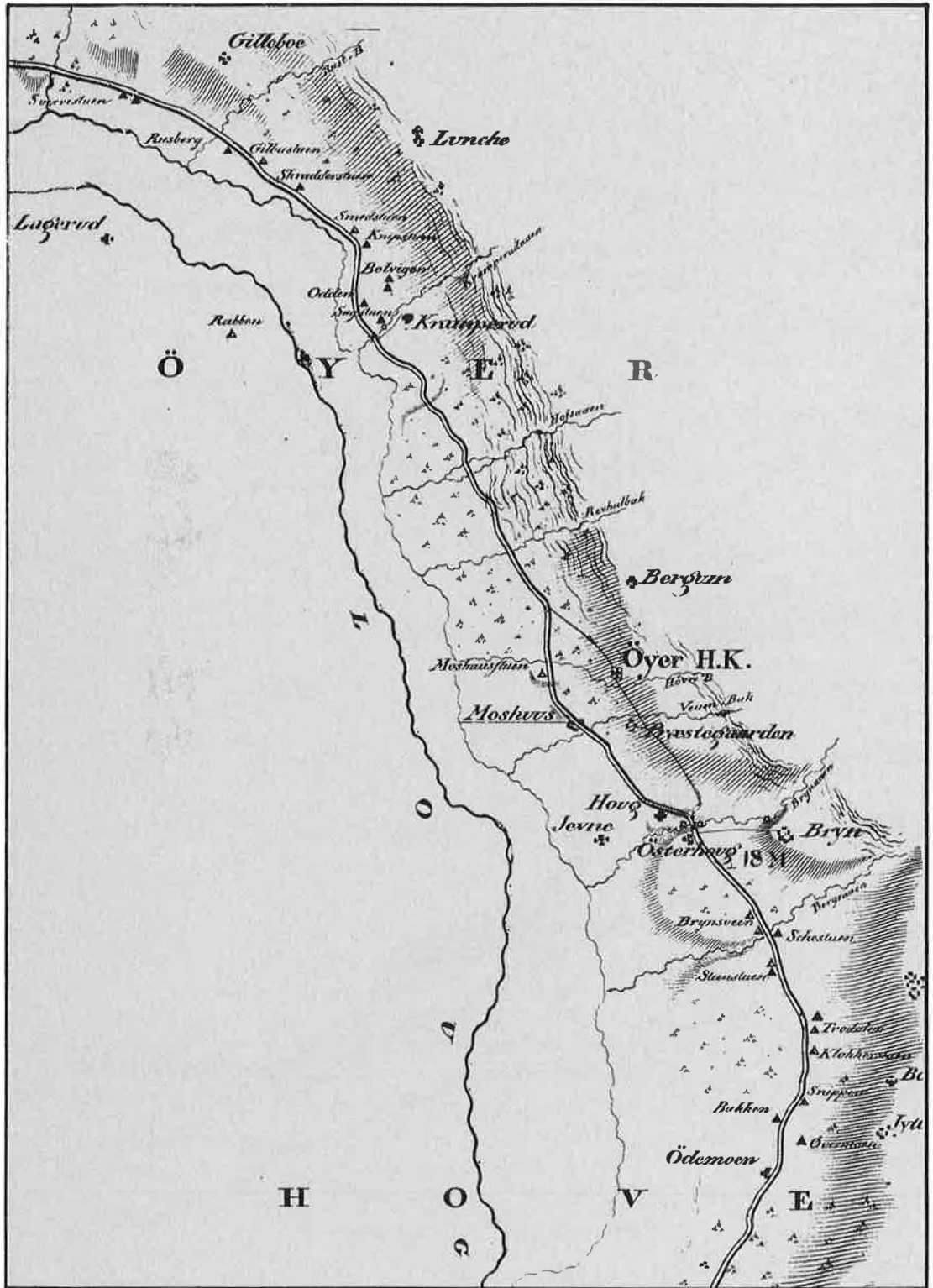
På 6 sider framover kan ein sjå den gamle Kongevegen, slik den gjekk gjennom Øyerbygda tidleg på 1800-talet. Det er utsnitt frå eit kart som dekte heile vegen frå Christiania til Trondhjem.

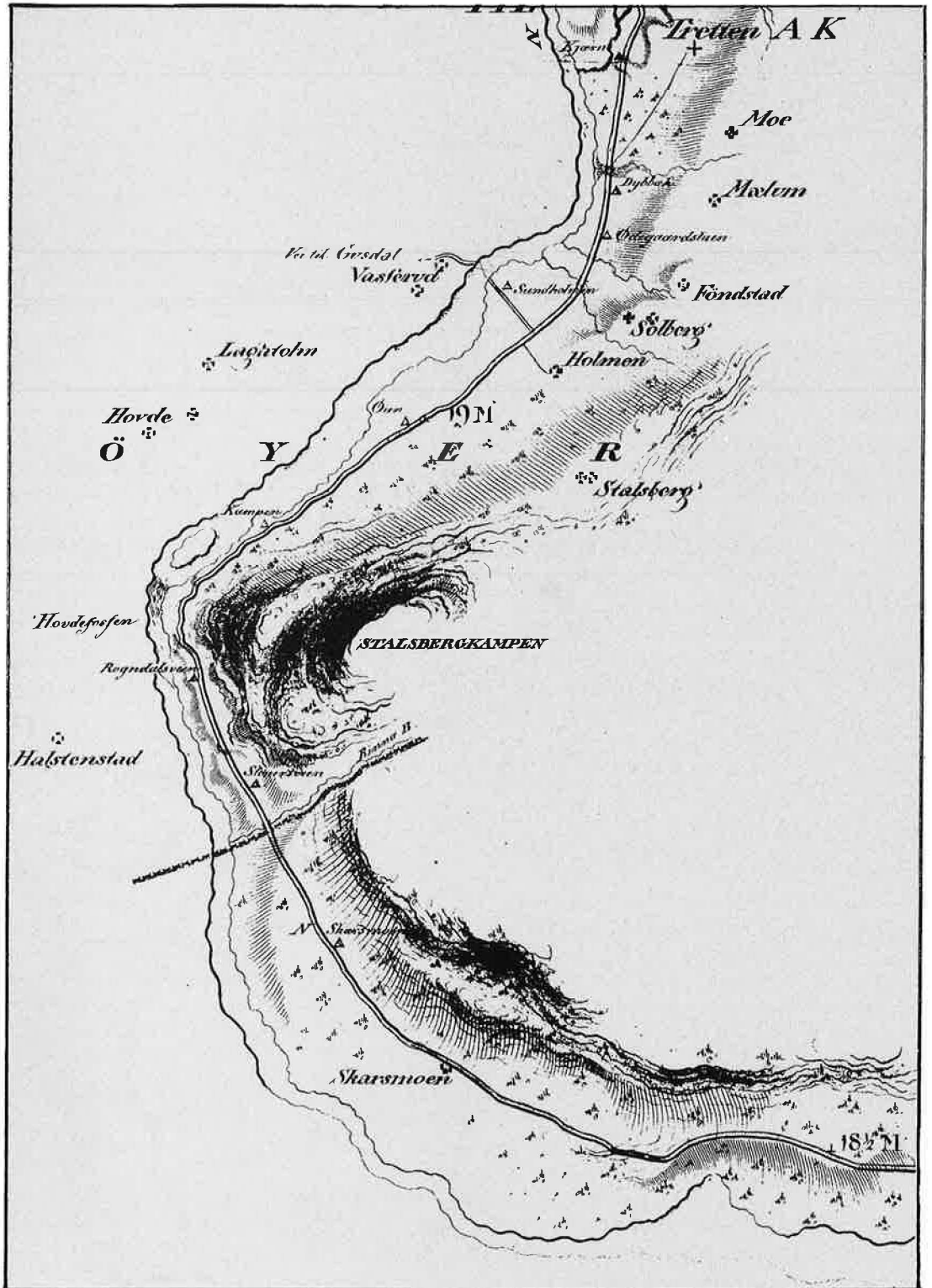
Originalkartet er teikna av Reichborn, og er å finne i Statens kartverk.

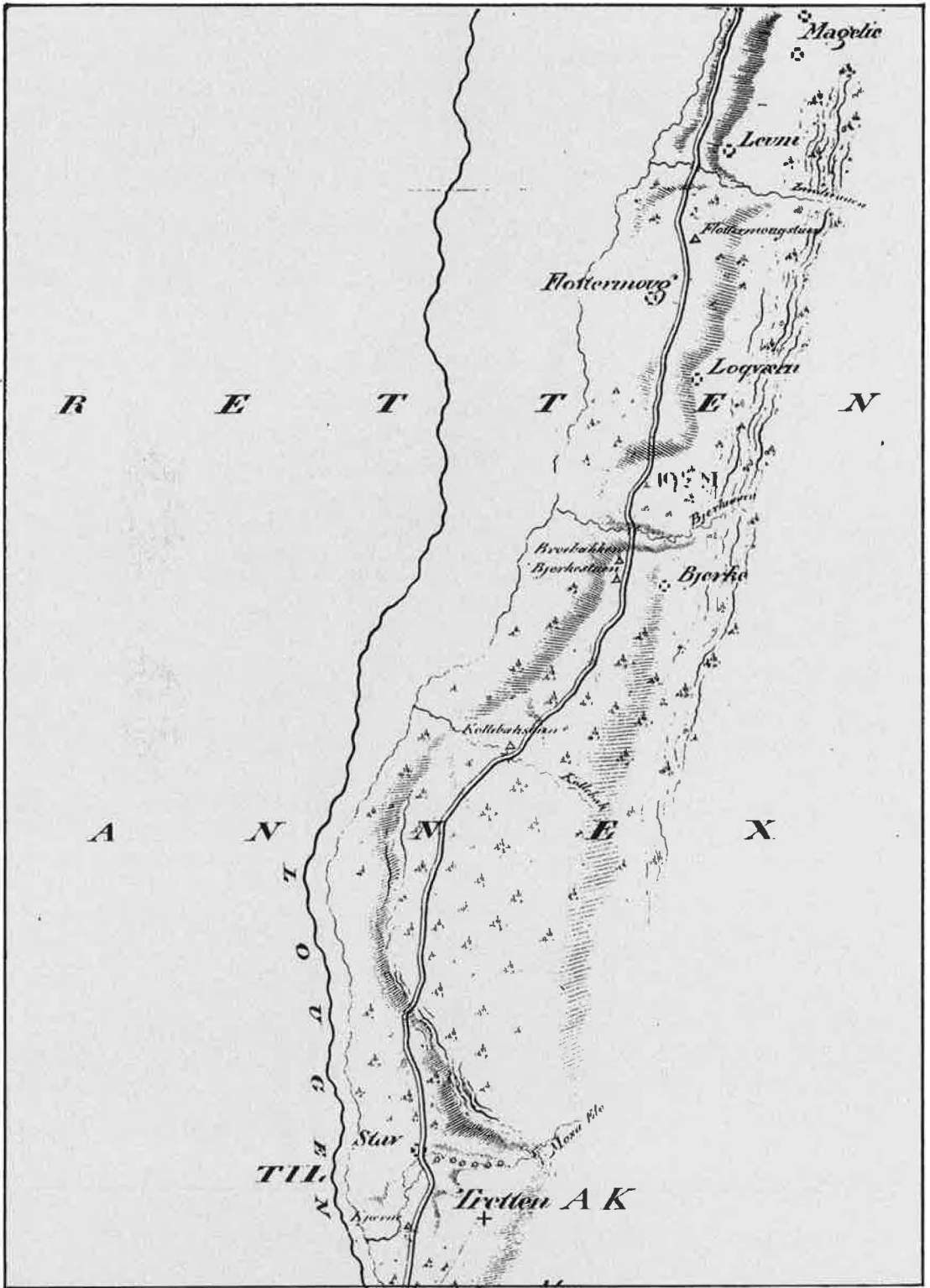

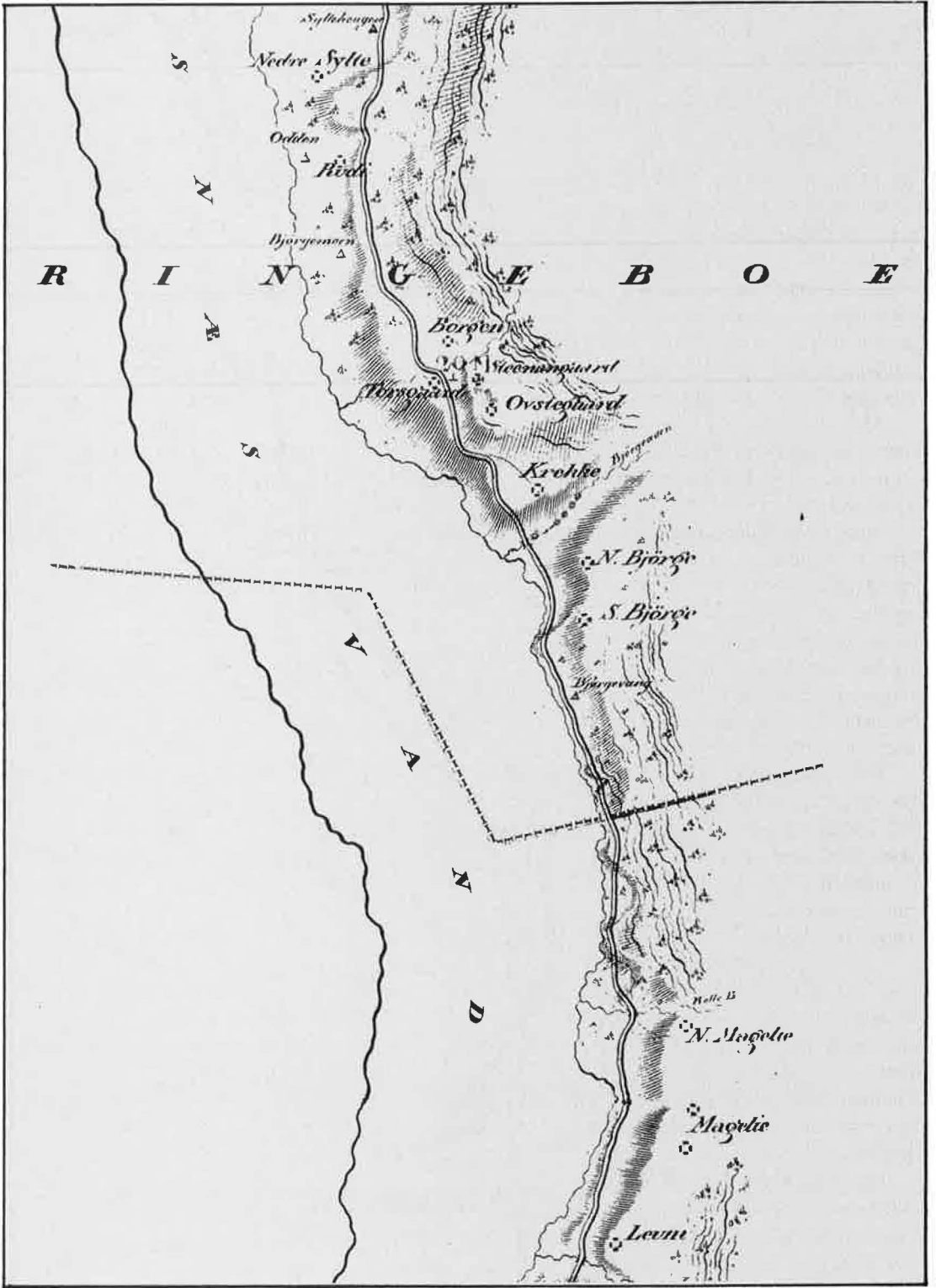

Johannes Arnesen

– en skolepioner fra Øier

En af de ældste iblandt os, en af dem «der haver seet tre Slægter» som Baard Skolemester siger, en saadan veteran er det vi dennegang vil mindes, idet vi sender en hjertelig hilsen og lykkeønskning i anledning af hans 80aarige fødselsdag, som han kan feire den 9de mars, samme dag altsaa som dette nummer af «Skoletidenden» naar opover bygderne og finder vei ogsaa til gamle Arnesens hjem i Øier.

«Om otteti og den sterke naar, desmer har han at døie», heder det i en salme. Ogsaa denne sterke otti aars mand har oplevet sine sorger og gjenvordigheder. Men han har været en lykkelig mand i sin stilling; han har glædet sig i sit arbeide, og han har været omfattet af sin bygd og af alle, som har lært ham at kjende, med agtelse og kjærlighed. Ved sit hjertevinnende væsen og sin fromme færd, har han samlet sig ligesaa mange venner, som han har havt kjendinger. Om Arnesen tør det siges, at han har beklædt sin stilling med ære, og han har i sannhed været en pryd for den stand han tilhører.

Til nærmere omtale af Arnesens virksomhed og skoleforholderne i Gudbrandsdalen i hans tid, skal vi her tillade os at benytte et intervjuv som redaktøren af Lillehammerbladet «Gudbrandsdølen», hr. Johan Filseth, efter et besøk hos Arnesen forrige sommer meddeler i sit blad under overskriften

Skoleforhold i gamle dage.

Gamle kirkesanger Arnesen i Øier var udseet til at fortælle om skoleforhold fra før midten af dette aarhundrede. Han er den ældste lærer i Gudbrandsdalen med seminaruddannelse, og i sin bygd har han været en banebryder paa skolens omraade. Han er det, som nu fortæller:

Jeg er født paa gaarden Mæhlum i Øier i 1822 og kom 17 aar gammel til Asker seminarium. Seminariet havde været i virksomhed 2 aar i forveien. Et par herfra havde gaaet til seminariet før mig: nemlig Erik Johansen

Vasserud der døde som lærer i Trondhjem, og Kristen Johansen Skaaden, der oprettede en privatskole i Trondhjem. Ved den samme tid var det ogsaa, at Jordhøi fra Lesje kom til seminariet. Gislesen var da bestyrer og Gløersen var andenlærer, mens senere skoledirektør Hansen var tredjelærer. Gislesen øvede sterk indflydelse over sine elever, og det samme kan siges om Gløersen. En større begivenhed fra skolen husker jeg, nemlig at vi fik besøg af statholder Løvenskiold og kirkestatsraad Holst. De paahørte undervisningen i flere fag. Holst sagde ikke noget; men Løvenskiold lod til at være meget velvillig stemt og bemærkede ret som det var: «Overmaade bra, overmaade bra.»

Da jeg kom tilbage fra skolen, vilde provst Nissen, at jeg skulle overta posten som omgangsskolelærer i hovedsognet efter Torger Skaaden. Min kreds kom til at omfatte halvparten af hovedsognet, og jeg begyndte skolen 17. januar 1842. Skoletiden var 24 uger om aaret og lønnen 27 spesiedaler. Paa de større gaarde holdtes skolen en uge hvert aar og paa

de mindre en andethvert aar eller ogsaa kun tredjehvert aar.

– Lad os saa høre om en dag i omgangsskolen.

– Mandag indfandt børnene sig kl. 11 i følge med far eller mor eller en anden til at bære nisten for hele ugen. Hvert enkelt barn spurgte læreren: «Faar jeg lov til at bli med paa skolen?» Madkister, mel og melk bragtes med og alle børn indkvarteredes paa skolestedet for saavidt lod sig gjøre. Der kunde være 40, 50 ja optil 60 barn. Fladsenge måtte gjøres istand over gulvene. Konen i huset kogte og stelte for børnene. Naar der skulde koges grød, kom børnene frem med sine melposer, og læreren skulde tilmaale melet ved at ta en næve af hver pose. Om fredagene skulde børnene ha middag paa gaarden. Da hadde husmoderen nok at staa i. Godt var det dog, at kaffeen enda ikke var kommet i brug. Under maaltiderne hadde læreren sin plads ved bordenden, og en eller to af skolebørnene læste bordbøn før og efter maaltidet. Almindeligt var det at et fattigbarn fik fri kost paa gaarden i skoletiden. Hertil udsaaes i almindelighed et husmandsbarn under gaarden.

Naar børnene havde opført sig godt i ugen, havde de haab om at faa fri et par timer før om eftermiddagen fredag; men hermed maatte man gaa lidt omveie. Børnene fik gjerne gaardens husbond til at gaa i forbøn hos læreren, og da fik de i almindelighed sine ønsker opfyldt.

Det var meget opmundrende ved omgangsskolen ogsaa. Man havde voksne tilhørere hver dag, og det virkede paa det hele. I almindelighed var det dagligstuen, som benyttedes til skolen, og ofte hørte baade manden og konen paa undervisningen. Hvis ikke manden havde altfor meget at bestille, tog han sig fri og hørte paa.

Omgangsskolen havde sine gode sider. Nu klager lærerne og lærerinderne over, at ingen bryder sig om at høre paa undervisningen. Forældrene kjendte under omgangsskolen bedre sine børn end nu og hjalp dem med arbeidet paa lekserne. Nu skal skolen mere gjøre det alt sammen, forældrene foruden. Skolen kom mere ind paa hjemmene i gamle dage. Jeg kan ogsaa nævne, at om søndagene, før gudstjenesten begyndte, havde en af lærerne at katekisere

paa kirkegulvet. Og søgningen til disse katekisationer var meget stor. Der har været tale om at ta denne skik op igjen: men det blir neppe noget af.

Skoleloven af 1827 bestemte, at der kunde oprettes en fastskole ved hovedkirken. Og i 1845 blev en saadan fastskole besluttet oprettet i Øier. Det aar blev jeg beskikket til kirkesanger ved hovedkirken og lærer ved fastskolen.

– Mødte det mange vanskeligheder at faa fastskolen i gang?

– Jeg kan ikke sige det. Provst Nissen ivrede meget for skolen, og han overlod et stykke af prestegaardens jorde til lærerjord. Til skolebygning kjøpte jeg et gammelt hus, som stod her paa Kramprud. Menigheden besørgede kjøringen af huset: men resten bekostedes af mig. Nissen gjorde meget for skolen i Øier og stod altid bi og var dem til støtte.

En maaned i hovelen, frimaaneden, som den kaldtes, holdtes skole ogsaa for børn udenfor kredsen. Da skulde der være lidt videregaaende undervisning. Paa den maade kom jeg til at bli lærer for mange børn, der ikke hørte til min kreds. Naar jeg kommer til Tretten, møder jeg mange af mine gamle elever der. I begyndelsen trak seminaristnavnet, og der kom elever fra Faaberg, Ringeby, Grytten i Romsdal og fra Aamodt i Østerdalen*). Ja, dette blir nu selvsagt; men saa vil jeg minde om at jeg ikke har sendt bud efter Dem. Da det saa blev fastskole over hele bygden, falt frimånedens væk.

Der gik ogsaa flere hos mig forat kunde bli omgangsskolelærere, og naar de saa havde bestaaet en prøve hos provsten, blev de ansat. Min far var omgangsskolelærer og han fortalte, at han havde været 6 uger hos klokkeren. I denne tid tog man imidlertid det ikke saa strengt med det boglige. Baade klokkeren og far brugte endel af de 6 uger til at tømre op et nyt hus paa sæteren. Men efter den udstaaede læretid, gik far ned til provsten Broch i Faaberg og tog eksamen. Der fordredes, at man skulde kunde læse flydende i bog, skrive en vakker haandskrift, regne de fire regningsarter, og endelig skulde man kunde synges, jo høiere des bedre. Far læste nogle vers i Det nye Testamente. Provsten rettede paa betoningen paa et sted; det

var det hele. Han fik sit eksamensbevis med til presten Dybdahl og blev saa ansat som lærer i Øier. Ved at holde skole tjente man sin vernepligt. Far var dog lærer i 9 aar. Skoleloven af 1827 fritog lærerne for militærtjeneste.

Jeg har været lærer under tre bispes, nemlig Arup, Folkestad og Hille, under følgende provster: Wibe, Nissen, Hald, Dietrichson og Konow og under følgende prester: Nissen, Skavang, Dietrichson, og Breien, Irgens og Ulsteen.

– Tenkte De aldrig søge Dem fra Øier?

– Jeg fik engang forespørgsel fra provst Hald i Ringeby om jeg vilde ha kirkesangerposten der. Jeg viste brevet til provst Nissen, men efter at have raadført mig med ham, besluttede jeg ikke at flytte. Jeg tror heller ikke, at jeg under nogen omstændighed havde været i stand til at forlade Øier. Her var jeg vokset sammen med forholderene, og her havde baade jeg og min hustru vor slegt.

– Hvorledes ser De paa lærernes stilling i bygden før nu?

– Lærernes lønninger er jo blet betydelig forbedret. Jeg fik jo snart saa meget i alderstillæg som hele min aarsløn fra først af. Lærerne i Øier var ogsaa i gamle dage vel anseede, og de gamle omgangsskolelærere nød almindelig agtelse. Fra mange andre steder hører vi om «subjekter» af omgangsskolelærere, men Øier har ingen saadanne havt.

Saavidt «Gudbrandsdølen». Hertil skal vi endnu føie følgende biografiske meddelelser: Arnesens forældre, gaardmandsfolkene Arne og Marit Mæhlum hørte til Hauges venner, gudfrygtige og troende folk, som holdt den daglige husandagt for at ha sin store betydning for et lykkeligt hus- og familieliv. Opvokset i et tarvelig hjem, hvor den gammeldagse strenge tugt og orden herskede, men ogsaa hvor Guds ord holdes høit og i ære, paavirkedes Arnesen tidlig af ordet. Som langt ud i rekkefølgen af mange søskende maate han tage ud fra hjemmet. Da han var meget lærerlysten, valgte han at komme paa seminariet, for senere at søge stilling som almueskolelærer, hvad ogsaa hans far havde været i flere aar: hans fars læselyst var nok gaaet ham i blodet. Efter 21/2 aars ophold ved seminariet vendte han hjem og

begyndte sin virken i sin hjembygd, hvor han forblev alle sine dage. Han tænkte dengang for alvor at drage ud som missionær for at bringe hedningerne «det glade budskab»; men det blev da intet af det. En stor mission fik han dog udføre som lærer og menighedslem, ikke blot lige ovenfor de hundreder af børn, som nød den lykke at modtage undervisning af ham, og som mindes ham med kjærlighed og tak, men ogsaa ligeovenfor bygdens folk, især syge og fattige. Han har staaet ved mangt et sygeleie og dødsleie, og talt trøstens og opmundtringens ord til de ængstede og nedtrygte, stadig vist dem til Gud, som den rette og store hjælper i nøden. De fattige har han lettet saa mang en gang ved et venligt trøstens og haabets ord. Han talte vel ikke saa meget, men hans hele fremtreden og hans maade at tale paa var saa barnlig og tillidvækkende. Stilfærdig og beskedent røgtede han al sin gjerning for Gud.

Inden lærerkollegiet stod han i agt og ære. Han var uafbrudt lærernes repræsentant i Skolekommissionen, lige fra 1861 til langt ud i 80-aarene, og han raadspurgtes ofte i skoleanliggender af sine kollegaer. Han var en ivrig og interessert deltager i større og mindre lærermøder. Skolen og dens vel var det, som laa ham mest paa hjertet.

Baade som lærer og kirkesanger stod han under sin 49 aar lange tjenestetid i meget godt forhold til sine overordnede.

Han var med og stiftede «Øier Missionsforening», en mandsforening, som har holdt sig igjennem de vekslende tider. Ligesaa har Øier Afholdsforening oprindelig ham at takke for sin tilblivelse. Den dannedes – saa vidt skjønnes – som en barneforening inden bygden. «Maadeholdsforeninger» kaldtes den slags foreninger den gang.

Som medhjælper stod han en aarrekke trofast ved prestens side, – og som regel var han deputeret fra Øier til de største kirke- og missionsmøder.

Paa det kommunale omraade var han kun lidet brugt; dog stod han som fattigkommisjonens ordfører i 4 aar i 60-aarene, og var især i yngre aar meget benyttet til at skrive skjøder og kontrakter og deslige viktige papirer, ikke at

tale om de private breve han skrev for andre; af disse var det visstnok et utal. Han skrev en meget vakker haandskrift, visstnok en arv fra faderen, hvis ferdighed i den retning «rygtedes viden om,» og førte en let stil.

I kropsligt arbejde var han meget ivrig og flittig, rigtig et mønster. Han plantede træer her og der, dels paa Klokkergaarden og dels paa sin private gaard Kramprud straks nordenfor Klokkergaarden, ryddede og pyntede og verne- de om træerne. Birk og rogn var hans yndlinger, og det gjorde ham ondt at hugge væk et træ især af de slags. Han kan betragtes som en foregangsmand ogsaa med hensyn til skogplanting. Som lærer og kirkesanger tog han afsked fra nytår 1891 paa grund af tiltagende tunghørighed. Han fik i pension 400 kr og lever nu som føderaadsmænd paa sin forhen eiende gaard. Han havde af den nuværende bruger forbeholdt sig bl.a. et stykke opdyrket jord. Dette jordstykke har han i disse aar inhegnet for en stor del med stengjerde og opdyrket og afhøstet med egne hender.

Han møder fremdeles op paa sin plads i kirken til hver gudstjeneste og leder et par kvindeforeninger, som har maanedlige møder; de er blevet saa vant med det, at det ligesom ikke vil gaa, naar ikke «gammelklokkeren» er med.

Af Arnesens sønner døde den ældste, Kristian, for 5-6 aar siden som sogneprest til Vestre Toten. Den anden er Jan N. Arnesen, der siden faderens fratreden har beklædt hans lærer- og klokkerbestilling i Øier med megen hæder; Han er ligesom faderen og bedstefaderen kaligraf af høi rang og en særdeles venuesæl mand. En tredje søn, Nils Arnesen, virker som lærer ved Bjølsen skole i Kristiania.

*) Under den fest som holdtes, idet Arnesen tog afsked som lærer, blev der fra en af hans gamle elever udtalt, at Arnesens skole havde virket som en mønsterskole gjennem tiderne, og den var blet søgt fra fjerne distrikter.

Kilde:Norsk Skoletidende nr.10 1902

Klokkergaarden i Øier.

Johan Kraabøl:

– I begynnelsen var tonen –
Tretten Musikkforening
– 90 år til glede –

I alle år siden 1904 har foreninga til fulle oppfylt målsettingen i lovparagraf 2, som lyder: «Foreningens formål er å virke til underholdning for befolkningen».

Det var i mars 1904 det egentlig tok til. Visst var det sterke ønsker om musikkorps på Tretten før og, ikke minst etter seremonien under jernbaneåpningen noen år tidligere da et staslig korps utenfra imponerte stort. Mange ungdommer drømte seg inn i musikkorps etter den inspirasjonen, men støtt var det kostnader som satte bom.

Da var det at brukseier Thorud og salmaker Evensen kom til Tretten, og begge hadde vært aktive i musikklivet der de kom fra. Det var de to som først orda utpå om å danne en musikkforening i bygda. Da snekker Johan Pettersen og telefonreparatør Lars Formo hørte nyss om det tok de straks kontakt – for de og hadde svært sterke musikkinteresser.

Så møttes disse fire en kveld og ble enige om å gå i gang med et musikkorps i bygda.

På Lillehammer fikk de kjøpt fem brukte instrumenter for rundt hundre kroner, som Thorud gikk god for, litt senere kjøpte de tre til. Så når Evensen og Thorud hadde hver sitt fra før var de snart lykkelige eiere av ti instrumenter – og Tretten Musikkforening var nå en realitet.

Foruten Thorud og Evensen var disse med fra starten:

Chr. Ring, Fredrik Enge, Amund Solberg, Børre Thorud, Ingv. Fonstad og Ole Longseth. Salmaker Evensen ble den første dirigenten. De øvde litt utover våren, og 17. mai gikk de i spissen for barnetoget. Noe nytt, stort og festlig hadde skjedd i Trettenbygda!

Før om åra var det ingen musikk til barne-

toget. En gang var det rett nok en som slo på ei gammel tromme – og en annen gang gikk Ole Longseth foran og spilte på trekkspillet sitt.

Gleden var derfor enorm da foreninga første gang viste seg på Plassen. Musikerne ble oppmuntret over begeistring hos bygdefolket og sørget snart for at foreninga kom i orden med skikkelige vedtekter. Paragrafene var ikke først og fremst prega av utøvernes egeninteresser, men snarere av real sosial tenkning. Således har lovparagraf 4 denne ordlyden: «Foreningens instrumenter (musikalier) tilhører uindgjendkaldelig foreningens saa lenge denne består. I tilfælde foreningens nedleggelse overtager bygden foreningens eiendele og har at udlevere samme til en eventuell ny forening som vil virke under denne forenings love».

Det første styret bestod av: Chr. Evensen formann, Lars Formo viseformann og Gustav Thorud kasserer.

Støttevilje tilstede

Naturlig nok var økonomien skral den første tida. Mye skulle til etterhvert av instrumenter og noter. Adgangen til rimelig lån hos Thorud synes å ha vært svært viktig i starten. I førstninga hadde de også øvelsene hos han, der Sissel, kona hans, hadde kaffesalg, og møtene endte da som regel med kaffespleis. En gang kunne ikke vertinna unngå å høre om ekstra økonomiske vansker i foreninga. Da overrasket den gode Sissel ved å overbringe et krus fra kjøkkenhylla si. Kruset inneholdt kaffepenger

Det første stevnet til det nystifta Gudbrandsdal Musikkforbund ble arrangert på Tretten 1927. I denne sammenheng er bildet av Tretten Musikkforening tatt ved Fonstadsalen på Stavsplassen samme året. Musikerne er fra venstre Leif Nordgård, Sigurd Åen, Olaf Elvestad, Karstein Nordgård, Hallvard Tjernsli, Joar Stavslibakken, Torleif Elvestad, Jørgen Haug, Alv Formo, Enok Stalsberg, Sigmund Nordgård. (Arne Klæva og Bjarne Elvestad med h.h. vis stortromme og vesletromme var forsvunnet i fotoøyeblikket.) (Ukjent fotograf).

fra medlemmene, som hun hadde lagt til side over lang tid – og den første økonomiske krisa var reddet. Sissel kan derfor være eksemplet på at gleden ved å støtte hornmusikken nå var tent hos bygdafolket.

Forøvrig vitner protokollen om god styring av økonomien. Bl.a. er bestyrelsen noen år senere forlikte med snekker Pettersen om husleie for øvelser – pris kr 0,25 pr. møte fra 14. april til 14. oktober og kr 0,50 fra 14. oktober til 14. april. Kassaboka forteller samtidig at horn er reparert, husleien er betalt, likeså honorar til instruktør Hans Bjørnstad samt ei regning på kr 15 for fjorårets 17. mai-bevertning, og ennå er kr 18 att i kassa.

Vanskeligheter overvinnes

Tross vansker av ulik art fungerte foreninga svært bra i mange år, og sørget for god under-

holding til stor glede for et takknemlig bygda-folk.

Imidlertid begynte foreninga etterhvert å skranke, og rundt 1910 var det faktisk flere som sluttet. Det spøkte rett og slett for eksistensen til foreninga da. Likevel fungerte den på et vis, men i mange år førte den en stille tilværelse og opptrådte bare hver 17. mai.

På generalforsamling i 1920 var det enighet om å prøve å få foreninga i bedre gjenge, og det lyktes virkelig. Herman Nustad var dirigent da, og i ham hadde de en svært interessert og ivrig pådriver. Krafttaket syntet fort resultater, og foreninga kom snart både synlig og hørlig i rask utvikling.

Utfordringene øker

Anton Huuse, den musikkinteresserte lensmann i kommunen, hadde forlengst merket seg

den positive utviklinga i Tretten Musikkforening. I 1926 sendte han derfor brev til trettingene der han luftet tanken om å danne et musikkforbund for hele Gudbrandsdalen. Drøftingsmøtet ble omgående holdt på Tretten, der Gudbrandsdal Musikkforbund ble stiftet med Huuse som styreformann. De øvrige i styret var Dalseg fra Fåvang, Skogvang fra Follebu, Bræin fra Fåberg og Joar Stavslibakken fra Tretten. Alt like over nyttår kom forespørsel om Tretten Musikkforening kunne arrangere forbundets første stevne til sommeren, hvortil det spontant ble svart ja.

Den 19. juni ble stevnet greit avviklet på alle måter, og Tretten Musikkforening innkasserte netto kr 151 for salg av øl og kaffe. Samtlige forbundsmedlemmer var svært begeistret over den fine stevneplassen og over arrangementet forøvrig.

Trettingene hadde nå spilt seg varme og tok like gjerne med 100-års-jubiléet for Lillehammer by i samme slengen. Bagateller som kluss med den belgiske nasjonalsangen under spilling på Taarstad var nå glemte, og selvtilitt rådde nå med rette i musikkmiljøet på Tretten.

Alt var likevel ikke behagelig det året. Uro innen foreninga gjorde at ekstraordinært møte i Bjørkholt ble nødvendig. Joar Stavslibakken hadde nemlig meldt seg ut av foreninga, hvilket møtet beklaget sterkt og henstilte i brev at det var alles ønske at han fortsatte. Henstillingen førte imidlertid ikke fram, og Johs. Elvestad ble derfor valgt til ny formann.

Tretten Musikkforening spaltes

I 1928 ble nok en forening stiftet i bygda. Navnet var Tretten private Musikkforening med Joar Stavslibakken som dirigent. Lensmann Huuse bevirket omgående til et møte der begge foreningene var samlet. Hans hensikt var å få korpseene til å gå sammen igjen. «Hvordan kan det være tenkelig at to foreninger kan bestå i ei lita bygd når andre ikke klarer ei», spurte han myndig og med tydelig irritasjon, men uten å lykkes. Bygda opplevde fra nå, både 17. mai og ellers, musikkoppvarning fra to store, adskilte korps, begge på høgt musikalsk nivå.

At foreningene bokstavelig opplevde kollisjoner kan bekreftes best fra en vårlig musikkrunde gjennom sentrum da nordgående og sydgående korps møttes ved Formo, begge under full musikk! I dag minnes episoden med smil, men i selvkritikk dengang ble opplevelsen betegnet som skrekkelig og til liten ære ...

Milepeler i kø

25 år ble behørig feiret med kaffe og smørbrød til alle medlemmer, utenbygds traktertes to ganger. Inngang kr 1. Underholdningen var ved Tretten strykekvartett, sang av Torleif Elvestad samt foredrag av lærer Ourom og lensmann Huuse. O. E. Wasrud sang selvlaget vise, og 25 blåsere ga tilbeste bl.a. en marsj tilegnet de gamle musikere, nykomponert av Johs. Elvestad.

Alle skrifter vitner nå om stor aktivitet i

Gamle avisårganger røper at foreningen tidlig arrangerte en rekke konserter også utenfor bygda. Dette utklippet er fra 1932:

Tretten Musikkforenings konsert på Sør-Fron kommunelokale søndag hadde samlet fullt hus.

De hadde et stort program, som under ledelse av den dyktige dirigent, Johs. Elvestad, blev spillet med en slik presisjon og sikkerhet, at det var en ren nydelse å høre. Jeg vil bare nevne noen få nummer: Gladiatorenes avskjed, Tyrolernas hemlengtan, Glada livet, humoristisk potpourri, Donauwellen, og et lite stykke, Kjære mor, med esskornettsolo, komponert og utsatt for orkester av Johs. Elvestad, som forresten før er godt kjent som komponist, og da særlig av de to marsjer, Forbundet og Isens dronning. Forresten var det hele program utmerket, og fikk fortjent bifall.

Tretten musikkforening er nu ganske sikkert dalens beste, og hvis de reiser på andre steder og holder konserter, vil jeg anbefale alle som kan: gå og hør Tretten musikkforening. Den er verd å høre.

Året er 1934 og foreninga er 30 år.

Bakerste rekke fra venstre: Alv Formo, Arvid Elvheim, John Prestegården, Sverre Elvestad, Håkon Solbakken, Thorleif Elvestad, Oskar Fossheim.

Midterste rekke: Odd Hansen, Reidar Formo, Olav Fonstad, Jørgen Haug, Kåre Haug, Leif Formo, Rolv lHaug, Ludvig Hjelmstadstuen, Asgeir Fonstad, Helmer Hansen.

Forreste rekke på benken: Johs, Mosveen, Gunnar Hauglund, Arvid Hansen, Hallvard Tjernslø, Johs. Elvestad, dirigent, Bjarne Elvestad, Karl Bleka og Olav Elvestad. (Foto: Mathea Bådstø.)

Klar til parade.

Dette bildet er tatt ved Pettersen 1930–1935. Den ene av de interesserte guttungenene er Johs. Solbakken. Hvem er de andre? Uniformeringen stod ikke i forhold til det musikalske nivået dengang. (Foto: Alv Formo).

Foreninga er 35 år og i musikalsk blomstring.

Bildet er tatt på Sel under en biltur sommeren 1939 hvor de besøkte og spilte til ære for to av stifterne, Gustav Thorud og sønnen Ole.

På benken foran fra venstre: Gustav Thorud, Ingvald Fonstad, Herman Nustad, Ole Thorud, Johan Pettersen Elvestad.

Andre rekke: Reidar Formo, Johs. Mosveen, Bjarne Tjernsli, Torleif Elvestad, Olav Hjelmstadstuen, Bjarne Elvestad, Johan Haug, Gunnar Hauglund, Olav Elvestad, Johs. Elvestad (dirigent).

Bakerst: Asgeir Fonstad, Olav Fonstad, Hallvard Tjernsli, Rolv Haug, Alf Kråbøl, Kåre Haug, Arvid Hansen, Helmer Hansen, Håkon Solbakken, Leif Formo, Alv Formo og Odd Hansen. Foto: Alv Formo.

musikkmiljøet. I årrekket utførte Tretten Musikkforening arbeider som innen musikklivet skapte respekt og beundring i vide kretser. Presisjon og sikkerhet var ord som gikk att hos musikk-kritikere etter stevner og andre opptredener.

Også 30 års virksomhet ble skikkelig markert med 400 mennesker under jubileumskonserteren. Og raskt gikk åra fram til tretlingene igjen stod som arrangør av forbundsstevnet. Året var 1939, og stevnet på Tretten var nr. 13. «Ulykkestall», undret kirkesanger Bjørnstad under talen sin i høljeregn på Stavsplassen. Tretten Musikkforening hadde med dette deltatt på alle forbundsstevner og dessuten lagt bak seg 35 aktive foreningsår.

Krigens spor

Under krigshandlingene i 1940 ble kostbare instrumenter ødelagt. Erstatningskrav ble sendt til tyske myndigheter. Tross eget behov for penger arrangerte foreninga konsert på Offigstadhaugen like etter kapitulasjonen, til inntekt for krigsherja familier i bygda.

På slutten av krigsåra måtte som kjent Johs. Elvestad rømme landet for politisk motstandsvirksomhet. Torleif, bror hans, overtok derfor midlertidig dirigentplassen. Et gruppestevne utenbygds ble resolutt boikottet i de tider fordi en selvutnevnt hovedtaler var nazi-tilhenger.

Da freden kom, spilte den gamle og nye forening etterhvert mer sammen og ble i felles musikkglede ganske snart gjenforent i Tretten

For full musikk og i nytt antrekk ble det første halve århundret feiret i gamle, gode Eriksrud i 1954. Dirigent var Leif Nordgård.

Bakerste rekke fra venstre: Ole Reiersen, Reidar Moe, Arvid Elvheim, Sigurd Nordgård, Kåre Haug, Alv Formo, Øystein Formo, Reidar Formo, Johs. Mosveen.

Midterste rekke fra venstre: Odd Hansen, Torger Nordgård, Halvor Fossum, Oskar Fossheim, Helmer Hansen, Knut Olsen, Rolv Haug, Ole Hagebakken, Arnold Stalenget, Kåre Lien Bjørnstad, Olav Fonstad.

Første rekke fra venstre: Kjell Nymoen, Bjarne Elvestad, Bjarne Tjernsli, Kjell Lokvam, Erling Fossum, Knut Mellomberg, Torbjørn Stalenget, Asgeir Rønning, Kåre Th. Hansen og dirigent Leif Nordgård.

Musikkforening. Leif Nordgård var dirigent i mange år, til Kåre Melleberg overtok i 1955.

Selv om foreninga var intakt under hele krigen, var aktiviteten å betegne som laber. Nedslitte instrumenter, avgang i besetningen og okkupasjonsmiljøet appellerte heller ikke til stor entusiasme. At det nedslitte korpset likevel så raskt etter krigen ble hevet mot toppen, der de var tidligere, skyldes i stor grad en musikkbegavelse ved navn Willie Vieth. Hans tilknytning til Tretten og hans friske engasjement i musikkforeninga i 1945-47 var egnet til misunnelse i musikkmiljøer rundt om. Den musikalske verdien den erfarne kapellmesteren tilførte Tretten Musikkforening som konstruktiv instruktør og dirigent de åra, blir i musikkretser

svært høgt verdsatt. Fra tilhørerbenken under festkonserter blir han husket for sine stemningsskapende overraskelser som enestående trompetvirtuos.

60 år

For trettingene har god kritikk av musikkprestasjoner nærmest blitt vane. «De venter gode prestasjoner av Tretten Musikkforening, men det setter og store krav til oss», er orda til en tankefull utøver. En oppsummering av aktiviteter i jubileumsåret forteller samtidig at god kritikk får heller ikke Tretten Musikkforening gratis. Med øvelser og opptredener inneholdt året ikke mindre enn 109 sammenkomster. Det uttrykkes da også ønske om et roligere neste år,

Foreninga fyller 60 år og Kåre Mellomberg dirigerer på 9. året. Bildet er tatt på Tretten Samfunnshus hvor koirpset poserer under elitebegrepet.

Bakerst fra venstre: Johs. Mosveen, Arnold Stalengen, Kåre Haug, Odd Hansen, Steinar Rognstad, Knut Mosveen, Torger Nordgård, Asgeir Rønning, Kåre Lien Bjørnstad.

Midtrekke fra venstre: Rolv Haug, Anders Ring, Helmer Hansen, Fredrik Haug, Bjørn Storsveen, Olav Stalsberg, Brede Stalsberg, Knut Mellomberg, Erik Mellomberg, Erling Nustad, Kjell Bergmo, Harald Nustad, Alv Formo.

Fremste rekke fra venstre: Geir Ivar Fjerdrumsmoen, Bjørn Olsen, Bjørn Nymoen, Bjarne Tjernsli, dir. Kåre Mellomberg, Bjarne Elvestad, Olav Fonstad, Halvor Fossum og Kåre Th. Hansen.

«med bare det vanlige, åsså stevnet i Vågå». Under verdig og stilfull 60-års-feiring ble Bjørn Mellebergs jubileumsmarsj – tilegna Tretten Musikkforening – spilt for første gang, til 140 innbudte. Blant mange underholdningsinnslag spilte ti musikere som forestilte foreningens første besetning. De økte deretter til atten for å markere veksten, og til slutt spilte over 30 musikere. Foreninga ble sterkt hyllet med ord, gaver og en flom av blomster fra både inn- og utombygds.

Stikkord for tiåra nå er stor bredde over aktiviteten, krevende musikkvalg og inspirerende omtaler.

Etter initiativ av Tretten Musikkforening ble Tretten Guttekorps stiftet i 1950. Korpset, som i dag heter Tretten Skolekorps, er av de aller eldste i dalen. Det har skaffet Tretten Musikkforening verdifull rekruttering disse åra, noe foreninga ser nødvendigheten av også for framtida.

Janitsjarerne på Tretten var også av de aller første i dalen som fikk uniformer, og disse har vært skiftet med jevne mellomrom, senest i vår. En avgjort synlig forskjell fra 20-åra da listen over foreningens eiendeler inneholder 16 luer tildels med musikkmerket (lyre i sølv).

Sunn drift og god økonomisk styring råder tydelig fortsatt i foreninga, idet de nye uniformene som førte til en investering på kr 105.000, er dekket uten lån.

Dyktige lederkrefter

Foruten å ha vært arrangør av flere jubileumstevner har Tretten Musikkforening deltatt på samtlige forbundsstevner siden starten, ikke sjelden med musikalske bidrag i toppklasse. Suksessen med høye ytelser av korpset skyldes ikke minst inspirasjonen fra en rekke dyktige dirigenter foreninga har dradd nytte av gjennom åra. Utover navn som alt er nevnt har følgende personer utført glimrende arbeider gjennom taktstokken: Arne Høye, Hans Hjelmstad, Arne Larsen, Odd E. Mikkelsen, Sverre Stubrud, Fredrik Haug og Arild Tjernsli, den siste i egenskap av lederstillingen ved den kommunale musikkskolen.

Dagens dirigent er Bjørn Ring, som i flere år

Betegnelsen elitekorps varmer utøverne godt, men skaper og forventninger til korpset. Avisutklippene er etter stevne i Kvam i 1963 og i Follebu året etter:

Tretten Musikkforening fulgte den norske linjen opp med en oppsiktsvekkende framføring av Johan Svendsens praktfulle «Festpolonese». Det var et spill som dugde. Men Tretten Musikkforening har rike, om kanskje ikke så svært gamle tradisjoner. De har hatt utmerkete instruktører og kan derfor under sin dirigent og instruktør Kåre Melleberg gå inn i elitekorpsenes rekke, vel besatt som det er i alle grupper. Festpolonesen ble spilt med overbevisende verve, rytmisk og elegant i de mange sarte overganger som i de kraftige tutstidene.

Tretten Musikkforening, dirigent Kåre Melleberg, spilte med vanlig dyktighet et utdrag av Oklahoma-melodier. Dette var også et utmerket stevnenummer. Som sagt er Tretten Musikkforening et elitekorps, og har vært det i mange år. Dirigenten vet hva karene er god for, og velger som regel virkningsfulle numre, som gir anledning til å vise ferdigheter både teknisk og musikkalsk, så vel i tutti som i solistisk retning. En gjennomført solid utførelse, ga det med stemmer vel utstyrte korpset, disse populære Oklahoma-melodiene.

har ledet korpset med stor dyktighet og vært en stert pådriver for seminarer og for konkurranse-spilling på stevner og i G & LT-cup.

I dag teller foreninga vel 30 medlemmer hvorav halvparten er jenter. (Apropos kvinne-representasjon: Da Marit Johnsgård skulle opp-tas i korpset som første kvinnelige musiker, måtte saken først styrebehandles på grunn av hennes kjønn!)

Som instruktører, solister og gjestedirigenter har korpset hatt nytte og glede av profesjonelle musikere som selv har utspring fra foreninga. Av slike krefter nevnes musikkmajor og sjef

*Øvelse gjør mester ...
Omatt og omatt v/dirigent Bjørn Ring. Foto: Iver Elvestad.*

1990

*Bakerst fra venstre: Halvor Fossum, Reinhardt Elvestad, Fredrik Haug, Erling Nustad, Rune Haug, Steinar Fla-temo, Arne Roar Musdalslien, Rigmor Aasveen, Brit Kløvahaugen, May Brit Johansen, Bjarne Tjernsli.
Midterste fra venstre: Torstein Hansen, Bjørn Thorsen, Unni Halvorsen, Birgit Granheim, Reidun Mjogdalen, Bente Granheim, Martin Sætha, Arild Haug, Steinar Haug, Rolv Haug, Jens Nordgård.
Foran fra venstre: Heidi Brendløkken, Eldbjørg Moe, Anne-Mette Slåsletten, Anders Hansen, Jon Henning Prestegarden, dirigent Bjørn Ring, Aud Karin Moastuen, Else Øverbø, Marit Johnsgård, Linda Kristin Thorsen.*

for Forsvarets Stabsmusikkorps Bjørn Mellemberg, musikkaptein og klarinettist Tore Tjernsli, også i Forsvarets Stabsmusikkorps, Arild Tjernsli ved Lillehammer Musikkskole, utdannet ved Musikkhøgskolen samt Hallgeir Frydenlund som er utdannet samme sted og arbeider ved Rikskonsertene.

Til ære

Gjennom åra er disse opptatt som æresmedlemmer:

Dirigenter:

Johs. Elvestad, Leif Nordgård, Kåre Mellemberg, Joar Stavslibakken, Chr. Evensen og Herman Nustad.

Musikere:

Alv Formo (62 års medlemsskap), Bjarne Elvestad (53), Kåre Haug (58), Rolv Haug (59), Halvor Fossum (54), Kåre Lien Bjørnstad (51) og Bjarne Tjernsli (61) og fortsatt aktiv.

Dessuten er Oskar Stenseng opptatt som æresmedlem for all hjelp over lang tid. Tidligere er opptatt Lars Formo, Gustav Thorud, Johan Pettersen og Fredrik Enge

90 år som kulturspreder

På Tretten oppleves den beundringsverdige aktiviteten og det musikalske mangfoldet foreninga har lagt for dagen i disse åra som et vedvarende potpourri, tilegnet bygdafolket.

I stolt begeistring blir foreninga derfor hyllet, ikke bare som bygdas verdige representanter ute, men like mye for sin vilje til alltid å medvirke ved ulike anledninger i lokalsamfunnet. For friske takter rundt i bygda og høgt til fjells, såvel som under basarer og dansefester i hopetall. For gode vaner under nasjonaldager, ja, endog fra kjørkjetårnet høres koraler fra korpset. Rørende forteller protokollen om foreningens eget initiativ til årlige konserter i Eriksrud i 30-åra, hvor inntekten var øremerket «Tregende til jul ...»

Alt dette og mye mer er samlet i en hjertelig gratulasjon til Tretten Musikkforening fra bygdafolket, som også for framtida setter sin lit til den ånda som preger paragraf 2 i foreninga.

Styret i jublieumsåret, fra venstre:

Fredrik Haug, formann, Marit Johnsgård, styremedlem, Kari-Anne Midtvold Mæhlum, kasserer, Rigmor Aassveen, sekretær, Steinar Koen, nestformann.

(Foto: Iver Elvestad)

Ola T. Rybakken:

Henrik Ibsen på Tretten

Da den berømte dikteren overnattet på Holmen på Tretten, prøvde fiske-lykken i Lågen, og fikk ideen til å gå i knebukser.

Sommeren 1862 var Ibsen på fottur oppover Gudbrandsdalen. Han var da 34 år, og allerede berømt dikter. Berømt er ikke alltid det samme som fri for problemer, og Ibsen hadde sine – også økonomiske.

I flere år hadde han søkt regjeringen om reise-støtte, men forgjeves. Det eneste han hadde oppnådd å få, var et stipendium for å studere folketradisjoner. Det var nettopp det som var bakgrunnen for turen oppover Gudbrandsdalen. Det er allminnelig kjent at det var på den turen han fikk stoff og opplevelser som seinere ble til storverkene «Peer Gynt» og «Brand». På turen opp gjennom dalen overnattet Ibsen på skyss-stasjonene. Det er kjent at han overnattet på Elstad i Ringeby. Ibsen hadde kunstneriske anlegg også utenom de litterære. Det var maler han ville bli i unge år. På Elstad tegnet han utsikten fra gården. Tegningen, som viser Kvitfjell i bakgrunnen, fikk ny aktualitet under vinter-OL i år. Prospektkortet med Ibsen-tegningen ble solgt, – kanskje en litt spesiell filatelistisk godbit – 132 år etter at tegningen ble laget. Det er synd at ikke Ibsen hadde overnatting på Moshus. Kanskje kunne Hafjell hatt et tilsvarende.

Det er kanskje ikke så godt kjent at dagen før Ibsen kom til Elstad, hadde han opphold og losji på Holmen. Men det kan til og med dagsettes til 26. juni. Samme dag kom Carsten Tank Nielsen til Holmen. Han var Norges første telegrafdirektør, og var på en av sine mange inspeksjonsreiser i forbindelse med oppbygging av landets første telegrafnett. Med på den turen hadde direktøren sin sønn, Yngvar med. Han var da bare en guttunge. Innpå tretti år senere finner vi den samme Yngvar igjen – nå som professor i geografi og etnologi. I en årrekke var han formann i Den norske turistfor-

Henrik Ibsen.
Fotografi fra 1861–62.

ening, og det er nettopp han som har skrevet om møtet med Ibsen på Holmen:

«Ved vår ankomst til Holmen så vi straks at plassen allerede var opptatt av to reisende. De var for øyeblikket nede ved Lågen, hvor de øvet seg som fiskere. Da de snart efter kom opp på gården, viste det seg da også at det bidrag de hadde til middagsmaten, var ganske lite. Vi spiste da alle fire en for den tids vanlige skyss-stasjonsmiddager med spekekjøtt, egg, kaffe, salt smør o.l. Men humøret var godt. De to fiskerne var Henrik Ibsen og skuespilleren Andreas Isachsen. Om jeg ikke husker feil, hadde Ibsen fått et stipendium med den oppga-

ve å samle sagn og andre av «folkelivets antikviteter». Han var nå på en fottur til Bergens stift, hvor han hadde håp om å gjøre denslags funn. Isachsen hadde slått følge med ham, og nå ruslet de sammen i små dagsmarsjer oppover dalen. Vi skiltes snart. Min far og jeg kjørte hurtig, og befant oss noen dager senere i snøstorm på Jostedalsbreen, en innledning til et 6–7 ukers ruskevær av verste sort. Ibsen og Isachsen fulgte etter til Lom. Derfra drog de over Sognefjellet. Men dermed kom også denne reisen til å få betydning for den norske litteraturen. For på den turen fikk Ibsen de inntrykk som lot ham dikte «Brand».

– Det går 39 år. Yngvar Nielsen er i Køl. Der treffer han igjen Isachsen – den aldrende skuespiller – har flyttet til Tyskland. Han bor nå hos sin datter og svigersønn. Nielsen skriver: «Samtalen gled inn på vårt møte på den

tarvelige skyss-stasjon i den norske dalen. Isachsen hadde også bevart minnet om dette møtet. Men han kunne tilføye noe som inntil da hadde vært ukjent for meg. – De og Deres far, fortalte han, gikk i knebukser, og det gjorde neppe andre reisende den gang. Men dette interesserte Ibsen. Han spekulerte siden meget over denne forbedring av reisedrakten, og da vi kom til Vågå, bestemte han seg for å bruke den. Hans egne langbukser var nemlig allerede så slitt nedentil så han fant det riktigst å skjære den nedre delen helt av og gjøre dem om til knebukser. Beslutningen ble da også utført, og således drog Henrik Ibsen over Sognefjellet med i alle fall en del av det moderne turistutstyret.»

Kilde: "Fjell og vidde" 1986.

Marit Kramprud:

Losje Kolbein Sterke i Øyer, 1893–1993

Den 17. april 1993 ble losjesalen på Fossberg i Øyer atter fylt med liv og røre. Da feiret Losje Kolbein Sterke, som ble stiftet den 17. januar 1893, 100-års-jubileum. Tilstede på jubileumsfesten var medlemmer fra Øyer, etterkommere etter losjeveteraner og gjester fra andre avholdslosjer i Norge. Jubileanten ble feiret med sang, taler, film, hilsener og gaveoverrekkelser, og det ble servert kaker fra en rikholdig buffet.

Losjesalen var pyntet med blomster, og arrangørene hadde lagt fram møteprotokoller og utgaver av lagsavisa «Luren» fra 1893 til de siste år. Her er mye historie, ikke minst lokalhistorie, samlet mellom permene.

På veggene i losjesalen henger bilder av fem menn: Torstein Haugen, Johan Bergumshagen, Johannes Bryhnslund, Kristian Mæhlum og Johan Hageløkken. Disse har betydd noe spesielt for losjen her, og ville antagelig ikke gledet seg mye over losjens medlemstall i dag: på grunn av få medlemmer har Losje Kolbein Sterke lav aktivitet, men er ikke nedlagt.

Litt historie

I andre halvdel av forrige århundre skjedde det store forandringer i Norge. Det gamle standsamfunnet var i ferd med å rakne, og de lavere stendene ble langsomt mer bevisstgjorte. De søkte kunnskap og sosiale ordninger i større grad enn før, og organiserte seg i diverse lag og foreninger. Utover landet fikk avholdslosjene stor betydning for folk flest.

Avholdsprinsippet kom fra USA, og det var her de første avholdslosjene ble stiftet. De første bygde på måteholdsprinsippet, dvs. en kunne nyte vin og øl i beskjedne mengder, men avholde seg fra brennevin. Det viste seg imidlertid at mens bruken av brennevin sank, økte konsumet av øl og vin, og det ble klart at avholdssaken ikke kunne vinnes med måteholden bruk av alkohol.

I 1840-50-åra ble det første totalavholdssels-

skap stiftet i Boston i USA, og totalavholdsprinsippet spredte seg raskt til Norge: 29. desember ble det første totalavholdsselskap stiftet i Stav-anger, og fra det nedstammer «Det norske Totalavholdsselskap».

Den internasjonale godtemplarorden, IOGT, kom til Norge i 1877, og en lang rekke avholdsorganisasjoner er senere blitt stiftet. Noen av dem er åpne for alle, mens andre er for bestemte yrkesgrupper. Losje Kolbein Sterke har sterk tilknytning til Norges Storlosje.

I Øyer fikk byggingen av jernbanen oppover dalen stor betydning for lokalsamfunnet. Alt arbeid foregikk med håndmakt og det trengtes mye folk. Disse anleggskarene levde et tøft liv med lange arbeidsdager, og hardt arbeid i alt slags vær. Det er blitt hevdet at de hadde et høyt alkoholforbruk, og at dette var en av grunnene til at Losje Kolbein Sterke ble stiftet.

Det betydde slett ikke at de førte alkoholen til bygda; den var her lenge før, men med det store antall anleggsarbeidere som nå slo seg løs i helgene, ble alkoholbruken mye mer synlig enn før. At jernbaneslusken konsumerte alkohol for å komme i feststemning eller for å døyve sorger og fortredeligheter, er ikke så rart. Alkoholens skadevirkninger var så å si ukjent, og mange mente faktisk at brennevin var rene medisin. Av losjeveteraner har jeg fått opplyst at Torstein Haugen skal være den som stiftet losjen her i Øyer. Haugen var skomaker og hadde i læretiden i Oslo stiftet bekjentskap med avholdssaken der.

Losjen ble en svært populær og betydningsfull forening. På møtene var det både alvor og lek. Mennesker i alle aldrer kom sammen, og losjen dekket mange behov. I lagsavisa «Luren» kunne en skrive om det som lå en på hjertet, og mange betydningsfulle foredragsholdere gjestet Losje Kolbein Sterke.

Nasjonalfølelsen stod sterkt i slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, og de kvinnlige losjemedlemmene skaffet seg som de

første i bygda, nasjonaldrakter. Det var festdrakter med sterke trekk fra Hardangerbunaden. De pene, unge losje-jentene i sine fargerike festdrakter vakte oppsikt i bygda og trakk unge gutter og jenter til laget.

Losjen ble en kulturinstitusjon, og medlemstallet vokste. Losjen var åpen for alle lag av folket, og dette var antakelig en årsak til populariteten. Siden møtene ble holdt på kveldstid, ble det også praktisk mulig for arbeidsfolk å delta. Avholdssaken grep om seg nærmest som en vekkelse, og en tid fantes det knapt en familie i Øyer uten ett eller flere losjemedlemmer.

Fossberg

På slutten av 1800-tallet hadde losje Kolbein Sterke vokst seg så stor at det ble besluttet å bygge eget losjehus. Tomt ble utskilt fra Moshus, og en tømmerbygning fra en gard i Sørbygda ble satt opp, for det meste på dugnad. Det ble etter datidens krav et fint bygg med vaktmesterbolig i 1. etasje og festsal, kjøkken og et lite oppbevaringsrom for bøker etc. i 2. etasje. Huset som ble døpt Fossberg, stod ferdig i 1902, og det var en stor dag i losjens historie da flagget kunne heises på åpningsfesten.

Fossberg ble ikke bare brukt av losjen, men ble leid ut til lag og foreninger til møter og annet. Mange kjente foredragsholdere har gjestet Fossberg, både i og utenfor losjen. En av de

mest kjente er samfunnskritikeren og forfatteren Bertram Dybwad Brochmann. Han var særlig aktiv i tredve-årene og hadde stor veltalighet og agitatorisk kraft. Etter foredragene var det livlige diskusjoner, og folk engasjerte seg. Foredragene den gang var noe annerledes enn i dag.

Utviklingen i nyere tid

Avholdsbevegelsen hadde sine beste år på slutten av forrige og i begynnelsen av dette århundret. I 1919 var det ca. 260.000 organiserte medlemmer, men i 1966 var tallet sunket til nesten halvparten – ca 135.000. Tilbakegangen kunne skyldes flere forhold som det vil føre for langt å gå inn på.

Uansett ble en av følgene av dette at losjer over hele landet fikk redusert aktivitet. Losje Kolbein Sterke som var en kulturinstitusjon i Øyer i mange år, regnes ikke med i dag. Dette ble tydelig – ikke minst på jubileumsfesten. Ingen fra kommunens kulturetat, og ingen fra lag og foreninger i Øyer, hadde sett det som viktig å gjøre stas på jubilanten.

De som husker Losje Kolbein Sterkes fordums storhet, tenker nok ofte tilbake på gamle, gode dager da aktiviteten var stor og Fossberg var et senter, og ikke som i dag: glemt av de fleste ...

Bjøylla

Til 50–60-talet da traktoren tok over som trekk-kraft, var det stort sett sagt øyk – og ikkje hest – her i Øyer. I alle fall var det sjeldan å høyre hest i mi heimegrend, Midtbygda. Vi sa øyk. Eg vil bruke det ordet her.

Øyen heldt på å bli borte. Nå er det vorte ein del av han att i bygden, rett nok som hyggedyr for det meste. Før i tida var øyk og menneskje underlagt slitets harde lov. Men baa var til hygge for kvarandre – da og.

Eg går i Midtbygds-morken. Sist vinter var det mange øykjeskjøsser å møte. Fleire utan bjøylla. Det var rart. Det var både underleg og trist for den som dagstøtt har vokse opp med klangen frå øykjebjøylla om vinteren. Heilt utenkjeleg var det at øyk og kar skulle koma utan lyd, utan varsel. Hadde noen kjørt utan bjøylla, ville han ha vorte tatt for å vera frå vett og forstand.

Det hende at dei for utan klang før i tida og. Dei stappa inni høy. Kolven stod fast. Det skulle vera stilt. Det var i gravferder.

Ein brukte ikkje bjøylla eigentleg for skuld

den fagre klangen. Ho skulle varsle – vera ei trafikk-sikring – for å bruke eit moderne ord. Utan henne ville dei som for med ski eller kjelke, kunne brase inn i øyken, og skjøsser kunne støyte saman.

Bjøylleklangen skulle varsle på andre måtar og: om at ein kom att frå skoga, meieriet, møllen, frå fjeille. Da var han ikkje berre ven, men god. Djupt god, tonen. Han tok bort angst frå dei heime, vekte noen kvar til glede og takk. Ungane drog ut for å ta i mot 'om far eller tenestekaren. Inne stod ei ved omnen og tenkte: Gudskjelov er han der. Det va stygt i fjeille i dag må ha vore.

Skal vi ikkje ta vare på den fine tradisjonen – skikken, ikkje å ta ut øyk utan bjøylla på selaaen om vinteren? Eg tenkjer på bruken av dombjøylla og. Dombjøylla var nytta berre i julehelgen hos oss. Var det ein tanke å ha råd til dombjøylla litt sjeldnare? Opphøye ho til det ho var: ei stasbjøylla, ei høgtidsbjøylla – og bruke ho berre i helgen?

Barndomsminner

Da Hundsjøl, Dæhli og Storhove flytte på sætra

Da jeg var guttunge for 50–60 år sia, var det et helt annet sæterliv enn det som er i dag. De som hadde ku, geit og sau, lå som regel på sætra om sommeren. Hundsjøl og Dæhli er gardar på Brøttum, men har sætrer i Øyerfjellet. Hundsjøl har sæter på den søre Brennlia, Dæhli på Augsætra, mens Storhove sætra på Åstdals-sætra.

Fra Brøttum og inn til Brennlia er det ganske langt, 5–6 mil. De starta tidlig om morgenen, for de måtte gjennom Lillehammer før bytrafikken tok til. Fordi det var så langt, måtte de kvile under veis. Og det er kvila jeg minnes, for kvilestaden deres var like ved barndomsheimen min. Kua måtte de mjølke før de starta på bakkene i Lisgrenda.

Kvilestaden var ei lita inngjering som de sleppte dyra inn i. Det var slik ved 4-5-tida om eftan de kom hit opp. Der lå de til utpå kvelden da sola hadde gått ned. Da starta de oppover bakkene. Her måtte de tilpasse seg slik at de kubølingene som var lenger framme i fjellet, var kommet i hus før de kom innover. Ellers kunne det bli strevsamt å holde bølingene fra hverandre.

Dette var en stor begivenhet den gangen; det lå

likksom noe spesielt i lufta da vi hørte de kom. Som unger syntes vi det var gildt å se så mange dyr på en gang. Det var heller ingen bilskyss så alt utstyr ble frakta med hester. Dette var flotte dyr som var artig å se på for oss ungene. På lasset var alt med som skulle brukes på sætra om sommeren.

Fra kvilestaden og opp bakkene brukte de nok 3–4 timer, og de var vel ikke inne på sætra før ved 1–2-tida om natta. De gikk over Lisætra og Brennlia til Augsætra, og Storhove som skulle til Åstdals-sætra, fortsatte over høgda fra Brennlia og innover der. Storhove – eller «hoveanerne» som vi sa den gangen, hadde mye sau. Jeg husker det likksom de fylte hele veien når de kom.

Dette var en liten bit av det som foregikk den gang for 50–60 år siden. Jeg tenkte å dele disse minnene med flere – om det kunne ha noen interesse. Kanskje vi kan stoppe opp et lite øyeblikk, tenke oss situasjonen og sammenlikne den med i dag. Selv om slitet er borte, kan minnene leve. Det var minner om en stor arbeids-innsats, og vil være med og ta vare på framtida. Kan vi gjennom dagens kjas og mas, skape slike minner? Kan vi det?

*Botrudsetra.
Kua kommer
heim til kvelds.
Lars Botrud
til venstre
på bildet.*

Johan Kraabøl:

Dr. philos. Ola Olstad

Gutten fra Nordbygda som tok filosofisk doktorgrad over arbeidet «Ørretvand i Gudbrandsdalen» og ble sjef for Statens viltundersøkelser og Landbruksdepartementets konsulent i jaktspørsmål. En av Nordens fremste forskere innen økologisk forskning til tross: «Han veit mye meir om vilt 'n far heill e!» sa han.

Ola Olstad kom til verden i 1885 og født i et miljø der jakt og fiske var en naturlig del av tilværelsen. Bakgrunnen og evnene hans førte til at han etter artium studerte ved Universitetet i Oslo. Etter fullført embetseksamen i 1916 med zoologi som hovedfag, ble han fiskeriassistent knytta til det som den gang het «Statens forsksvirksomhet for ferskvannsfiskeri». I disse åra rundt 1920 arbeidet han med ørretundersøkelser på Østlandet. Arbeidet dreide seg dels om spørsmål av praktisk art, dels om spørsmål av vannbiologisk-økologisk karakter. Etter noen år tok han så den filosofiske doktorgraden ved Universitetet i Oslo. Avhandlingen ble straks trykt i «Nytt magasin for naturvidenskaberne» og vakte stor interesse. I Norges jeger- og fiskerforbunds tidsskrift av 1925 omtales arbeidet hvor det blant annet sies: «Det er et betydelig materiale forfatteren fremlegger og de slutninger han derpå bygger, er meget interessante. Av stor interesse er påvisningen av den betydlige forskjell i antallet av bundorganismer og fiskens vekt. Navnlig synes at være av stor betydning den iakttagelse som er gjort i enkelte vand at antallet av næringsorganismer – først og fremst av grunnåten (gammarus) der som bekjent gir ørreten den røde farge i kjøttet, avtar når vandet blir overbefolket og atter tiltar når et forceret fiske har bragt fiskebestanden ned til normal høyde.»

Dyrestudier i Sydishavet

Vinteren 1927–28 og -28–29 var Olstad med som zoolog på Norvegia-ekspedisjonen til Antarktis. I en artikkel i Norsk Geografisk tidsskrift omtaler han noen av inntrykkene sine på disse ekspedisjonene på en interessant og artig måte. Artig fordi at innimellom ellers svært seriøst stoff finnes emner av annen art som lettlest og fri for overflødige akademiske vendinger, er framstilt i hans egen trivelige stilform: – «Endelig finnes her nede en fugl av størrelse som en due og helt hvit. Den kalles av mange hvalfangere for rype, men er i virkeligheten en fugl som regnes til vaderne og som heter Chionnes Alba. Almindelig holder den til i strandregionen og lever av forskjellige ting den kan finne på sådanne steder. Den er dessuten en utmerket eggtyv og i mange pingvin-kolonier lever en eller flere av disse fugler som parasitter. Her på Deception-en levet en hel del av disse fugler på selve hvalstasjonen hvor de gikk omkring som andre husdyr og var stadig gjester ved kjøkkendøren. Også den fuglen kunne i likhet med pingvinen vise enkelte forbløffende egenskaper. Således så jeg den ved enkelte anledninger trekke pingvinene i halen.

Jeg var lenge i villrede om hva meningen med dette kunne være, men endelig en dag ble gåten løst. Denne fuglen spiser nemlig i ikke liten grad andre fuglers ekskrementer. Og det var for å skaffe seg disse at den omtalte operasjon ble foretatt.»

Omfattende forskning i Øyerfjellet

Kraftige svingninger i rypebestanden var store problemer for jaktinteressene her i landet og var årsak til fortløpende i viltforskninga i tjue-åra. Alt i 1921 var Olstad i gang med rypeundersøkelser, og begavelsen hans på dette vanskelige og lite utforska området viste seg snart. Hans særlige evner til å dra ut det vesentligste og formulere spørsmål slik at de kunne besvares på en enkel måte, ble av mange framhevet som hans sterkeste side som forsker.

Undersøkellesmetodene til Olstad var i all sin enkelhet noe helt nytt den tida. Og mye av de fremgangsmåter som han la opp til i feltarbeid innen viltforskning, er også i dag preget av det samme. Dette gjelder bl.a. hans undersøkelser av rypas forplantning og de faktorer som virker inn på klekking og kyllingproduksjon.

Resultatet av dette storarbeidet ble gitt ut av Statens viltundersøkelser i 1953 og sammenfatter svarene. Det var høg beskatning av rypa i Øyerfjellet den tida. Derfor ble gjenfangsten også hele 302 av 552 ringmerkede fugler. Og det var den høgste gjenfangst-prosent som var kjent fra noe norsk rypeterreng.

Mangfoldet i forskinga hans

Gjennom åra publiserte Olstad en rekke arbeider over andre viltarter. «Elgen i Norge» er ett av hans akademiske skrifter som er funnet av stor dokumentarisk verdi. I dette arbeidet er hele tallmaterialet av felling av elg i Norge behandlet og utbredelsen av elgen omkring 1930 er nøye kartlagt. Interessant er også skriftet «Undersøkelser over kråkas forplantningsforhold». Det gjelder dette som flere av Olstads arbeider at en beskjedne tittel i virkeligheten står for ganske grunnleggende undersøkelser over enkelte arters økologiske forhold. Noe jaktinteresserte dengang ikke alltid var oppmerksomme på. I noen undersøkelser tok

Olstad for seg arter som rent jaktmessig var av liten betydning. Men økologisk var de gode emner for grunnleggende undersøkelser. Et eksempel på slike er arbeidet hans om gråtros-ten.

Fadderskap til jaktloven

I minnetale holdt i matematisk-naturvitenskapelig forum ved Olstads død 15.nov 1969 ble mellom annet framholdt hans klokskap som rådgiver under forberedelse av den senere jaktloven av 1951. Når Norge har en av de beste jaktlover av mange land vi kan sammenlikne oss med, skyldes det mye den innsikt Olstad også hadde på praktisk viltstell. Han hadde et beskjedent vesen og var derfor en av de mer anonyme medlemmer av akademiet. Han unn-gikk gjerne offentligheten og til daglig trivdes han nok best i det avgrensa miljøet som dengang fantes på Zoologisk Museum på Tøyen, der to små loftsrom var alt Statens Viltundersøkelser rådde over. Innenfor museet hadde imidlertid Olstad ofte og nær kontakt med kolleger innen ulike greiner av zoologien.

Base ved Ner-Åsta

Sambygdingen Asmund Steinsli var den faste medhjelperen hans under forskningsarbeidet hans i Øyerfjellet, forteller sønnen Arve, som iblant var stedfortreder for faren. Ola var alltid så snill og omgjengelig, og hytta hans fikk vi bruke så mye vi ville. Og selv om han var lite huslig sjøl, så satte han stor pris på at andre forsøkte å rydde i blant, legger han til. Arbeidet vårt bestod blant annet i å finne rypereira som skulle forskes. Noen vintre var oppdraget å fore hare med høy som vi surra fast til bjørkekragger. Til mat for rypa la vi ut havreband som vi frakta innover på sledaføre. At rypa takket nei til foringsplassen, ble et forskningsresultat for seg.

En sommer var et hønsehauk-kull et viktig forskerobjekt, husker han. All maten kullet fikk under oppveksten, ble nøyaktig veiet og gav svar på forforbruket omgjort i ryper.

Bortsett fra et par uker med moskustilsyn på Dovrefjell oppholdt Olstad seg i Øyerfjellet i flere årtier. Eneste forbindelen han hadde med

omverdenen var via melkebil i Djupslia. Dit kom han nesten daglig for å hente post og ordne forsendelse av døde dyr til Oslo. Vi betraktet ham i alle år som en svært snill og tankefull person, en typisk distre professor, forteller Ole Holmen og søstera Marie. De hørte til på Djupsli-setra og hadde daglig nærkontakt med forskeren.

Karakteristisk for husholdningen hans var at han kokte store posjoner grøt om gangen. «Merkelig» var hans kommentar en gang han kom til Djupslia etter melk mens slåttefolket i Holmen satt og åt. «Her sitter dere og spiser søt grøt med sur melk, mens jeg spiser søt melk og sur grøt.»

Tvil om identiteten

Alltid når Olstad kom med toget til Øyerstasjonen og skulle til fjells, var han i godt humør. Allikevel finnes det unntak. Det fikk stasjonsmester Mikkelsen en gang oppleve.

I sin stilling var Olstad begunstiget med gratis reise og hadde bevis for det. Bytte av konduktør var trolig årsak til at det oppstod vanskeligheter under reisa en gang. Antrekk og fasade var ikke det som forskeren var mest opptatt av her i livet. Konduktøren uttrykte derfor sterk tvil om passasjeren som var i besittelse av reisebeviset, virkelig var den navngitte forsker og departementsrådgiver dr. phil. Ola Olstad!

Dei gamle kyrkjebøkene II

I årsheftet i fjor stod det ein artikkel om dei gamle kyrkjebøkene, og der stod det om døyp- te, konfirmerte, og koppevaksinerte. Her skal det forteljast om «troloffede» og «ægteviede», døde, innflytte og utflytte. Vi har kyrkjebøker frå 1671 til 1890-åra – altså vel 220 år. I tidsrommet 1716–38 manglar i alt 11 årgangar av kyrkjeboka – men vi veit ikkje grunnen til det.

Trulova og ektevigde

Like til 1824 ser det ut til at truloving er ei offentleg sak, og «troloffede» og «egteviede» er oppførte i kvar si liste. Ikkje alle trulova er å finne att under «Egteviede» og omvendt. Men noen ektevigde som ikkje står under «troloffede», har av og til ein merknad om at dei «– ere tilforn troloffede». Frå 1671 og fram til 1739 var det berre to prestar i Øyer, Friderich og Christian Wolfgang Monrath – far og son. Opplysningane er svært stutte – berre namnet og farsnamnet et med – t.d. Ole Olsøn og Ane Olsdtr. Men når det gjeld eigen familie, er den yngste Monrath riktig omstendeleg. Her er eit eksempel:

Anno 1703 den 16. febr. blef jeg Christian Wolfgang Monrath troloftet i Edsvolds Prestegaard paa Øfvre Rommeriiget med den dydædle Gudfrygtige og deraf yndige Mademoiselle Susanna Kraft, ved min H.K. sviegerfader Sognepresten for Edsvolds Menighed, den Ærværdige og fornemme, vellærde Mand Her Jens Kraft. Og saae derefter.

Anno 1703 den 12. juli I Edsvolds Hovedkirche med min hjerte kiereste fæstemøe copulered ved prousten ofver Øfvre Rommeriiget hans velærværdighed her Jens Colstrup.

Anno 1703 15. aug. blef den ærværdige og fornemme vellærde mand Her Christopher Kraft i Øyers hovedkirke copulered med min hierte-kiere søster mademoiselle Margrethe Monrath ved prousten min H.K. fader Mag: Friderich Monrath.

(H.K. står for hierte kjere)

Da presten Wielsgaard kom i 1739, vart det ei endring. Datoane da paret vart trulova og vigde står i same notat.

Samstundes er forloverar – eller kausjonistar som det heitte, oppførte. Og det er alltid to menn. Så lenge vi har tilgjengelege kyrkjebøker – fram til 1890-åra, er det berre menn som er forloverar. Om ordninga var ny i 1739, eller om forloverane ikkje var oppførte før, veit vi ikkje.

I 1824 har det skjedd ei endring med kyrkjebokføringa. Nå fell trulovinga bort. I staden blir det lysing av ekteskap tre gonger, og alderen på brurfolka står nå oppført. Trulovinga hadde nok same funksjon som lysinga fekk seinare: å klargjera den rettslege sida for ekteskap. Frå 1842 er fødestad og opphaldsstad til brurfolka oppgjevne, likeså namnet til fedrane. Og i slutten av århundret står det når og kvar dei var konfirmerte og om nattverdsgang. I året 1824 blir det også ein annan skikk med konfirman- tane. Dei blir nå oppførte med namn, fødsels- dato, fødestad og namn på foreldra, og dei får karakterar.

Dei første ti-åra vi har kyrkjebok, ser det ut til at giftelysta har vore svært ujamn. Eitt og anna året har det ikkje vore ein einaste vigsel, andre år opp til tjuge par. I snitt er det 5–6 par i året. Alderen på førstegongsgifte var i 1824 på 27 år for menn og 25 for kvinner, og omlag der held det seg gjennom resten av hundreåret.

Kvar fann ungdomen i Øyer og Tretten livs- følge i desse vel 200 åra som vi har oversyn over? Dei gjekk ikkje langt: med få unntak finn dei ektemake innanfor prestegjeldet. Dei få som ikkje gjer det, går stort sett berre til nabo- kommunane Fåberg, Gausdal og Ringebu. I 1890-åra med jenbanebyggjinga kjem det folk frå langt unna, like frå Sverige. Dei allminnele- gaste titlane som går på yrke er desse: gård- mand og gårdmandssøn og -datter, husmand, husmandssøn og -datter, selveier, tjener, tjenes- tepige, daglønner, soldat. I 1890-åra får vi titlar

som jernbanearbeider og broarbeider. Nemningar som går på sivil status er ungkarl, pige, enke og enkemand, fattiglem og lægdslem.

Døde

Den eldste Monrath droppar alderen på dei døde til å begynne med, men frå 1690 er alderen med. Av og til er ikkje namnet nemnt, men det kan stå t.d. slik: en fattig mand, eller en fattig kvinde. Frå omlag 1680 gje han folk attestar – nesten alltid positive. Her er noen eksempler: en god og erlig presteven; en gudfrøktig pige som elskede Gud og æret sin prest af sit hjerte; en Enfoldig og godhjertet Mand; et eksempel for alle gamle kvinder i skichelighed. Men ein har også eksempel på riktig krasse karakteristikkar: Vanskelig og hastig mod sin prest; og enda sterkare: Gud være loffvet som lod ham dø, thi han var et skiødesløs og ont menneske, hans lige mot Presten aldrig fundet i løgn og fortred.

Vi merker oss at det er svært høge dødstal. Noen år rundt 1700 er det fleire døde enn fødde. I 1697 var det eit fødselsunderskott på 29, og vi ser at svært mange av dei døde er barn. Over halvparten under 15 år, fleire dødfødde; dei fleste borna døydde dei 2–3 første leveåra. Slik held det seg mest heile tida, med enkelte toppar. I 1779 var det 82 døde. 60 av desse var under 15 år – altså 3/4. I 1790 var 2/3 av dei døde under 15 år. Også i 1802 var det omlag slik. Berre i månadene februar og mars det året døydde 40 born i prestegjeldet – fleire var syken. Det står ingen ting om dødsårsak eller noka forklaring på desse høge dødstala blant born, men det må ha vore ein sterkt smittsam sjukdom, kanskje koppar. Sjølv etter at koppevaksinasjon vart gjennomført – rundt 1820 – er omlag 1/3 av dei døde under 15 år. Og slik held det seg resten av hundreåret. Dei siste tiåra står ofte dødsårsaken oppgjeve, men det er ikkje gjennomført. I 1870-åra døydde nokså mange barn av kikhoste og skarlagensfeber. Mange vaksne døydde av lungebetennelse eller tæring.

I ufredsåra før 1814 står det om soldatar som er døde ute i teneste. I 1789 står det slik: Soldater døde i Sverige eller under Grensemar-

chen: Christian Engebretsen Kramprud, Johannes Østenson Fossum, Ole Christian Offigstad. I 1809 står det såleis: Af de udkommanderede er døde: John Johansen Smedstuen, Torger Torgersen Brynsveen, Christopher Pedersen Hunder, Ole Jørgensen ved Lie. Og i 1814 kan ein lesa dette: Soldater som døde på udmarsj: Jakob Erlandsen ved Glomstad (32), Lars Christensen ved Glømme (21) Clemet Samuels. Bierke (22).

Av og til får vi glimt av store tragediar; t.d. ei ugift mor som har drepe ungen sin like etter fødselen. Ein gong i 1880-åra kan ein lesa ein merknad til eit dødsfall: – druknede sig selv i elven formodentlig af næringsssorger. I 1830-åra står det om noen som har teke sitt eige liv. Dei er gravlagde i stillheit på ein avsides stad på kyrkjegarden utan annan seremoni enn jordpåkasting, «– efter Resolusjon af Amtet.» Det ser ikkje ut til å ha vore noka forståing eller medkjensle med dei ulykkelege som har gjort slikt. Lagnaden til Jon Svarverstugun som omkom ved Nysetra på heimveg frå Østerdalen i desember 1839, er vel kjent for dei fleste. Noen få veker seinare omkom to brør, Ole og Peder Kristenson – også desse i fjellet. Men desse vart attfunne nokså fort.

Utflytte og innflytte

Frå 1830-åra er det ført liste over utflytte, men først i 1842 står det noe om innflytte. Notat om utflytting står av og til mange år etter at utflyttinga verkeleg skjedd – t.d. «flyttet for 4 år siden». Dette får ein til å tvile på at listene er fullstendige. Kor stor var så utflyttinga? Det gjekk i bølger. Held vi oss til det listene fortel, blir bildet slik: Frå 1830-åra flytte det i snitt 22–23 menneske frå prestegjeldet for året; i 1840-åra kjem ein opp i 36–37.

Kvar reiste dei? Svært mange reiste til Kristiania og Aker – både familiar og enkeltmenneske. Dette var vel på ei tid da byen var i sterk utvikling og at det derfor var arbeid å få der. Ikkje så få hadde verva seg som yrkessoldatar. Elles flytte folk til nabokommunane utan at ein finn noe mønster i reisemåla. Somme reiser til andre kommunar «for at inngaa egteskab og forblive der».

Men alt i 1830-åra og enda sterkare i 1840-åra finn vi at svært mange reiser nordover til Trøndelag og Nordland. Ein del også til Møre og Romsdal. Oftast står det til «Trondhjem Stift» eller «Det Nordenfjeldske» eller «Nordlandene». Kommunar som er nemnt er Meldalen, Grytten, Inderøya, Kolvereid, Ørlandet, Nærøy og elles somme andre kommunar nordafjells. Eit par gonger er reisemålet Finnmark, men Bardu og Målselv er aldri nemnt. Her er det også både enkeltpersonar og heile familiar som dreg. Dei fyrste som dreg nordover er ein familie på fem: Ole Olsøn ved Ile, 32 år og kona Mari Marcusdatter på same alder med tre barn i alderen 1/2 til 6 år. Det var i 1831, men det er først i slutten av 1840-åra og i -50-åra at dei fleste dreg. I 1848 dreg ein familie på 11. Det er Erik Gundersen Sletten (51) og kona Mari Jensdatter (48) med 9 born som reiste til Nærøy prestegjeld i Nordland.

Denne utvandringa nordover kunne ha vore eit studium verdt. I forteljinga «Farvel, fantdal!» fortel Hans Aanrud om eit par som hadde tenkt seg til Nordland i denne tida. Forfattaren Knut Hamsun drog som 4-åring med familien sin til Hamarøy i Nordland.

Men nå finn vi også dei første Amerika-fararane. 12.mai 1840 står det slik:

- Engebret Jensen 33 år og kone
- Anne Jakobsdr. 22 år
- Jens Engebretsen f.18/2 1838
- Mari Jakobsdr. 16 1/2 år
- Peder Eriksen Elstad f. 1/7 1820

Mari og Anne er truleg systrer. Utover i -50-åra aukar det på. I 1857 reiste det 129 menneske frå Øyer prestegjeld. 112 av desse drog til Amerika, og nå er det mest heile familiar som dreg. Talet på Amerika-fararar varierer: I 1859 og -60 reiste ingen; i -61 reiste 47 menneske.

Men frå mai 1862 til juni -65 var det ikkje ein einaste Amerika-farar. Det er to grunnar til det: borgarkrigen mellom Nord- og Sørstatane og indianaropprøret i Minnesota i 1862. Frå 1866 tek utvandringa seg opp att. Dette året reiste 85. Borgarkrigen var slutt, og indianaropprøret var slått ned. Utover i århundret held det seg på 30–40 menneske for året, men i 1890-åra stoppar det heilt opp, for da får folk arbeid med jernbane- og brubygging.

Homesteadlova frå 1862 lokka mange over. Denne lova slo fast: Amerikanske borgarar over 21 år, eller folk som hadde søkt om å bli det, kunne få ein kvart (dvs. 1/4 engelsk kvadratmil) 640 dekar, på desse vilkåra: Dyrke opp minst 1/3 av arealet innan 5 år og busetja seg på eigedomen.

For dette måtte dei betale noen få dollar for å ordne papira. I Canada var arealet dobbelt så stort. Styremaktene i desse landa ville ha innvandring. Utvandarane fekk attest frå presten. Utanom namn og fødselsdato inneheldt ho fødestad, bustad, konfirmasjonsdato, siste altargang og «ledighed for ægteskab».

Innflyttinga til kommunen er lita. Dei 12 første åra vi har oversyn over, kjem det i snitt 8–9 menneske. Mange år manglar det heilt oppgaver for innflytting – enten det nå ikkje har vore innflytting i det heile, eller presten ikkje har teke dette så nøye. Men ei anna forklaring er at alle som flytte på seg den gongen, reiste til Amerika. Anleggsarbeidarane i samband med jernbanebygginga er ikkje oppførte som innflytte, sidan dette var berre ein mellombels arbeidsplass.

Gjennom kyrkjebøkene kan vi få innblikk i mange sider ved samfunnet; dei kan vera inngangsport til fleire slags studiar.

Reidar Johannessen:

På ei slette inni skogen

På ei slette inni skogen
ligg ein mur
ligg der stein mot stein,
ser mest ut som ei ur,
men det har vore ein heim.
Nå ligg det der aude og forlatta,
forvakse av villniss og kratt.
Steinane er mosegrodde,
vitnar om at folk her bodde.

Stopp opp der, la steinane fortelja
frå tida dei vart funne, spetta, kvelva,
lagt på plass av ei kyndig hand,
sunge inn med muraren sin sang.
Oppå steinane vart stokkar lagt,
forma til rom, i rommet vart brakt,
det nødvendigste for dei som kom.

Ein dag stod stua ferdig
dei kunne fløtta inn.
Da såg dei på kvarandre
smilte, og var lykkelege i sinn.

I stua var nå store og små
der hørdes det krabba rundt.
Inn mellom steinane putta dei strå.
Dei leikte nok i gjømsleland.
Men sjølv ei lita strå
kan bli sterk nok
til å knyte minneband.
For heimen sin strevde dei
jamnt og trutt
for at den skulle vera god
og håpa så heilt til slutt
få sjå det spire og gro.

Kvardagen var vel så som så:
strev for det daglege brød
slik at alle skulle få
og ingen lide nød.
Men i stua var styr og stell
når leiken gjekk som best.
Det kunne gå mot seine kveld
da var det i stua i fest.

Ungane voks, store dei vart
og ut av heimen for.
Mang ein gong var det vel rart
– borte frå far og mor.
Dagar går, blir fort til år,
brått stod stua tom.
Da er det den rare kjensla ein får:
det var da hit dei kom.

Stokker rotna, ned dei datt,
alt er berre stein
som ligg og vitnar
om at det har vore ein heim.
Dersom eingong hit du kjem
og desse steinane får sjå,
så kanskje du i millom døm
kan finne eit lite strå.

Foto: Ola T. Rybakken.

Ola T. Rybakken:

Dynamo vart det, men inga elektrisk kraft

Foto: Ola T. Rybakken.

Eit gammalt, godt ordtak sier: «Det dug ikkje ufreista.» Det var nok akkurat det dei meinte, karane, da dei ville prøve å produsere elektrisk kraft i Mosåa. Dette hendte tidleg på 1900-talet, fleire år før det kom elektriske kraftleidningar til Øyer-bygda. På Tretten hadde riktignok den kjente foregangsmannen Erik Solheim, nokre år tidlegare, bygd sitt eige, vesle kraftverk i Moksa. Derifrå leverte han elektrisk strøm både til eige bedrift, og til private i Stavområdet, og til enkelte omkring Tretten stasjon. Rundt om i bygda elles var alt som før. Der var det framleis dei gamle parafinlampene og talglysa, som i mørke haust- og vinterkveldar kasta sparsame «ljosker» inn i heimane ...

Eg hadde hørt at morfar min, Ole Berge, var nevenyttig, – dyktog, som dei gamle sa. Men eg møtte han aldri. Han døydde nokre år før eg vart født. Han var mye i arbeid på storstugun Moe. Ein gong hadde han vore med på å lage ein dynamo, der på garden. – Den skulle brukast til kraftproduksjon i Mosåa, var det sagt. Men prosjektet vart mislukka. Bortkasta arbeid, vart det sikkert sagt ...

Eg fekk lyst til å veta meir om dette, og ringte til Ola Moe. Eg rekna med at han visste meir om dette. Jau, eg var velkommen til Moe, og Ola kunne fortelje meg heile historia:

«Det var tre karar som var saman om arbeidet med dynamoen. Det var Lars Botterud – onkelen min, han far, og Ole Berge. At det i det heile kom på tale, hadde fleire grunnar. For det første hadde han far kvern like nordi åa her. Der var det turbin, som kunne drive ein dynamo. For det andre var han Lars svært interessert i alt som hadde med fysikk og mekanikk. Han hadde som ung meint å ta ingeniør-utdanning, men det måtte han gje opp. Han måtte i

staden ta over garden heime på Botterud. Men interessa heldt han ved like, m.a. ved å lesa tekniske blad, som han abonnerte på. Eg hugsar at han ein gong hadde laga eit lite lokomotiv, som vart synt fram på ei utstilling. Og da eg gjekk på folkeskulen, brukte lærar Skjelkvale i fysikkundervisninga, millom anna ein liten motor, og andre modellar, som Lars hadde gjort.

Men så over til dynamoen. Etter som Lars hadde laga små elektriske motorar, meinte han det måtte la seg gjere å byggje ein dynamo, ein stor dynamo. Ein dynamo og ein motor er i prinsipp like. Jau, han far og han Lars var einige om å setja prosjektet ut i livet. Til å gjere modellar i full størrelse fekk deg med seg Ole Berge. Mesna Brug skulle stå for sjølve støypinga. Men alt arbeid føreåt tok mye tid, – mest ein heil vinter. Men endeleg var alt klart. Dei tok med seg modellane og dro til Lillehammer, til Mesna Brug.

Verksmeistgaren var imponert da han fekk sjå modellane. Det var første gongen det hadde

hendt, sa han, at former som kunden sjølv hadde gjort var så nøye laga at ein slapp gjera dei oppatt.

Støypinga gjekk greit. Nå stod viklinga for tur. Men for å vere heilt sikker på tråd-tjukkelsen, skreiv Lars til ein ingeniør i Oslo og rådførte seg med han. Svaret var greit, og viklinga kunne ta til. – Eit langt og møysomleg arbeid. Men langt om lengje var alt klart, både med vikling og montering. Prøvekjøringa stod for tur. Dynamoen vart frakta bort til kveinnhuset ved Mosåa, og opp i andre høgda der. Etter ei tid var dynamo og turbin kopla saman. Vatnet vart set på. Spenninga var stor ...

Turbinen gjekk. Dynamoen gjekk, – men lyset? Ikkje så godt som eit lite lysblunk var å sjå. Dei kjørte og kjørte, – gav seg ikkje så fort. Men til slutt måtte dei vedgå at eitt eller anna nok ikkje var som det skulle. Etter mye om og men vart dei einige om å ta dynamoen med til Lillehammer, – til M. A. Lien, bestyraren på det første elektrisitetsverket der. Dei fortalde Lien om det negative resultatet av prøvekjøringa.

Dynamoen er feil vikla, meinte Lien. Dette «beit» han Lars litt, og det kom kvast: «Nei,

den er inte gale vikla!» Men bestyraren ville vise at han hadde rett, sette strøm på dynamoen, tok kniven sin og skrapte av litt isolasjon på ein tråd. Pang! Det gnistra kraftig, og det spratt ein liten bit ut av knivseggen. Lien sa da noko som ikkje var akkurat pent, men vart einig med Lars, – viklinga var riktig. Dei vart einige om meir også. Skulle dynamoen klare å produsere strøm, måtte den kjøres mye hardare. Men, – resultatet ville likevel bli negativt. Dynamoen ville i såfall flyge i filler. Den var ikkje stabilisert for å tåle slik råkjøring. Slik vart slutten på «historia,» fortalte Ola Moe.

Dynamoen slapp frå meir prøvekjøring. Slik har den «overlevd» i meir enn 80 år, – nå berre som eit minne frå den tida, – frå parafinlampe-tida, – og om dei som gjorde noko, men mislukkast. Tor Ile har eit godt ordtak om slike: «Aille som gjer någå, gjer ehårt gale au, men døm som inte gjer någå, gjer heil int-någå gale.»

Hausten 1921 gjekk Øyer-bygda inn i ei ny tid. Heile bygda hadde fått elektrisk lys og kraft. I dag, meir enn sytti år seinare, heng ennå mang ei gammal fjøslykt og oljelampe att. Ta vare på dei, – truleg kan dei ha eitt og anna å fortelje oss – og etterkomarane våre, frå den tida da dei var i bruk ...

*Fra venstre: Sigurd Nordgård, Leif Nordgård, Ivar Olsen, Amund Lokvam, Einar Evensen.
Fotograf: Sigmund Nordgård.*

Jakthistorier

Fra Jørgen Nordgård, Oslo (ex. Tretten) har redaksjonen fått tilsendt et hefte han har funnet etter Johannes Nordgård, bestefaren sin. Bestefaren var eier av gårdsbruket Nordgård på Sør-Tretten, før han bygde seg bolig nede ved riksvegen der han drev skredderverksted. Hftet inneholder artikler skrevet av flere i jaktkretsen og dreier seg om en hund som tydelig var svært høgt verdsatt i jegermiljøet

Vi gjengir ordrett noen av fortellingene – og får samtidig innblikk i harebestanden i 1920-åra.

JAGTOPTENGNELSER OM KJÆK 1919–1931

Forord

Jeg syntes, modte optegne endel, af de Errindringer fra Jagten, og Kjæks bedrifter derfra og andre som har deltat deri. Spesielt Josef Strand har optengnet en hel del af sine minder fra Jagten i sammen med Kjæk. Likeledes Leif Nordgård.

Våren 1918 blev Kjæk født på Formo, has mor var den bekjente Bella, has far var ukjent, han var en bastar. 8 uger gammel blev han af mig kjøbt af Gustav Formo, (en eldre harejæger).

Samme Sommer var min datter Gudrun budæje på min Sæter på Holmsæteren, hun havde den med sig der. Han viste da sin iver for at jage hare, han vogste op og blev en kraftig Hund. Snil og lydlig og ikke jaget verken sau eller andre dyr. Sikker på alle håll, snil i huset. Høsten 1919 skulde vi da til og prøve ham på hare, nu var jeg ikke får nogen gjæger på småvilt. Vi havde døbt ham med Navnet Kjæk. Han havde en kraftig stemme i halsing, og nu jaget han flere harer før det blev skut.

Så faldt det sig således En Søndagsmorgen som vi var ute på harejagt var hans mor Bella og et selskab på 2 a 3 mand udte i samme tæreng, og vi hadde da en kraftig Harelos indenfor Smørkamphaugen. Den hadde da gådt en lang tur og losen kom tilbake så en af det andet jagselskabet fik skut haren. Det var den første i has Los, men ikke den siste. Tok mange den høsten.

Sådan har det gådt ver høst. Harejagt med Kjæk. Han fik mange venner, spesielt Josef Strand han fik bruke ham allene flere ganger og hunden blev så optat i ham at han måtte få være med ham til has hjem når han traf ham i Stav og Stasjonen. Når hunden traf ham saa huet han ende udt og paset ham så han ikke fik ham fra sig en han måtte komme til mig med ham. Han blev gådt kjent i bygden af alle, han var på alle Kafeer i Tretten og når nogen sat og drak Kaffe satte Kjæk sig ved siden af og tigget om Kaker og alle gav ham. Likeledes på

Fester og baller var han med, like velkommen alle steder og alle kjente han også.

Kjæk i Jagten

Jeg har mange beretninger om ham fra gjagten, en søndagsmorgen som vi var på nedtur i Sør-Tretten jagtområde skulde vi holde rast ved en liden bæk overfor Ringkjærnet. Vi var 4 mand, som plejet at være sammen, vi hadde koft os kaffe og hadde laget mig et smørbrød med æg på og skulde til at spise. Da vi ikke hadde tat indijen hunden med engang blev det los, jeg kastet smørbrødet og grep haglen og fløi over bækken. Mødte harepu og tok ham.

Engang hadde vi los på en hare som gik runt Ringtjærnet. Vi var samme jagtlaget da også. Jeg har hørt at det skal være noget som kaldes Troldhare, en sådan måtte dette være for vi fyret skud på den og ikke fik ham, engang satte han sig for en av posterne og han fyret. Haren gik likegodt.

Tur til Faaberg og Lillehammer

Det var engang for lenge siden Otto Ødegård, som er gift med Agnes, vilde få laant ham til Faaberg til Bjørnrud, Nordre Aal, hvor han bodde. Jeg sente ham til Lillehammer, Otto mødte op og tok han med sig og da de kom op i Byen mødte de en kjent mand fra Tretten. Da Kjæk fik se ham hylte han ende udt da han kjente ham. Så var han der nogle dage. Otto var en dag ute på arbeide. Så hadde dem sluppet ham udt, så rømte han og kom til Tretten landevejen.

Så var det en vinterdag i Mars. Karsten og has søskendebarn Leif gik på Revjagt ind ved Sydda og Holmsæteren. Skaut 2 Rever på 2 dager. Den ene var skut i Hundbergslia og den andre nord og ned for Velsæteren. De gik på ski og jaget sammen med Kjæk til dem fik dem ned i skogen, så dem fik stillet sig på post og tok dem på den måten.

Høsten 1930 var Sigurd på vegarbeide i Øyer Østfjeld, han var en tur hjemme strags før gjagten skulde begynne og så skulde han kjøre i bil indover igjen. Kjæk sprang efter og fulgte med

bilen opover. Da dem kjører lidt sagte op bakerne, han tok ham op i bilen, så han blev med dem tilfjælds og da jagttiden blev, var dem ute og tok mange harer.

Vi har skut mange Harer ver høst, men vi har skut mange bommer også.

Nu er han ikke mer, et velrettet skud ente has dage, så nu har jeg kun skindet af ham til en venlig errindring om alle has bedrifter fra Jagten. Det var trist for mig at skille sig av med ham, man det måtte så ske, han var i sidt 14de aar og da har han tjent sin vernepligt som jagthund. Efter at han lå død på bakken, kunde jeg ikke la være at klappe ham som det siste farvel.

Tretten, 31. januar 1932
Johs. Nordgård

Jeg må tage med lidt til, for en tid siden da vi var i Nordgård havde i Nygård en Jedtbuk som var så lei at gå ind i gangen på Nordgård og rane i sig grisgrøt med mere. Nu var Kjøk ikke slik at han tok nogen gjedt. Men nu havde han nok blit harm på Bukken, han røk på den, i det lange sjæg, og jaget ham til Nygård. Siden var han ikke der og åt grisgrøt.

Jeg kunde skrive mange, mange strofer til om Kjæk og hans gjagt men det for være med dette.

Nu er det Josef Strand som forteller:

MINDER FRA HAREJAGTEN SAMMEN MED KJÆKK

Jeg har ofte været sammen med Kjækk på harejakt, helt fra hans første høst i jakten, til den siste.

Jeg skal da fortelle nogen av de mange jakt-historier jeg har efter samværet med min trofaste ven Kjækk.

Jeg husker ikke hvor jeg skjøt min første hare for Kjækk, men i årenes løp er det blit mange. Kan godt være det er blit en hel del flere bommer enn harer, men det er i allefall ikke Kjækks skyld.

Mang en gang blev harepus ekspederet nok-så brennfort. En gang fikk Kjækk los oppi en

brat bakke. Der hørtes ett skud, det var Enok og jeg som samtidig hadde brenndt av med samme Kjækk tok ut. Der blev svært til akkeder-ring, vi kunde da syne fram at vi hadde hver vår tomhuls i løpet.

Johannes hadde hørt bare ett skot. Harepus blev nærmere «lysket" og det viste sig da at han var «saltet» både i bogen på venstre side, mit skot, og i låret på venstre og høire side, Enoks skot (vi stod altså litt fra hverandre i terrenget). Vi syntes alle det var et mesterlig «træff».

Kjækks store Mesterstykke

Ja, der var flere, men jeg vil har fortelle ett av dem. Det var en aften Kjækk og jeg var en tur op i skogen op for Nyberg. Kjækk fikk los, men først gjekk haren bare nogen små kroker, siden satte den avsted så den blev borte «sju lange og sju breie».

Så hendte det noget, fra jeg stod der og posterte på en liten slet fikk jeg trang til å «træ av» på naturens vegne. Jeg gjekk bortunder en stor gran og satte haglen innen rækkevidde. Som jeg da akkurat hadde indtat stilling kom jeg til å se opover og der kom haren. Jeg grep hagla og kjøt uten å forandre stilling. Haren kastet sig bort i mellom buskene og borte var den. Kjækk hørte jeg intet til. Jeg lette lenge, men fant intet, mest undret jeg mig over Kjækk som ikke kom.

Det blåste nokså mejet så det var vanskelig å høre, men jeg skulde da i det minste få se Kjækk om han hadde gjet sig, men nei, ingen Kjækk å høre eller se.

Jeg var en tur langt innover, etterpå drog jeg nedover ind til gjerdet ved Nyberg. Kjækk var borte, det tok til å bli sent, noget slikt hadde aldrig hendt mig før, tenkte jeg. Jeg fikk rett i det. Da jeg kom op til den vesle sletta igjen blev jeg stående og stirre dumt fram til noget midt på sletta. Det var et harehode som lå der. Hodet var lagt fra sig slik at mosen stod rett tilveirs, mens et øre lå pent til hver side. Jeg vendte på harehodet og så det var helt ferskt. Det er vår hare, tenkte jeg, men hvor er Kjækk? Jeg måtte på ny til å rope å kalde på ham, uten å få svar.

Som jeg da hadde gåt en tur og kom bort på sletten igjen, da stod Kjækk der. Kjækk viste mig da veien under et lite berg, der lå en av de største harer jeg enda har sett, men den var da foruten hode. Dette er det største av Kjækks mesterstykker som jeg kjenner til.

Josef Strand

ET MINDE FRA JAKTEN SAMMEN MED KJÆK

For omkring 5 år siden gik Karsten og jeg op i Stalsbergkampen på harejakt. Da vi gik opover gik vi gjennom Solbergshagen og der fik Kjæk los. Karsten skjøt på ham men han mente det var bom, for haren løp like godt. Men så blev det stille og vi hørte ikke noe mer til losen, og Kjæk blev borte. Vi viste ikke hvad det kunde blit av hunden, men vi gik op i Stalsberskampen, og da vi kom dit, kom Kjæk efter os. Der fik vi en los til og den skjøt jeg. Så gik vi eftten den stigen som går til steinbrudda både hunden og vi. Med et tar Kjæk et hopp fra veien og der er los med en gang, også den skjøt jeg. Så skulde vi fortsette efter veien til brudda og hunden gik atter efter os. Da vi hadde gåt et stykke tok Kjæk av veien at og det var los med en gang. Den haren skjøt Karsten og da hadde vi 3 harer. Så drak vi kaffe og så skulde vi gå hjem. Da vi gik nedover at skulde vi gå beneste gjennom Solbergshagen. Men da vi kom ned der blev Kjæk borte. Vi ventet lenge men Kjæk

kom ikke, da kom vi til og tenke på, det var der vi hadde hat los da vi gik opover og som Karsten skjøt på, men som vi ikke så noe mer til. Da begynte vi og lete efter Kjæk. Med et hører jeg Karsten roper «her ern». Da jeg kom dit fant vi Kjæk liggende ved en stor stein og under stenen lå haren.

Der hadde Kjæk ligget lenge og ventet på vi skulde komme, og der var det Kjæk hadde hvert da den blev borte for os da vi gik opover fra Solbergshagen.

Det blev altså 4 harer fra kl. 8 til den var 12 midt på dagen.

13.4.1932

Leif Nordgård

KJÆKK

Ja, jeg har også været med Kjækk mange gange på jakt. Men både Johs. Nordgård og Josef Strand har været med da jeg har deltat, og når nu de har skrevet først så er det igrunnen ingen historie å fortelle for mig.

Men det vil jeg få si, til Kjækks ære, at bedre harehund tror jeg det skal letes efter. Den var aldeles yperlig til å «ta» ut hare. Som sagt har jeg været med Kjækk på jakt mange, mange ganger, men det var ikke mer en engang vi gikk hjem uten hare, og feilen var ikke Kjækks dengang heller, for vi hadde hat 0 los.

Kjækk het han, og kjækk var han.

Enok Stalsberg

Ola T. Rybakken:

Hallvard Johanson frå Dokken i Øyer, lærer, folkemålsidealist og venstremann

Halvor Johannessen, ungguten som gjekk til Kristiania, vart skomakarlærling, seminarist og lærar. På seminariet vart han levande interessert i målsaka. Han vart personleg kjent med Ivar Aasen, Vinje, Garborg og andre i den nasjonale leiren og var med m.a. da Det Norske Samlaget kom i gang. Etter han kom til Kristiania endra Halvor namnet sitt til Hallvard Johanson.

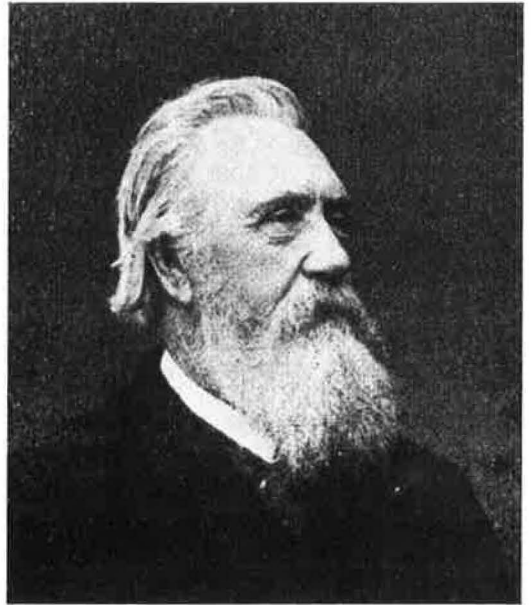
Litt om Dokka – heim, slekt og skulegang

Dokka er i dag berre eit jordstykke som høyrer garden Rusten til. Det finns ikkje att hus der lenger, men i førre hundreåret var Dokka eit lite, men sjølvstendig bruk. For den som ikkje er lokalkjent i Baklia, kan det nemnast at plassen ligg midt millom Sveajordet og Blæstervika. Blæstervika var og eit sjølvstendig bruk på 1800-talet, men er i dag truleg best kjent som vass-kjelde for sentrale delar av bygda. Granrudmoen m.a. får vatn derifrå.

Første brukaren i Dokken heitte Tosten. Attåt det vesle bruket prøvde han å få til eit seterbol øverst oppe i lia ved Vik-kampen. Det gjekk riktig ille. For det første vart han stemna på kommisjon fordi han hadde teke seg til rette i sameiga utan lov. For det andre kom varme laus under bråtebrenning på lykkja der. Brannen spreidde seg innover lia og innpå Hokna og mange mål skog gjekk med. (Sjå meir om brannen i «Bygdabok for Øyer» b.1 s. 412.)

Frå omkring 1830 heitte brukarane i Dokken Johannes og Jørund. Johannes var fødd i Dokken. Far hans var Tosten som alt er nemnt. Jørund var frå Nyfløt-stuen i Ringebu. Foreldra hennes var Marit frå øvre Sylte og Halvor frå Stenumgard. I 1844 fekk Johannes Dokken kjøpt setra som Iver Blæsterviken hadde på Augsetra. Det vart Dokkasetra. Ho er nå borte, men sjølvje eldhuset står framleis på Augsetra – på setra som høyrer Rusten til.

Den 1. oktober 1839 vart det fødd ein gut i Dokken; han fekk namnet Halvor etter morfar

Hallvard Johanson.

sin. Foreldra hadde ei dotter frå før. Ho heitte Karen, og var da fire år.

Skulegang fekk ungane i Dokken – som alle andre den tida – på omgangsskulen. Det dei fekk av bokleg lærdom, var lite. Men alt er som kjent betre enn ingenting. Amund Tande frå Tretten, skreiv frå same tida om si tid på omgangsskulen: «Skolens Inventarium var en gammel bibel, en Salmebog og 2 a 3 Exemplarer av «Almuens Lære». I Skrivning øvedes

Toft etter stugua i Dokken der Hallvard Johanson var frå. Foto: Ola T. Rybakken.

Gutterne tildels, men aldrig Pigerne, men disse læste tildels Skrift.»

Ein fekk trøyste seg med ordtaket: Berre bok gjer ingen mann klok.

Til hovudstaden

Ein februar dag i 1857 tok Halvor avskil med foreldra og syster si. Det var harde tider og på langt nær alle kunne brødfø seg i bygda. Halvor, som så mange andre, ville ut i «verden for å friste lykken». Og for han gjekk turen sørover til Kristiania. Einaste måten å komme dit på, var å gå. Det kunne ta frå fire dagar til ei veke, alt ettersom.

I hovudstaden var han heldig, fekk seg både husrom og arbeid. Han kom på ein skomakarverkstad, og der vart han i heile fem år. Halvor nytta tida godt. Både om natta og i fristunder elles, las han mye og mangt. Og han hadde ei meining med all lesinga, – og eit mål. Han ville

freiste å komme inn på Asker seminar, – han søkte og kom inn. To år seinare tok han eksamen med sers gode karakterar, og alt same året var han i arbeid som lærar. Han vart tilsett ved Møllergata skule, og vart der i mange år. Hallvard vart gift med Maren Styri frå Eidsvoll. Dei fekk to born, Helga og Asbjørn. Men ekteskapet vart diverre ikkje langvarig, for Maren døydde tidleg. Helga vart gift med ein engelskmann. Han var veveri-meister på det kjente Hjula Veveri. Asbjørn emigrerte til Sør-Amerika, der han vart stor forretningsmann.

Det er ukjent om dei har etterslekt.

Etter mange år på Møllergata skule flytte Hallvard over til Ruseløkka på den nye skulen der. Der vart han til han gjekk av for aldersgrensa. Nokre år før Johanson slutta lærararbeidet sitt, fekk han bygd seg ein triveleg heim på Slemdal i Vestre Aker. Staden var ikkje langt frå Holmenkollbanen og hadde namnet Heimly. Der kunne han kvile ut etter den lange

arbeidsdagen i Oslo-skulen, men han gløynde aldri heimbygda. Og i år etter år var han ein tur til den kjære Dokka-setra, som foreldra hadde på Augsetra i Øyer-fjellet.

Eit nærbilete av Hallvard Johanson

Mye av stoffet i denne artikkelen byggjer på det øyveringen Johannes Krukhoug skreiv i Årbok for Dølaringen i 1938. Ein vakker augustdag i slutten av 1870-åra var Johannes på Augsetra. Han var den gongen berre ein gutunge. Den dagen skulle han hjelpe til i slått-onna i staden for å gjæte. Sjølv fortel han slik: Med det same slåttekarane kom ned på seter-stulen, vart vi var ein høgvaksen, røsleg kar som tok råket innover til Esteinsvatnet. På oks-la bar han fiskereidskap. Vi fekk snart vita at fiskaren heitte Hallvard Johanson, og at han var sonen i Dokken, og no mange års lærar i Oslo. Inna fyrste dagen på Augsetra var til ende, var kjendskapen med honom innleida. Eg enste snart på, at han framleis tala bygdemålet, endå han i fleire år hadde levd i Oslo. Dette tykte eg var lite rart. Eg hadde då kjent fleire, som hadde fått lært seg bymålet, – slik det var, – berre på nokre månader. Kanskje hadde han ikkje så gode evner som ordet hadde gått. Men overlag lentug og morosam var han enda var skulemeister. Ofte kunde det liggja ein eller annan viseleg tanke fletta inn i skjemten, når ein tenkte vel etter. – Eit lite minne frå fyrste samveret med Johanson på Augsetra er enno like friskt. Eg hadde ein dag eit lite erend burt i Dokka-setra. Med same eg var innum døra komen, vart eg merksam på ei bok som låg i glaset der. Ho hadde så staseleg bind og bilete i gullsnitt av bokskrivaren. Johanson hadde nok lese i augom mine, at eg tykte om boka. Med ein gong kom han med orda eg likte best: «Tak ho berre med deg heim. Du skynar nok ikkje alt i ho enno; men det som vantar på det no, vil koma seinare.» – Når kveldstida var kome, – eller det råkete til å bli ein våtversdag, det ikkje stødugt gjekk an å vera ute, kunne det bli noko samtale millom Johanson og 'om far. Eller det kunne vera eitt eller anna, han hadde å fortelja oss. Sjølv sagt la eg då øyra vel til, og fekk høy-

ra mangt eg tykte mun i. Soleis fortalde han i ei kveldsstund, at det hadde so mykje å seia for folkevoksteren å vera sjølvberga i mål-vegen i staden for å leva på lån, som vi hadde gjort so lengje.

Norskdomsmann og målmann

Når vi i dag ser attende til midten av 1800-talet og veit kor skilnad det var på skriftmålet og talemålet, kan ein undre seg på den motbøra målfolket fekk. Konservatismen var stor både i by og på land. Det var på Asker-seminaret Hallvard Johanson lærte å setja pris på landsmålet. Han vart som mange andre, oppglødd av den unge, friske læraren Niels Hertzberg. (I 1877 ferierte N. H. på Åstdalssetra hos J. Arnesen som også hadde vore på Asker-seminaret.)

Krukhoug fortel vidare: Men utover 1860-åra hadde det i Oslo vorte nokså mange målvenlege. Mange studentar var det, likeeins fleire emnelege vitskapsmenn. Vidare var det ein flokk folkeskule-lærarar som var påverka av Ole Vig. ...

Desse karane tenkte og sa: Det blir berre lite, den einskilde kan gjera for målsaka; men slær vi oss saman, kan vi bli sterke etterkvart. Som tenkt so gjort. Nogle av dei meir heilhuga målmenn kalla so saman til møte i Studentsamfunnet i Oslo, den 24. mars 1868. Johanson og mange andre eldre og yngre målmenn fekk på det møtet grunnlagt ein større samskipnad til arbeidet for målsaka. Namnet skulde vera: Det norske Samlaget. Og fyremålet: Utgjeving av gode folkebøker anten på landsmål eller på bygdemål. Lagsmennene skulde leggja 4 kroner for året. So ville dei få dei bøkene og skrifterne som vart gjevne ut med kostnad frå Samlaget.

Hagbart Berner var jurist og skreiv loga i tre paragrafar. Desse vart samrøystes vedtekte. 110 teikna seg som lagsmenn på fyrste møtet. Dei hadde alle fortent å vorte nemnde. Men her blir det plass berre til nogle få: Hagbart Berner, Carl Berner, S. Schøtt, Hans Ross, E. Sars, Fritz Hansen, Klaus Hansen, J. C. Krogh, J. Lange, Olaus Fjørtoft og Werner Werenskjold, Johan Klæbo og C.R.Unger.

Fyrste formann i Samlaget vart: Hagbart Berner. Han laut ha umbodet i åtte år. Klaus Hansen – den seiare kjende Bergens-lækjaren – var fyrste kassestyraren og tenestemann i eitt år. Olaus Fjørtoft – den andre, likeeins i eitt år. I dei fire fyrste åra var det umskifte av kassestyrar tre gonger. So sa Hallvard Johanson seg viljug til å taka på seg det brysame umbodet. I heile 28 år hadde han det, eller so lengje det trongst; det vil seia til Målkontoret vart skipa.

Under opphald i Oslo 1884–85 fekk eg ved eit slumpehøve hus i garden åt Johanson, Løkkevegen nr. 13. Han ville gjerne at den unge sambygdingen av og til såg inn og helsa på han. Same um han hadde det aldri so arbeidsamt. Tvertimot: Det såg nett ut til, at humøret da var på høgda. Det var som han reint skulde vera oppglødd av denne såmanns-tanken: dess fleire norskmålsbøker eg fær spreidd, til før fær borna våre sjå eit heilnorsk Norig.

Eg kan hugse ein sein vinterkveld eg stakk innum kontoret hans. Nettupp då hadde han greidd frå seg ein Oslo-buar og eit par tingmenn. Seint som det var, trudde eg, vi kunde fått oss ein prat på tomanns-hand. Likevel kakkar det på døra, og inn kom det ein ljoslugga unggut i framvokst-åra. Han vende seg til Johanson og spurde høfleg, om siste bandet av skriftene åt far hans var å få. «Nei,» svara Johanson, «det er nok ikkje so vel; det var so usyneleg mykje far din fekk skrive der nede i Vollgata at det tek tid; du fær lyde inn-att um

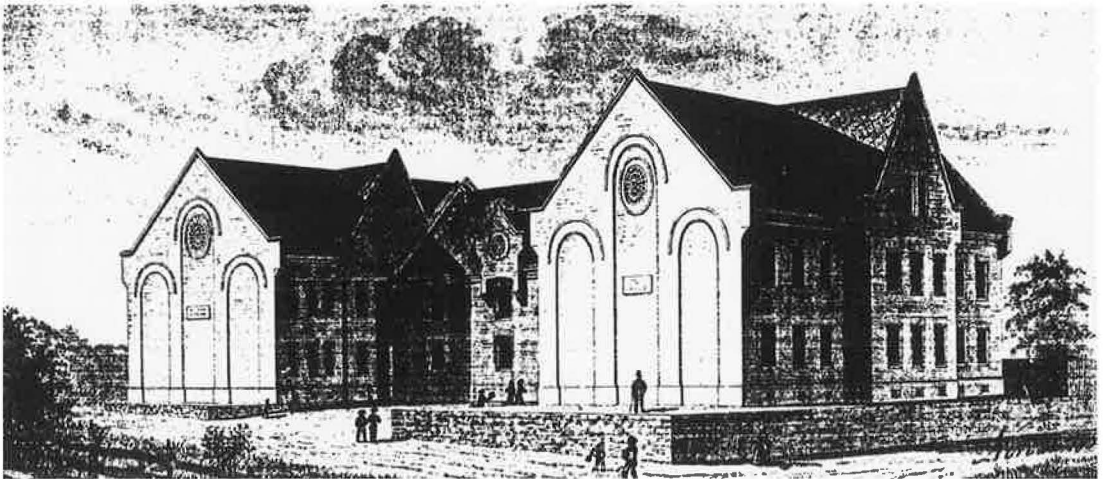
ein fjorten dagar; eg tenkjer vi har det då.» Det var sonen til Aasmund O. Vinje som spurde.

Personleg kjende Johanson alle framstående målmenn i si tid: Ivar Aasen, Vinje, Garborg, Sivle og mange fleire. Sistnemnde var helst ute når han hadde vorte far åt eit nytt dikt. Johanson skulde fyrst høyra det. Då hadde Sivle det svært annsamt. Tok troppa i tvo-tre sprang og byrja lesnaden, før hatt og frakk var komme av.

Heimen åt Johanson i Løkkevegen var heile tida møte- og heimstad for alle rudningsmenn i mål-vegen. Der hadde og formennene eller styret for Det norske Samlaget ofte sine dryftingar. – Gjennom tenestetida åt Johanson frå 1872–99 – hadde ei heil rekkje kjende menn hatt formanns-umbodet i Det norske Samlaget: Hagbart Berner, Arne Garborg, professor Seip-pel, Viggo Ullmann, statsråd Vexselsen og professor Marius Hægstad.

Radikaleren – venstremannen

Hallvard Johanson heldt seg ikkje ferdug med utdanninga si då han i 1865 hadde teke eksamen ved seminaret, eller då han hadde vorte tilsett som lærar i Oslo. Utanom tida som gjekk med til skulearbeidet, las han større åndsverker, hørde fyrelesningar og var med i ymse lag. Truleg slutta han seg alt i 1867 til den flokken, som i student Olaus Fjørtoft såg læraren og reformatoren, opposisjonsføraren og vegbrøytaren. Redaktør O. Thommessen har fortalt meg: «Jeg var i ungdomsårene meget

sammen med Hallvard Johanson og satte megen pris på ham. Oftest traff vi sammen på cafe National, – det var i Fjærtøft-tiden –, senere hos Garborg.» Samstundes var Johanson lagsmann i «Dølaringen», ein flokk, som høgt og fritt heiste norskdoms-merket i hovudstaden i slutten av 1860-åra. H. E. Berner, Ernst Sars, – den vonfulle soegegranskaren, O. Thommesen og mange fleire oppglødde ungdomar med ånd og ideal, var med i «Ring», ogso «Dølen» sjølv, – Aasmund Vinje –. Det er grunn til å gå ut frå at Johanson ogso var lagsmann i Mandagsforeningen, der Bjørnson og Sars var dei førande.

Både i «Fram» og «Dølaringen» var dei samde um desse politiske sakene: ålmenn røysterrett, beinveges val, – soleis at minoriteten og fær retten sin, folkestyre (parlamentarisme) og republikk. Nogle år seinare vart fleire av desse sakene – etterkvar – tekne opp på programma åt Vinstre-partiet. Johanson slutta seg til dette partiet, då han meinte at Vinstre mest fylgjestrengt kjempa for retten og mot uretten. Johanson hadde sans for politikk, og bra evnor i den leid. Han hadde lett for å finne det vesent-

lege ved ei sak, og gløgg til å bli merksam på vegen som kunde føra fra til høveleg løysing. Han galdt for å vera radikal, og slike vart det i den tida ikkje spursmål um i Oslo, korkje i bystyret eller i Stortinget.»

Krukhoug fortel at Johanson ofte likevel fekk fram sine politiske meiningar. Han hadde mange vener millom tingmennene og det blant dei mest framståande. Saman med dei vart mang ei sak drøfta. Johanson var aktiv i mange lag og hadde ofte styreombod. Han var medlem og satt i styret for Kristiania Arbeidersamfunn, heidersmedlem i «Bestillingsmennenes Forening» for å nemne noko.

Radikaleren Hallvard Johanson døydde den 27. juni 1914 og vart gravlagd i Vestre Aker. Johannes Krukhoug sluttar artikkelen sin med desse orda: Om honom kunne det med sanning seiast: han var ein god nordmann som var trufast mot ungdomsideala til det siste.

Kjelder:

Paul Rusten: Nedlagte boplasser i Baklia 1967

Årbok for Dølaringen 1938 – artikkel av Johannes

Krukhoug.

Øyer lærerlag – 100 år

Øyer lærerlag er 100 år i år; i den anledning ble det gitt ut et jubileumsskrift. Første halvpart av dette skriftet er gjengitt her – delvis omarbeidet.

Aar 1894 den 9. Juni holdtes et forberedende indkaldelse af Kirkel. Jan N. Arnesen et Nede paa Tingvoll, hvor Lærerind og 6 Lærere mødte, og hvor da forans anførte "Lærere for Øiers Lærerforening" vedtoges og Bestyrelse for samme valgte. Valget havde det Udfald at der valgte sig

Formand: Lærer og Kirkel. Jan N. Arnesen med 5 Stemmer,

Næstformand: Lærer Gudbrand K. Nordtorp " 3 - 2de -

Sekretær: - 2de - Laurits L. Skjelkvale " 3 - 2de -

efter Lodtælling med Lærer Christian Gjærstad, som ogsaa havde 3 Stemmer.

Formanden benyttedes sig at indkjøbe en Forhandlingsprotokol.

Jan N. Arnesen, L. Skjelkvale, Chr. K. Tjøsterg.
Christian Gjærstad, Gudbrand K. Nordtorp.

Faksimile av protokollen for første møtet.

Øyer lærerlag – 100 år

Øyer lærerlag ble stiftet på Tingvoll den 9. juni 1894, og laget het den gang Øiers Lærerforening. Kretslandet som lokallaget hørte til, het Hamar Stifts Lærerforening som igjen var tilsluttet Norges Lærerforening. Det var lærer og kirkesanger Jan Nikolai Arnesen som hadde kalt inn til dette første møtet, og han ble også valgt til formann. Gudbrand K. Nordtorp ble

nestformann og Laurits L. Skjelkvale – sekretær. Laget hadde ved årets utgang 10 medlemmer.

På dette første møtet ble det også vedtatt lover for laget. Første punkt i loven slår fast at foreningens formål er å virke til folkeskolens trivsel og ivareta lærerstandens interesser.

Sekretærstillingen ble inndradd alt i 1898 og denne funksjonen overført formannen. Men de

to andre i styret – Arnesen og Nordtorp – satt like til 1904, da formannen døde i oktober dette året, 55 år gammel. År etter år står det omlag slik i protokollen: «Den nuværende Bestyrelse fungerer også neste Aar.» Like til 1955 bestod styret bare av to personer – formann og nestformann. Styret var sterkt mannsdominert. Til tross for at ca. 1/3 av medlemsstokken var kvinner, har bare 5 kvinner i til sammen 9 år vært med i styret fram til 1955 – som *nestledere*.

Dette var ikke første gang det ble stiftet lærerlag i kommunen. I «Bygdabok for Øyer» b. 4, side 42 sakser vi følgende: 1850 – 30.11. – «samledes efter Opfordring fra mig, Øiers skolelærere i Skarsmoen og bleve enige om at forenes til en Forening – kaldet Øiers Skolelærerforening.»

Det er lærer og kirkesanger gjennom 49 år, Johannes Arnesen, far til vår første formann, som er opphav til dette sitatet. Men noe mer om denne foreningen er ikke å finne.

Disse to pionerene i laget, Jan Nikolai Arnesen og Gudbrand Nordtorp, kan det være interessant å vite noe om. I «Norsk Skoletidende» for 17. desember 1904 står denne nekrologen over Jan N. Arnesen – her litt forkortet:

Jan Arnesens hele lærervirksomhet kom hans hjembygd tilgode. Efter at han var dimmitert fra Hamar seminarium i 1869, blev han nemlig ansat i Nordbygdens kreds i Øier og virkede der, inntil han overtok stillingen efter sin far. Den undervisning og opdragelse, han i barnearene mottog i hjemmet og i sin fars skole, har ganske vist været bestemmende for retningen for hele hans utvikling. Hos gamle Johannes Arnesen er en moderlig mildhed, kan man gjerne si, forenet med mandens kraft. Derfor var han som skapt til lærer og opdrager, og det samme kan siges om sønnen, da han hadde faaet de samme egenskaber i vuggegave. Det grundlag Jan Arnesen i barndommen fik for sit liv baade i kristelig henseende og ellers, har han trofast holdt fast ved baade gjennom ungdommens gjærende tid og i manddommens aar med dens større modenhet og klarhet.

Saaledes havde han visstnok temmelig tidlig

opgjort sig sin mening om skole og opdragelse. Han delte aldrig den tro, at bare vi fik en ny skolelov, nogen flere fag, nye metoder for undervisningen o.s.v., saa skulde vi faa se underverker i opdragende retning, eller at større oplysning i og for sig formaar at forbedre menneskene synderlig. Han var konservativ, mange vil kanskje si, *for* konservativ. Men han var slig at han havde vanskelig for at kaste overbord det, som havde grebet ham i ungdommen, fordi det havde fanget ikke bare hans tanke, mens hans hjerte. Konservativismen hos ham var derfor et udslag af troskaben mod hans ungdomsidealer og mod det beste i hans sjæl.

Arnesen fulgte alligevel godt med utviklingen paa skolens omraade. Et bevis herpaa tør være, at han, efter hvad jeg har hørt, holdt nærværende blad hele tiden fra det udkom.

I kjærligheden til de børn, som er ham betroet, har læreren nøglen til deres hjerter. Denne nøgle var Arnesen i besiddelse af. Derfor vil hans gjerning bære frugt til velsignelse efter ham.

Udenfor det, som direkte angik skolen, havde han sterke litterære interesser og en udstrakt læsning. De som kjente ham kun som paa frastand, havde neppe anelse om, hvor meget den fordringsløse, bramfrie mand, sad inde med. Hans ydre røbede en mand der forstod livets alvor; men hans omgangsvenner vil sikkert mindes manganen gang, da han i vennekredsen kunde lade sit humor spille, og paa sin eiendommelig lune måde muntret laget med morsomme bemerkninger og anekdoter.

En gjennom hyggelig kamerat, en trofast ven – slig vil hans kolleger bevare ham i erindrungen.

Det var saa om å gjøre at faa bygdens lærerforening til at gaa, og han var saa glad, naar han kunde mødes med sine medlærere der. Stadig stod han som foreningens formand og lærernes representant i skolestyret. Men ellers hadde han ingen trang til at delta i det offentlige liv. I hjem og skole udførte han sit stille, trofaste arbeide og var i sannhet en av dem, som «vil ei glimre, men gavne».

Jeg har aldrig hørt, at Jan Arnesen søgte nogen lærerpost udenfor hjembygden. Den

elskede han, og den ofrede han sine kræfter og sit arbeide paa som saamand blandt den opvoksende slekt. Og paa det sted, hvor han første gang saa dagens lys, der fik han lukke sine øine i den siste blund.

L. F. H.

Den andre pioneren, Gudbrand K. Nordtorp, var født i Øystre Slidre i 1851. Han kom til Dulven skole i 1877 og var der til han gikk av med pensjon i 1921. Han døde ti år seinere, 80 år gammel. I «Skulesoge for Gudbrandsdalen» har Kristian Ourom, lærer på Aurvoll i mange år, skrevet om læreren sin:

Gudbrand Nordtorp var fra Valdres. Det var en mann som var respektert av alle i bygda. Han hadde vært lærer noen år før han kom hit, og han ble her helt til han døde. Han var en idealist på mange måter. Utenom skolen hadde han misjonsarbeide og avholdsarbeide, som lå hans hjerte nærmest. Han var også med på å stifte Tretten ungdomslag. Somme tider holdt han også skole på søndag. Det var ikke vanlig søndagsskole, men han forklarte alkoholens skadevirkninger og alt som hørte inn under det. Dette gjorde han frivillig, og det var sjølsagt for oss å møte opp, og de fleste gjorde det. På misjonsmøter holdt han tale så å si ved alle anledninger. Han hadde en eiendommelig evne til å huske vers, og disse plasserte han inn i talen med stor effekt.

Han var utdannet ved lærerskolen. Han leste veldig mye og tilegnet seg mange kunnskaper. Læreren var flink til å besøke de som var sjuke, og med hans livssyn gav han trøst til de som måtte forberede seg på å dø. Ofte ble han sendt bud på, og ofte kom han av seg sjøl. Det var vanlig den gang at læreren «sang ut» som vi sa. Det var slik at når det var begravelse, fungerte læreren omtrent som en prest, men jordfestelser kunne han ikke foreta. I kretsen sa de *skulemester* om lærer Nordtorp.

Kontakten han holdt med hjemmene kunne ikke ha vært bedre. Det var ikke noe foreldremøte den gang. På juletreffesten som ble holdt hvert år, var det stor stas. Det var stuvende fullt. Noe stort fravær var det ikke. Nordtorp

praktiserte det at om en var borte en dag, så møtte en bare opp dagen etter, selv om en ikke skulle være der. Det var to årskull i klassen, derfor lot det seg gjøre på den måten, og dermed ble det ikke så mye fravær på skolen. Og det var stor stas å få være med den andre klassen av og til. Det hendte nok at noen måtte være hjemme og hjelpe til på garden, og det var gyldig grunn for fravær.

Vi hadde en prest som var så forferdelig streng. Han gav oss så mye lekser at det var håpløst å lære det. Nordtorp var til hjelp her også han. For hver mandag under siste timen hørte han oss i presteleksene våre, mens de andre benyttet tida til skjønnskrift. Det var en veldig grei ordning, syntes vi. Og Nordtorp ville sjølsagt at hans skole skulle greie det. Han ville ikke at hans elever skulle stå tilbake for barna fra de andre skolene.

Nordtorp fortalte meg en gang at i alle de år han hadde vært lærer her, hadde han ikke forsomt skolen *en* dag på grunn av sjukdom. Han var en merkelig lærer, en personlighet som ikke kunne unngå å sette merke etter seg. Han hadde kontakt med elevene sine lenge etter at de var gått ut av skolen, og han gledet seg når det gikk dem godt.

Lærerpøsten

ved Musdals tvende Skolekreds i Trøtten, Annex til Pier, er ledig. I den ene Kreds holdes 12 og i den anden 18 Ugers Skole. Til denne Kreds hører Stolegaard, hvorpaa fødes 3 Rjøer, avles cirka 9 Tdr. Byg og 11 Tdr. Poteter, og Gaarden har Stov til Brænde og Gjerdefang. Løn: 8 Kr. og Statsbidrag 2 Kr. ugentlig. Alderstillaag i dette Amt er 64 og 128 Kr. I det Leiebe Lokale med 12 Uger har Læreren Kost in natura, og i anden Kreds ingen Kostholdsogbitjerselse, da Læreren ikke har at svare andre Udgifter af Stolegaarden end de offentlige Udredskler efter dens Matr.-Styld 3 Ort 8 Skill., samt anvende 24 Kr. aarlig til Ushufenes Vedligeholdelse. Andragender, hillebe til Hamar Stiftsdirktion, indsendes til Piers Skolekommission inden 4 Uger fra Dags Dato, da Pøsten skal tiltrædes allerede førstkommande 1ste Oktober. Pier den 8de August 1877.

Faksimile av annonse i «Fædrelandet». Det var denne annonsen Nordtorp svarte på da han i 1877 ble tilsatt ved Dulven skole.

Tidsrommet 1894–1939

Medlemstallet de første 20 år var på 7–11, de neste 25 år 12–15. Lagssakene var stort sett av samme slag som nå: lønns- og pensjonssaker, arbeidsvilkår, uttalelse om lærebøker og andre faglige spørsmål – for å nevne de viktigste. Lagsformannen møtte i skolestyret, og av og til var det felles lærer- og skolestyremøte. Lærernes representant må ha tatt sin oppgave alvorlig. I møtkeboka for 1896 er det vedtak om at han i «betimelig tid» må få greie på sakene som skal opp i skolestyret, så han kan få høre kollegenes mening om dem. Stort sett har det vært holdt 2–3 møter i året. Noen få år har det ikke vært noe møte.

I 1909 klager formannen over liten interesse for lagsmøtene. Det er neppe ett fulltallig møte. Han synes det er fruktesløst å fortsette foreningen da lagets uttalelser aldri kan gi noe sant uttrykk for lærerstandens mening når så mange er fraværende. Denne klagen ser ut til å ha hjulpet, for deretter er det nesten fulltallig oppslutning om møtene.

Lovforslag om lærerstandens pensjonering var satt fram alt i 1891, og på andre møtet i laget var det drøfting av denne saken. Øyerlærerne uttaler håp om at lovforslaget skal vinne fram, og tross dårlig lønn, sier de seg villige til å yte 2 % av lønnen til pensjonskasse. I 1903 er det spørsmål om å forhøye til 3–4 %, men da svarer Øyerlærerne *nei!* Når det gjelder pensjonsalder, var lærerne i Øyer forut for sin tid. I 1919 var aldersgrensen drøftet. Ti medlemmer stemte for 65 år, mens tre medlemmer stemte for 60 år.

I 1898 var spørsmålet om vikarkasse oppe, og laget går med på å yte h.h.v. 10 og 15 øre per veke i småskolen og storskolen. Lærerne tjente dårlig. Flere ganger skal det besvares spørsmål fra landslaget som går på lønns-, arbeids- og boligforhold. I 1897 holdt lærer Skjeltvåle et foredrag i det kombinerte lærer- og skolestyremøte om «Lærernes sociale og økonomiske Stilling». Dette som en innledning til en diskusjon om samme emne.

Lønn og attåtning

Lærerne hadde ukelønn på denne tiden; skole-

året var kort og årsinntekten ble der etter. De var avhengige av ekstraintekt. Av de 10 medlemmene i 1894 vet vi sikkert at sju av dem også var jordbrukere. Arnesen brukte Klokke-garden i Øyer, Fossberg brukte den på Tretten, Nordtorp brukte Dulven skolegard, mens det er uklart hvem som var lærer i Vik den gang. Dette var altså kommunale skole- og klokkegarder. De hadde husdyr på disse småbrukene – gjerne 3 kyr og noe småfe. Det hørte også litt skog til bruket der en kunne ta ut ved til bruk på skolen. Dette var derfor en betydelig attåtning. De andre skolene hadde også bolig med stor hage til.

Tre andre lærere var selveiende jordbrukere: Skjeltvåle eide det idylliske småbruket litt opp og sør for gamle Solvang skole, Hjelmstad eide garden Steinsåker på Tretten, mens Ole Hovde eide og brukte søre Hovde nederst i Musdal. Å være lærer og jordbruker var nok en bra kombinasjon, for sommerferien den gang var bortimot fem måneder – nettopp da det var mest å gjøre på garden. For de som brukte de kommunale lærergardene, holdt denne kombinasjonen seg like til etter siste krig.

Både småbruk og bolig hørte med til stillingen og var en del av lønnen. I 1897 hadde 6 lærere kommunal jord og/eller bolig. De lærere som ikke hadde det, fikk et vederlag som ble kalt avsavns-godtgjørelse. Dette året fikk tre lærere slik godtgjørelse på 40–50 kr, mens «småskolelærerinden ikke fikk noen av delene» – hva nå det kunne ha seg. De tre måtte være de tre selveiende jordbrukerne. Denne ordningen med avsavns-godtgjørelse stod ved lag til 1948 da lærerne gikk over på Statens lønnsregulativ.

Lærerne stod også for reinhold og oppvarming av skolerommene – mot ei skrøpelig betaling. Og de måtte holde ved og vaskemidler selv. Det gis uttrykk for at det er umulig å gjøre dette arbeidet på forskriftsmessig måte for denne betalingen. Saken er en gjenganger gjennom flere år og ender i 1911 med at den enkelte lærer forhandler med kommunen om dette arbeidet og utlegget. Godtgjørelsen var da på kr 3,- pr. uke.

Like til 1946 i Øyer og -58 på Tretten, var

de to klokkerne i kommunen også lærere. Slik har det vært like tilbake til 1739 da vi fikk den første skoleloven. For da var det nettopp klokkenes oppgave å bibringe elevene de påbudte kunnskapene – kanskje sammen med presten. Slik har altså lærerstillingen utviklet seg – fra å være en ekstraoppgave for en person – klokken i soknet – til å bli flere fullstendige stillinger i samme sokn. Det sier noe om utviklingen av skolestellet de siste 255 år.

Også lærerlønn og avsavnsgodtgjørelse måtte det forhandles med kommunen om. Det fantes en minstelønnsats for ukelønn. I en sak fra 1916 går det fram at Øyer-lærerne lå på minstelønn. Dette var midt under 1. verdenskrig og det var «dyrtid». Vareprisene steg, mens løningene stod stille. Dette året blir det søkt skolestyret om at ukelønnen heves fra minstemålet til kr 25,- for småskolen og 30,- kr for storskolen. Det står ingen ting om hva minstelønnen var, men vi tipper vel nokså riktig når vi sier at ukelønnen da kan ha vært på 20,- og 25,- kr for h.h.v. småskolen og storskolen. Søknaden blir ikke imøtekommet, men samtlige 15 lærere og lærerinner får et dyrtidstillegg på kr 1000,- på *deling* dette året. Neste år søkes det også om dyrtidstillegg, men det står ingen ting om resultatet. Lærerne arbeidet under skrøpelige kår – synes vi i dag, men hvem hadde det rommelig den gang?

«De harde tredveåra» merkes også i lærerlaget. I 1933 og 4 år framover går lærerlaget med på 4 % reduksjon av den kommunale delen av lærerlønnen mot at ingen lærer blir oppsagt. I 1939 blir det likevel aktuelt å si opp to lærere, men lærerlaget ber om at disse heller blir permitterte enn oppsagt.

Så tidlig som i 1898 klages det over at språket i lærebøkene i alminnelighet er for voksent, og at de derfor blir altfor «tørre». I 1905 blir det sendt oppfordring til skolestyret om å ta i bruk «Landsmålsutgaven av Rolfsens lesebok» med Rolfsens og Støylens tillegg, «– da vi finner at det landsmaal som findes i den nu brugelige læsebog, er for lidet til at lovens krav kan ske fyldest». Denne oppfordringen ble underskrevet av alle lærerne i kommunen, unntatt en.

Johan Hustveit er den første leder som bru-

ker landsmål i møteboka. Han var formann fra 1905 til 1907 da han flyttet til Ringeby. I 1908 kom Jakop Haraldseid til Vik og ble der i 28 år. For ham var landsmål ei hjertesak. I 1910 holdt han foredrag i laget om norsk mål. På et kombinert skolestyre- og lærerlagsmøte i 1916 hadde han påstått at landsmålet var innført i Øyer. Han uttrykte seg i slike ordelag at skolestyreformannen kjente seg sterkt krenket. Det hele utviklet seg til avisskrivelser og rettsak.

Skolestyreformannen ville vite om lærerlaget var enig med Haraldseid – noe det ikke var – og svarte skriftlig på det. Men tre lærere stemte mot følgende tillegg til svaret: «– og vi tar avstand fra hans avispolemik!»

I 1925 uttalte lærerlaget at målføring og rettskriving i lærebøkene må legges nærmere inn til god norsk tale, og at valgfrie former bør brukes så langt det passer. I 1932 er det diskusjon om hvor stor plass nynorsk-opplæringa skal ha. Det blir gjort slikt vedtak: Det brukes to timer i veka i storskolen på sidemålet. Det anbefales å bruke Austlids lesebok ved siden av Nordahl Rolfsens med tanke på nynorskopplæringa.

En elev, Ragnhild Holmen, f. 1900, forteller her om sin skolegang på Dulven skole: «De to første åra i folkeskolen gikk jeg hos Anna Rørkoll fra Stokke i Vestfold. De siste åra hos Gudbrand Nordtorp fra Østre Slidre. Jeg hadde lyst til å ta til på skolen, for jeg kjente lærerina. Den første dagen på skolen, da jeg skulle skrives inn, fulgte mor med. Vi var 14 elever i klassen, men utpå vinteren ble fire flyttet opp, for å få jevnere klassedeling. Skoleåret varte fra først i oktober til omkring 17. mai. Skolen sluttet til jul 22. desember og begynte igjen 2. januar. Til påske sluttet den onsdag i påskeveka og begynte igjen tredjedag. Noen vinterferie var det ikke. Skolen var fire-delt. Vi gikk annenhver dag, og skoledagen varte fra halv ni til halv tre. Vi begynte skoledagen med å synge et salmevers, som oftest: «Lover herren, han er nær» eller vi sang alle fem vers av Elias Blix' morgensalme «Sjå dagen sprett i austerætt». Skolemesteren spilte på salmodikon til salmeversa, og så leste vi Fadervår hver vår gang. Vi hadde friminutt mellom hver time. I matfrimin-

uttet åt vi nista vår som var ei «kakuskive» med ost og ei flaske mjølk. Om høsten, når det var kaldt ute, leikte vi inne i gangen. Det var «Sju vakre jenter i en ring» og «Skjære, skjære havre» og andre sangleiker. Om vinteren stod vi mye på ski i friminuttene.

Det jeg minnes best er religionstimene. Det var koselig når vi i vintermørket og kulden leste bibelhistorie, forklaring og salmevers. Det sprakte i bjørkekubbene i ovnen, og læreren skrudde ned parafinlampene for å spare på oljen. Jeg minnes også sangtimene – det var siste timen i veka. Av og til kom Guri Nordtorp inn og spilte langeleik for oss. Hun spilte halving, springleik og «Thomasklukkan på Filefjell».

En dag om våren var vi med på skogplanting, og det var en artig dag. Ellers hadde vi små skoleturer eller utflukter som vi sa den gang, både til setra og andre steder i bygda. På Maihaugen var vi og. En gang var vi på Hamar også. Vi reiste med toget til Lillehammer og derfra med Skibladder. Musikkforeningen her i bygda var med og spilte. Denne utflukten var for storskolen i alle kretser i kommunen.»

«Etterutdanning og faglig vedlikehold

I 1896 er det tilbud om «Uddannelseskurser for Lærere og Lærerinder». Saken synes uinteressant, for det ble ikke vedtatt noen uttalelse. Det ble likevel bokført en ytring om at fagkretsen i disse kursene visst kunne innskrenkes.

Året etter er det enighet om å trekke kr 20,- fra inntekten i selvangivelsen for utgifter til bøker, blad etc. for lærernes faglige vedlikehold. I 1918 fikk lærerne lov til å bruke en skoledag til å besøke andre skoler, og på den måten få nye ideer – de hadde søkt om to. Samme året holder Hans Andresen, Kristiania, et 6 dagers tegnekurs i kommunen. Han innførte en ny tegnemetode. Skolestyret hadde bevilget kr 250,- til formålet.

I 1924 er det innbydelse til lærerkurs på Hundorp folkehøgskole, og Øyer lærerlag foreslår følgende emner: heimbygdskunnskap, sang og naturfag (kjemi) og at høveligste tid for kurset var begynnelsen av juli. Året etter søkes det

om bidrag til håndbøker – kr 15,- for lærere og 10,- for lærerinner. I vår tid stusser vi på denne forskjellsbehandlingen. Forklaringen er vel at lærerne hadde storskolen og lærerinnene småskolen, og at de derfor hadde forskjellige behov.

Småplukk

1899: – Krav til skolestyret om å få beholder for vatn + vaskeservant ved hver skole.

«Kridt og Svamp påligger visselig Skolestyret at sørge for.»

1901: Dette året avstår lærerne fra krav om årsprøve, p.g.a. forandring av skoleåret og «– Sogneprestens daarlige Helbred».

Det er vanskelig å sende representant til årsmøtet i kretslaget p.g.a. dårlig økonomi.

1913: Ikke en eneste sak eller et eneste spørsmål er kommet, hverken fra krets- eller landslaget. (Det var *da*, det!)

Flere lagsmøter ble holdt i romjula.

En er svært nøye med titler: herr, fru, frøken, kirkesanger, lærer, lærerinne.

1925: Lærerlaget ber Skolestyret også i år om «litt til fritt skolemateriell».

Kilder:
Møteprotokollene i Øyer lærerlag
Skulesoge for Gudbrandsdalen
Norsk Skoletidende

Elever og lærere på Solvang skole ved inngangen, 1937.

T. v. Elias Gjørva (1890–1967), t. h. Johannes Musdalslien (1893–1964).

Elever: 1. rekke fra v.: Oskar Engen, Gudbrand Skjønberg, Osvald Mæhlum, Trygve Lisløkken. 2. rekke: Reidar Johannessen, Sigurd Ile, Erling Johannessen, Knut Lognseth. 3. rekke: Ragna Dokken, Aslaug Ihle, Sigurd Fjellstad. 4. rekke: Elfrid Sparby, Bergljot Ødegården, Sigrid Bagstad, Alvhild Bræin, Aslaug Solli, Hjørdis Strangstad, Margit Lindstad. 5. rekke: Ingeborg Nordby, Edith Simensen, Gunnar Myhren.

«Skuletoget»

– eit populært tilbod millom Ringebu og Lillehammer gjennom tretti år.

«Det går alltid et tog», heiter det i NSB sitt reklameslagord i dag. Ja, det gjekk da tog før i tida og. Det ikkje berre gjekk – det stoppa og, mest på kvar einaste stasjon. På Hunder, Øyer og Tretten var det mange togstopp kvar einaste dag. Og som om ikkje det var nok – det fans eit tog som kunne stoppe millom stasjonane og – «Skuletoget» – som vi kalla det, eller «Kolstadbåten», og «Kaulsta'n» som andre sa. Det namnet fekk toget etter ordføraren i Ringebu den gongen – Simen Kolstad – som stod på for å få toget på skjenene og har største æra for at det lukkast.

Ettersom det er meir enn 55 år sia dette toget gjekk siste turen sin, har dei aller fleste øyveringar og tretlingar som lever i dag, korkje sett eller kjørt med «Skuletoget». Sia det i år er 100-årsjubileum for jernbaneopninga på strekninga Hamar–Tretten, kan det passe å ta med litt om «Skuletoget» her i årsheftet – sjølv om det riktig nok ikkje var med frå starten.

Starten

Jernbaneanlegget gjekk for fullt vidare oppover dalen etterat bana var opna for trafikk til Tretten 25. september 1894. Berre to år seinare vart Otta endestasjon. Og bana skapte optimisme og pågangsmot blant folk oppover dalen. Etter mange års venting kunne dei ønske «trainet» velkome.

Men det gjekk ikkje så lang tid før det tok til å komme krav til styremakter og jernbaneleiinga. Millom andre kom det krav om å få eit lokaltog millom Ringebu og Lillehammer. Det var først og fremst med tanke på at ungdom lettare kunne få vidare skulegang. På Lillehammer var det både gymnas og handelsskule, og i Fåberg låg Storhove landbruksskule. Fekk ein eit lite lokaltog, kunne elevane til desse skulane bu heime.

Frå 1911 og bortimot tretti år kom «Skuletoget»/«Kolstadbåten» til å gå i fast rute i sørdaalen.

Lokomotiv med historisk sus

«Skuletoget» var ikkje stort. Det var berre eit lokomotiv og ei einaste vogn. Frå starten og i mange år framover, hadde toget eit lokomotiv som alt hadde mange år bak seg i norsk jernbanetraffikk – heile 50 år. Det var – og er – ein veteran millom norske damplokomotiv, så det må forteljast litt meir om det:

I 1861 vart det kjøpt inn tre lokomotiv til Kongsvingerbana – tenderlokomotiv – som dei vart kalla. Eitt av dei, «nr 17», vart i 1896 overført til Eidsvoll–Otta-bana og brukt til «skiftelok» på Hamar stasjon. Det vart og brukt til gruskjøring på jernbaneanlegget opp gjennom Gudbrandsdalen. Men frå 1911 var det trekk-kraft for skuletoget til 1920. Da gjekk det over i privat eige. Det vart kjøpt av Klevfos Cellulose- og Papirfabrik, og vart der i heile 33 år. Til jernbanejubileet i 1954 gjekk det attende til NSB. Det vart reparert og pussa opp og fekk enda eige namn – «Caroline». Seinare fekk det heidersplass på Jernbanemuseet på Hamar, og der står det i dag.

Frå 1920 fekk «Skuletoget» eit anna lokomotiv. Det gjorde teneste dei siste 20 åra. Og det er dette lokomotivet eg kan hugse var i bruk. Røykpipea ved dette lokomotivet var karakteristisk: det var ein slags «utvekst» på toppen som sikkert hadde plass for gnistfangaren. Det var skikkeleg fart på røyken når det var full fres under dampkjelen. Ettersom toget gjekk sørover ved 8-tida om morgonen og nordover att ved 3-tida om eftan, hadde «loket» fri midt på dagen. Da gjorde det teneste som skiftelokomotiv på Lillehammer.

Togstopp ved Rybakken 1935.

Fra venstre Karen Anderson (USA), Sara Rybakken, Bergen, Johanne og Lisbeth Rybakken og Johannes Rybakken, Øyer.

Togstopp millom stasjonane

«Skuletoget» var populært, særleg blant folk som budde langs bana millom stasjonane. Skuleungdom – og likeeins eldre som var dårleg til beins – kunne stoppe toget på næraste planovergang. Tidleg i 30-åra – før det vart *faste* haldeplassar, hugsar eg at det var stopp kvar dag ved Blæstervika i skulehalvåret. Sigurd Nordstrøm som gjekk på gymnaset og Gudbrand Rusten som var elev på Storhove, brukte toget kvar dag. Til Blæstervika hadde dei berre 5–10 minutt veg heimanfrå. Frå 1937 vart det togstopp på berre *faste* haldeplassar – ein til tre stader millom kvar stasjon. Frå Lillehammer og oppover var det haldeplassar på Storhove, Sundgarden i Fåberg, Smedstua, Andersstua, Rybakken, Sæter, Linløkka, Flagstad, Botterud, Årnes, og Strande. Alle desse vart lagt ned først i 1966 sjølvom det ikkje hadde vore togstopp der sidan 1940.

Vanskelege år

Som alt nemnt, var toget først og fremst esla på skuleungdom frå Ringebu og Øyer. I bortimot

tretti år vart det sjølvsagt ein del ungdom som blant andre kunne takke «Skuletoget» for at dei fekk seg vidaregåande utdanning, men det vart berre eit lite mindretal.

Frå mi eiga tid som 14–15-åring i «dei harde tredveåra» kan eg hugse at det var berre nokre få som fekk meir skulegang enn dei 7–8 åra på folkeskulen. Og det synte seg på «Skuletoget» og, berre ein eller to kupear vart «okkupert» av skule-elevar. Han låg heilt i enden av vogna, men dei nytta plassen godt. Somme fann seg kanskje lesepass oppunder koffertthylla. Ein gong i blant var eg heldig og fekk ein Lillehammer-tur i dei åra, og eg må vedgå at eg misunte desse jamnaldringane. Ikkje forat dei dagleg fekk ein togtur, men eg skulle gjerna ha vore med dei på gymnaset. Mangel på sitjeplass var det aldri. Folk reiste ikkje i utrensmål. Dei få skule-elevane var dei *faste* trafikantane. Det var mest berre ungdom der forsørgaren var statstilsett og andre med fast inntekt, som hadde råd for å få vidaregåande utdanning. Dotter til soknepresten, Anita Smestad f. Basberg, skriv så riktig om dette Årbok for Gud-

brandsdalen 1991: «Selv om prestelønnen var mager, kom den regelmessig hver måned – i motsetning til inntektene på små og store bruk. Hvor trang økonomien var for folk uten fast lønn, viste seg da folkeskolen var slutt og jeg skulle begynne på middelskolen. Fra hovedsokn og anneks var det bare en gardbrukersønn som fikk begynne på Lillehammer. De som fikk gå på skolen, var barn av foreldre med små, men faste inntekter: lærere, ansatte ved jernbanen, kjøpmenn. De harde tredveåra gjorde at venner fra gardsbruk ikke fikk videre utdanning som krevde større pengeutlegg. Det gjorde vondt for meg og dem det gikk utover.»

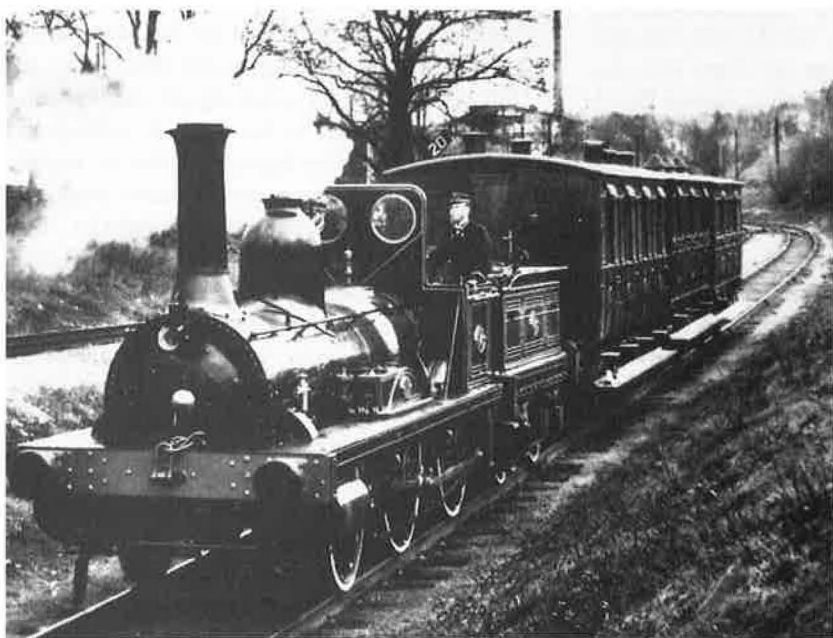
Ja det var tronge tider. Folk flest vanta pengar. Stat og kommune likeså. Det heile hekk ihop, – NSB var ikkje noe unntak. Trafikken på «Skuletoget» var for liten – og innkoma var vart likeeins. Dei faste trafikkantane – skuleungdomen – hadde månadskort som var sterkt subsidiert. Billettprisen for dei andre trafikkantane var rekna ut etter ein kilometerpris på 5,5 øre. Eg kan hugse at ein billett frå Rybakken til Øyer kosta 15 øre. Berre å få stoppa toget og etterpå få oppatt farten, måtte da koste meir enn 15 øre! Til Lillehammer tur–retur måtte ein ut med omlag 2 kroner. Den

tida hadde f. eks. ein gardsgut 1 krone dagen + kost og losji. Han måtte såleis arbeide i to dagar for å betale ein Lillehammer-tur.

Frå 1935 vart Skuletog-ruta endra. Dei siste fem åra gjekk toget berre millom Tretten og Lillehammer. Så kom krigen, og med den sluttar historia om det vesle toget som vi som budde langs bana, hadde eit spesielt forhold til. Det var liksom «vårt» tog. Alle veit fortsetjinga – bilane tok over. Vi fekk skulebuss til Lillehammer og likeeins inna bygda. I 1930-åra var det ikkje fleire privatbilar enn dei reknast på ei hand eller to. I dag finnst det både ein og fleire bilar mest i kvar familie. Alle har fått det så travelt. Det var ikkje slikt den tida «Skuletoget» gjekk.

Eg skal slutte denne vesle historia frå 1930-åra: Ein dag «Skuletoget» kom til Øyer på tur sørover, var det ingen passasjerar. Det var tomt. Ei kone som skulle til Lillehammer gjekk på. Da ho fekk sjå at ho var åleine, sa ho til konduktøren: «Nei, men kjære vene! Døkk trøyng da itte kjøre berre for mi skuld. Eg kan da kåmmå att ein annan dag eg!»

Foto og kjelder: frå Jernbanemuseet, Hamar.

«Caroline» med kareter. Jernbanemuseet, Hamar.

Ola T. Rybakken:

Knud Knudsen på gjennomreise

Knud Knudsen, lærar og språkmann, f. 1812, reiste fleire gonger gjennom Gudbandsdalen. Knudsen var serleg kjent for å fornorske det danske skriftspråket til det vi i dag kallar bokmål, «dansk-norsk målstræv» som han kalla det. Vi får ei prøve på skriftspråket hans her der han fortel om ei reise her i distriktet i 1868 (skrivi ned i 1891) :

«Bodde i Hammer Hærberg (Lillehammer) like som hele tiden fra og med 1834. Siden ær dette nedlagt og færdselen gåt over Victoria m.fl. Jeg hadde tinget hæst til kl. 7; men da var alle (13) hæstene allerede gåt ut. Hammer hadde næmliq skyss-skiftet, og da hjælper det ikke at jeg har tinget hæst før alle de andre. De, som kommer før, tar de hæster, som ej ær ute. På Aronsveen , som hadde skiftet før Fossegården

fik det, var jeg dog heldigere, men på det næste skifte, Holmen måtte jeg bie 3–4 timer, da alle hæster var gåt ut. Fredrik Brejdens datter hadde nu flyttet til Breidevangen, da hennes bror, Knut, nu hadde fåt sin fars gård hinsides ælven og dær oppe. De nye folk på Holmen var kommet fra Gausdal og det ær vel de(m), som nu, 1891 og flere år før, ær de gamle og bor i den øvre stue; for nu ær gård og skifte atter overtat av et nyt folkeslag, også fra Gausdal eller Fåberg nok. Holmen ær nu (1891) mere hotel enn snarere kosthus, «restauration», æn som et av de gamle bondeskifter, noget, en nu riktig nok kan sige om de fleste andre skifter med, ...»

Kilde:

Knud Knudsen: Reisesminner. (Det Norske Samlaget)

Garden Holmen rundt 1900. Det var skyss-stasjon på garden frå 1850 til 1898.

Gamle buer/hytter i Øyerfjellet

Eldåhytta:

Eldåhytta ligger nordøst i Øyer statsalmenning, etter råket som går fra Hallandshytta til Eldåhøgda, grensa mot Ringebu statsalmenning går like nord for hytta.

Tidligere ble også hytta kalt for «Bendikshytta», dette på grunn av opprinnelsen til hytta.

Det var Bendik Sylte, født rundt 1730 i Fåvang, som visstnok skulle ha murt opp den første hytta her. Bendik var kjent som ei kjempe og en kraftkar.

I ungdommen drev han med fehandel og låg i fjellet og gjette om sommeren. Bendik mura da opp ei steinhytte like nedunder det fjellet som seinere er blitt kalt Bendikshøgda.

Plassen der Bendik mura opp hytta lå inne på Øyers grunn, og øyværingen var nok lite begeistra for dette. Det vart nok gjort flere forsøk på å fjerne både Bendik og hytta hans fra området, men Bendik var ikke god å bli kvitt.

Det vart da visstnok gjort ei avtale mellom Bendik og øyværingom at en slåsskamp skulle avgjera om Bendik og hytta fikk vera i området.

Øyværingen skulle få stille med den beste slåsskjempa døm hadde. Klarte han å vinne i kamp mot Bendik, så skulle Bendik fløtte i frå

området. I en aksjon på Thorsgård i Fåvang skulle saka avgjeras.

Jens Mo skulle forsvåra saka for øyværingom, og prøve å ta Bendik i kamp med berre never.

Døm dreiv nå på å sloss ein hel dag, men ingen så ut til å få noe overtak. Det vart da bestemt at døm skulle fortsette neste dag, for da å prøve og få det avgjort.

Da han Bendik kom neste dag var han kledd i reidd bukkeskinn, snauklypt hår og innsmurd med grønnsåpe over det heile.

Da han Jens fekk sjå hossen han Bendik såg ut ga han opp kampen, uten å prøve seg meir.

Dette er nok den mest kjente bakgrunnen for hytta, og slik som den gjerne fremstilles fra folk i Fåvang. Fra øyværingenes side har det nok også vært hevdet at det var en kar fra Tretten, Bendik Mageli, som også drev fedrift i dette området, og at han, sammen med en kar fra Thorsgard i Fåvang, satte opp ei steinbu i dette området.

Trolig var den første hytta her ei steinbu, som det seinere er satt opp ei tømra hytte over.

Hytta eies i dag av Fåvang gjeterlag, men står åpen og er utstyrt med 3 sengeplasser, og kan nyttes av fjellvandrere.

Eldåhytta slik den er i dag.

Hallandshytta:

Hallandshytta ligger i den nord-østre delen av Øyer statsalmenning, i enden av den gamle kjerrevegen frå Uksbåsen. Det gamle ferdselraket mellom Gudbrandsdalen og Østerdalen, «Stååkavegen», går like nord for hytta.

Området rundt Halland har vært brukt til fedrifter fra gammelt av. Når de første buene, eller hyttene, vart oppsatt i området her er ikke kjent, men trolig har det vært fedrifter her fra 1700-tallet.

I Gudbrandsdalskommisjonens beskrivelse av Øyer statsalmenning i 1876, er felægret her nevnt som: «Halandslægret ved Stor-Tromsens utspring under Halandshøiden.»

Fra rundt 1880-årene ble også området brukt til beiteområde for hingst og hoppefølger. De første hingstene som var ved Halland var Breifot I og II, seinere Goliat.

Opprinnelsen til den Hallandshytta som først stod på tomta, der hytta står i dag, er at det i 1890-årene ble innkjørt et gammelt tømra stabbur fra Brubakken på Tretten. Det var fekarerene Mathias Ledum, Anton Johnsgård med flere som stod for dette.

Den hytta som da vart oppsatt hadde bare ett rom. Det var nok en viss stridighet mellom de som drev med fe og de som drev med hest i området, om beite. Da det var de som drev med fe som satte opp hytta, skulle visstnok ikke «hestfolket» ha anledning til å bruke hytta.

I 1933 søkte Tretten gjæterlag v/M. Ledum, Øyer fjellstyre om: «Bidrag til istandsettelse av Hallandshytta.»

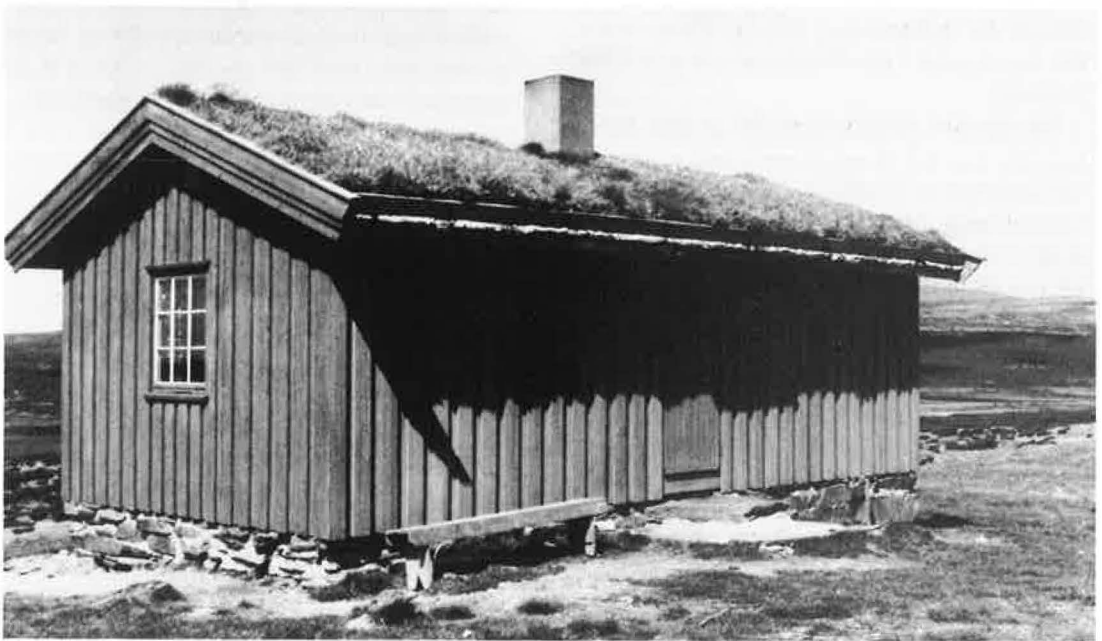
Øyer fjellstyre fattet følgende beslutning: «Da der med ansøknings medfølger erklæring fra de gamle eierene av Hallandshytta, at den heretter skal være bygdens eiendom, bevilges kr. 545,80.»

Det ble da påsatt et rom til på hytta.

I 1985 ble den gamle hytta revet, og Øyer fjellstyre satte opp ei helt ny hytte på tomta. Byggmester var Håkon S. Hovde fra Tretten, med hjelp av fjellstyrets oppsynsmenn.

Hytta står åpen, og har to adskilte rom med 4 sengeplasser i hvert av disse. Er utstyrt med nødvendig kokeutstyr, og kan nyttes av fjellvandrere, sommer som vinter.

I 1911 satte Øyer Hesteavelslag opp ei steinbu litt lenger øst for Hallandshytta. Murene etter denne står fremdeles i dag.

Den nye Hallandshytta.

Steinhytta – 1994.

Steinhytta:

Steinhytta ligger vest for Lyngkampen, ved råket som går fra Skjelbua til Lyngkampen.

Opprinnelig har det nok også her vært et felæger fra gammelt av. Når den første steinbua vart oppsatt i området her er nok vanskelig å tidfeste.

En gammel historie forteller at den første mannen som tok til med å sette opp en bu her vart angrepet av to røvere, som hadde tilhold i Lyngkampen. Mannen drepte dem begge med ei øks han hadde med seg. Som straff for dette ble han dømt til å legge stein på begge kirketakene i bygda. Har denne historien noe av virkelighet i seg, kan dette trolig ha vært i 1720–30-årene.

Om dette er opprinnelsen til Steinhytta der den står i dag er lite trolig.

Etter 1920 har Steinhytta blitt restaurert flere ganger, med midler fra Øyer fjellstyre.

I 1928 søkte Johan Solberg, Tretten, fjellstyret om bidrag til vedlikehold av Steinhytta.

I 1959 utførte Alfred og Knut Skogheim, etter oppdrag fra fjellstyret, restaureringsarbeide på hytta.

I 1983 ble det utført et omfattende arbeide med hytta, med midler fra fjellstyret.

Under arbeidet med hytta da, ble en god del av de gamle steinmurene tatt ned. Det var dobbelte steinmurer fylt med jord i mellom. Inne i mellomlaget mellom murene ble det da funnet en tomflaske, med kork på. Inne i flasken lå det et papirark som inneholdt følgende skrivelse:

*Åar 1875 den 16 August paabe,
gy notes arbeidet af denne flytte
og fulførtes den 21te sangone
illaanet af Bluderkemede Eieres
Børn Bør, John Fjøsberg, } Fæhande
Syver Lunde, Erik Hinder }
Johannes Kinker.*

Marimestern Johannes Pedersen.

*Vi ønske alle som komme hit
at betrakte den Fæsthytte en holdig
Fæhande.*

Det ble tatt kopi av dette skrivet, og sammen med en skrivelse om restaureringsarbeidet i 1983 ble dette lagt ned i den samme flasken igjen, og lagt på plassen i mellom steinmurene der den ble funnet.

Etter dette ser det ut til at hytta, der den står i dag, ble oppført i 1875, men øst for hytta er det rester av en annen steinbu, som trolig kan være av eldre dato.

Under det siste restaureringsarbeidet på hytta ble det pålagt nytt torvtak, vegger og golv ble isolerte.

Arbeidet ble da utført av fjellstyrets oppsynsmenn, med hjelp av murer Steinar Syversen fra Brumunddal.

Hytta står åpen, har et rom med 3 sengeplasser, er utstyrt med ovn, propanapparat og noe kokeutstyr.

Gamle Skjelbua:

Skjelbua ligger nord for Øver-Åstvanet, etter råket som går fra Ner-Åsta til Steinhytta.

Opprinnelsen til den gamle steinbua er ikke

kjent, men det har nok også her vært et felæger fra gammelt av.

I Gudbrandsdalskommisjonens beskrivelse av almenningen i 1876 er Skjelbua tatt med under det som er betegnet som felæger: «Skjælboden ved Øvre Åsten vand».

Senere var det også her hingster med hoppefølger.

Den gamle steinbua ble restaurert med midler fra Øyer fjellstyre i 1970. Det ble da påsatt innvendig panel, lagt tregolv, og nytt torvtak på bua. Arbeidet ble utført av Johs. Rugsveen og Sverre K. Haugen.

Bua står åpen. Har et lite rom med 3 sengeplasser, ovn og noe kokeutstyr. I 1986 ble det oppsatt et uthus, do/skåle, ved bua, dette også med midler fra fjellstyret.

I 1940 satte Øyer Hesteavelslag opp en hytte av bindingsverk, med to rom, litt vest for den gamle bua. Denne hytta kalles nå for «Nye Skjelbua». Eies fortsatt av Øyer Hesteavelslag, men har de siste somrene blitt brukt til husvære for de som gjeter feet i området. Denne hytta er låst, og ikke beregnet til bruk for allmennheten.

Skjelbua 1994.

Hoffsmyrbakkbua.

Hoffsmyrbakkbua:

Tidligere også kalt Krokmyrbakkbua, da bua ligger på nordsiden av Krokmyra, mellom Blekasetra og Øysteinvatnet.

Bua ble oppsatt i 1928 av Øyer almenning, med tilskudd fra Øyer fjellstyre.

Bua var nok beregnet til bruk under vedhogst for de bruksberettigede, men har også blitt benyttet under jakt og fiske.

Bua er senere restaurert med midler fra Øyer almenning. Er i den senere tiden lite benyttet. Står åpen og er utstyrt med 4 senger, ovn og noe kokeutstyr.

Pålsmyrbua:

Pålsmyrbua ligger i østkanten av Pålsmyra, i nedre delen av Gjæsliia der det kalles Pålsmyrbakken.

Rundt bua er det nå vokst opp en del bjørkeskog, og da det heller ikke lenger er noe tydelig råk til bua, er den vanskelig å finne for de som ikke er kjente i området.

Opprinnelsen til bua, og når den ble oppsatt, er ikke kjent, men trolig var bua beregnet til bruk under hogst og jakt og fangst i området.

Navnet har bua fått etter Pål Ringa, også kalla «Pål neverflekker». Pål var husmann på en av Lisgardene i Øyer, men drev med snarefangst om vinteren og neverflekking om sommeren. Han hadde tilhold i bua her, trolig fra 1850-årene og utover.

Den gamle bua var av tømmer og hadde ett rom. I 1928 ble bua utvidet med et rom av reisverk. Fjellstyret gav da tilskudd til dette, under forutsetning av at dette rommet kunne benyttes av fjellstyrets oppsyn. Bua ble tidvis benyttet av fjellstyrets oppsynsmenn helt til først i 1960-årene. Senere har bua ikke vært benyttet, og er nå helt falleferdig.

Vinteren 93/94 var hard for den gamle Pålsmyrbua. Det som er igjen av bua 1994.

Historielaget har framleis hefter og bøker som er utkomme før.

Her er eit oversyn:

«I gamle fotefar» 1988	kr.	40,-
- « - 1989	«	40,-
- « - 1990	«	60,-
- « - 1991	«	75,-
- « - 1992	«	75,-
- « - 1993	«	75,-
(i alt: kr. 365,-)		
TILBOD:	kr.	250,-

Kirkebok nr.1-2	kr.	150,-
- « - 5	«	300,-
- « - 6	«	240,-
- « - 7	«	70,-
- « - 8	«	120,-
- « - 9	«	120,-
(i alt: kr. 1000,-)		
TILBOD:	kr.	750,-

«Og ingen kom att»

Nedlagte boplasser i Øyer og Tretten kr. 120,-

Da jernbana kom til Tretten « 120,-

Bygdasong for Øyer – av Tor Ile,
ill. av Ola T. Rybakken « 60,-

Desse bøkene og heftene får du kjøpt her:

Sparebanken NOR, avd. Tretten
Øyer handelslag.

Lars Holmen, Prestgardsvegen 7

